

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI**

MALİ SOSYOLOJİYE VE BLEN İLE BAKMAK

Yüksek Lisans Tezi

Hatice Gül ERTUĞRUL KANACI

Ankara-2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI**

MALİ SOSYOLOJİYE VEBLEN İLE BAKMAK

Yüksek Lisans Tezi

Hatice Gül ERTUĞRUL KANACI

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN**

Ankara-2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI**

Hatice Gül ERTUĞRUL KANACI

MALİ SOSYOLOJİYE VE BLEN İLE BAKMAK

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN

.....

Doç. Dr. İ. Erdem SEÇİLMİŞ

.....

Dr. Öğr. Üyesi Eda ÖZDİLER KÜÇÜK

.....

Tez Sınavı Tarihi: 14. 12.2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../2.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

TEŞEKKÜR

Bana her daim yol gösteren ve ğrencisi olmaktan çok mutlu olduğum değerli hocam Doç. Dr. Ceyhun Gürkan'a özverisi ve desteği için çok teşekkür ederim. Tez jürimde yer alan hocalarım Doç. Dr. Erdem Seçilmiş ve Dr. Öğr. Üyesi Eda zdiler Küçük'e değerli nerileri ve katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Bir araya geldiğimizde bu yola baŐladıđımız ilk heyecanla çalıŐmalarımızı birbirimize anlattığımız, desteklerini hiç esirgemeyen arkadaŐlarım Keziban ve Mehmet'e; çok uzaklarda da olsa beni güldürmeyi baŐaran, hep beraber geçirdiğimiz güzel vakitlerden söz edince bile mutlu olduğum arkadaŐım Erkan'a ve zorluklar karşısında bana destek olan arkadaŐım Fettah'a teşekkür ederim.

Üzerimdeki emekleri, kalbimde her daim sevgileri olan ve bana desteklerini hiç esirgemeyen sevgili aileme ne kadar teşekkür etsem azdır. Ve bu hayatta onunla yürüdüğüm için kendimi okŐanslı hissettiğim, onunlayken hiçbir zorluktan korkmadığım hayatımı anlamlandıran ve güzelleŐtiren sevgili eŐim Sertaç'a sonsuz teŐekkürler.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	V
İÇİNDEKİLER.....	Vi
KISALTMALAR.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİ SOSYOLOJİNİN TARİHSEL SÜRECİ	4
1.1. Klasik Sosyal Teoride Mali Sosyolojinin Kökenleri.....	4
1.1.1. İbni Haldun'un Düşüncesinde Kamu Maliyesinin Sosyolojik Çerçevesi.....	4
1.1.2. Max Weber ve Mali Sosyoloji	8
1.2. Politik Ekonomi İçinde Mali Sosyolojinin Doğuşu ve Gelişimi.....	15
1.2.1. Rudolf Goldscheid'in Devlet Merkezli Mali Sosyolojik Yaklaşımı	16
1.2.2. Joseph A. Schumpeter'in Toplum Merkezli Mali Sosyolojik Yaklaşımı	19
1.2.3. James O'Connor'ın Devletin Mali Krizi Tezi ve Sınıf Merkezli Mali Sosyolojik Yaklaşım	22
1.2.4. Wolfgang Streeck'in Kurum Merkezli Mali Sosyolojik Yaklaşımı	26
1.3. Kameralizmin Mali Sosyolojide Yeniden Uyanışı: Kamu tercihi Teorisi ve Eleştirisi	31
1.4. Yeni Mali Sosyoloji.....	36
1.5. Ara Değerlendirme	41

İKİNCİ BÖLÜM

VEBLEN'İN İKTİSADİ VE SOSYOLOJİK DÜŞÜNCESİ.....	46
2.1. Veblen'in Evrimci ve Kurumsalcı İktisadi Yaklaşım	48
2.1.1. Veblen'in Neoklasik İktisada Eleştirisi	51
2.1.2. İçgüdüler, Alışkanlıklar ve Bakış Açısı (<i>Point of View</i>)	57
2.2. Kapitalizm ve İş Girişimi Teorisi.....	65
2.2.1. Veblen'in Çağı: Makineleşme ve Teknoloji	67
2.2.2. Yerleşik Çıkar Çevreleri (<i>Vested Interests</i>) ve Sabotaj	71
2.2.3. Kapitalist Devlet	78

2.2.4. Kredi Ekonomisi	82
2.2.5. Değişimin Olası Sınıfı: Mühendisler	90
2.3. Toplumsal Yaşam: Aylak Sınıf ve Gösterişçi Tüketim	92
2.3.1. Aylak Sınıfın Doğuşu ve Gelişimi	92
2.3.2. Aylaklık ve Gösterişçi Tüketim	94
2.4. Ara Değerlendirme	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU MALİYESİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ İÇİN YENİ BİR YOL: MALİ SOSYOLOJİYİ VEBLER İLE YENİDEN DÜŞÜNMEK.....	100
3.1. Kültür Sosyolojisi ve Mali Sosyoloji İçin Yeni Yollar: Veblen ve İbni Haldun.....	103
3.1.1. Toplumsal Değişim, Evrim, Alışkanlıklar ve Güdüler	103
3.1.2. Gösterişçi Tüketim, Öykünme, Aylaklık ve Ticaret	106
3.2. Modern Kamu Maliyesinin Oluşumu ve Kapitalizm: Weber’i Veblen ile Düşünmek.....	111
3.2.1. Sınıf.....	111
3.2.2. Askeri ve Mali Güç.....	113
3.2.3. Din, Kapitalizm ve İş İnsanı	116
3.3. Politik Ekonomi, Mali Sosyoloji ve Veblen	118
3.3.1. Kamusal Mülkiyet.....	119
3.3.2. Kâr, Teknoloji, Kapitalizm ve İş İnsanı.....	120
3.3.3. Emperyalizm ve Sabotaj Biçimi Olarak Koruyucu Vergiler	125
3.3.4. Veblen, Eleştirel Politik Ekonomi ve Mali Sosyoloji.....	127
3.4. Neoliberalizmde Sıradan İnsan ve Yerleşik Çıkar Çevreleri	131
3.4.1. 2008 Krizi	136
3.4.2. 2008 Krizine Veblenci İktisadi ve Sosyolojik Bir Yaklaşım.....	140
3.4.2.1. Veblen’in Kriz Teorisi ve Finansal Sistem	141
3.4.2.2. Kemer Sıkmak: “Büyük Birlik” Karşısında Sıradan İnsan	142
SONUÇ	147
KAYNAKÇA.....	152
ÖZET	165
ABSTRACT	166

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Ed. : Editör/Editörler

FED : Federal Rezerv Sistemi

vb. : Ve Benzeri

vd. : Ve Diğerleri

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Weber'in Analizinde Farklı Yönetim Türlerine Karşılık Gelen Egemenlik Biçimleri ve Finansman Yolları.....	10
Tablo 2: Demokratik Borç Devleti ve İki Halkın Nitelikleri.....	30
Tablo 3: Streeck ve Veblen'deki İkili Toplum Yapısı.....	133

GİRİŞ

Neoklasik iktisadın gerçeklikten kopuk, indirgemeci, soyutlamacı ve teknik yaklaşımının neoklasik maliye anlayışına yansıdığı görülmektedir. Dolayısıyla neoklasik maliye sosyolojik ve tarihsel bir bakış açısından yoksundur. Bu durum alternatif çabaları ve arayışları zorunlu kılmış ve bu bağlamda heterodoks perspektiften çeşitli eleştirel çalışmalar yapılmıştır. Maliye yazınında bu alternatif alanlardan biri de mali sosyoloji çalışmalarıdır. Mali sosyoloji, mali gelişmelerin ardındaki nedenleri ve bu gelişmelerin toplumun her alanına nüfuz eden etkilerini sosyolojik perspektiften inceleyen çok disiplinli bir çalışma alanı olarak tanımlanabilir.

Mali sosyolojiyi diğer yaklaşımlardan farklı kılan kamu maliyesinin, politik, ekonomik, kültürel, tarihsel ve kurumsal faktörlerden nasıl etkilendiğini ve nasıl etkilere sahip olduğunu “karmaşık toplumsal etkileşimler” (Campbell, 1993) bağlamında ele almasıdır. Mali sosyolojide devletin gelişimi, egemenliğin kurulması ve toplumsal örgütlenme ile iktisadi ve mali gelişmeler arasındaki sosyolojik ilişki derin ve kapsamlı bir biçimde incelenir. Ayrıca mali sosyoloji kamu gelirleri ve giderleri arasındaki ilişkiyi güçlü sosyolojik ve toplumsal temellerde irdeleyen, maliye tarihinin de rehberliğinde toplumların yapısının anlaşılmasını sağlayan bir alandır.

Bu tezde evrimci ve kurumsalcı iktisat alanına önemli kurucu katkıları bulunan Thorstein Bunde Veblen’in iktisadi ve sosyolojik düşüncesinin incelenerek mali sosyolojiye Veblen’in perspektifinden bakılması amaçlanmaktadır. Mali sosyolojiye dair Veblenci bir bakış açısının mali sosyoloji tartışmalarını genişletici nitelikler arz edebileceği savunulmaktadır. Ayrıca Veblen’in iktisadi kuramından hareketle günümüzün finansallaşmış dünyasında kamu maliyesinin kapitalizmdeki konumu ve değişen yapısına dair bir kapı açılabilirdiği ve mali sosyolojiye Veblenci temaların

eklemlenmesi ile farklı bir boyut katılabildiği gösterilmiştir. Bu bağlamda tezin temel argümanı mali sosyolojide yeni yollar açabilmek için Veblen'in düşünce sisteminin ve iktisadi ve sosyolojik kuramının güçlü bir potansiyel taşıdığıdır. Aynı zamanda bu tezde Veblen'in neoklasik yaklaşıma getirdiği eleştirilerle birlikte yöntem tartışması yer almaktadır ve bu çerçevede maliyeye dair disiplinler arası bir yaklaşım benimsenerek kuramsal bir araştırma ve tartışma sunulmaktadır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak mali sosyolojinin tarihsel süreci ele alınmaktadır. Bu bölümde ilk olarak klasik sosyolojinin düşünürlerinden İbni Haldun'un ve Max Weber'in bütüncül ve kapsamlı egemenlik analizi bağlamında mali sosyolojik yaklaşım ele alınacaktır. Devamında politik ekonomi içinde mali sosyolojinin doğuşu ve gelişimi incelenecektir. Sırasıyla Rudolf Goldscheid'in devlet merkezli mali sosyolojik yaklaşımı, Joseph Schumpeter'in toplum merkezli mali sosyolojik yaklaşımı, James O'Connor'ın sınıf merkezli mali sosyolojik yaklaşımı ve Wolfgang Streeck'in kurum merkezli mali sosyolojik yaklaşımı irdelenecektir. Ardından mali sosyolojinin izlerinin kameralizm geleneğinde bulunabileceğini ileri sürerek kameralizmi kamu tercihi perspektifiyle Post-kameralizm adı altında açıklayan yaklaşım eleştirel bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Son olarak 2000'li yıllarda mali sosyolojiye "yeniden dönüş" olarak değerlendirilebileceğimiz, vergilemeyi mali sosyolojik bir düzlemde "yeni"den ele alan ve 20. yüzyıl yazarlarının düşüncelerini güncel gelişmelerle birlikte eleştirel olarak gündeme getirerek mali sosyoloji alanının seyrini devam ettiren "Yeni Mali Sosyoloji" eğilimi incelenecektir.

İkinci bölümde sosyolog ve iktisatçı Thorstein Veblen'in özgün kavramları ile iktisadi ve teorik çerçevesi ele alınacaktır. İlk olarak Veblen'in evrimci ve kurumsalcı yaklaşımı bağlamında neoklasik iktisada eleştirileri ve toplumsal değişimi açıklarken yararlandığı 'içgüdüler', 'alışkanlıklar' ve 'bakış açısı' kavramları irdelenecektir. Daha

sonra 20. yüzyıl başlangıcındaki kapitalist düzene dair Veblen'in 'İş Girişimi Teorisi' (*The Theory of Business Enterprise*) teknoloji, kredi ekonomisi ve 'sabotaj' kavramı ile kapitalizmin temel karşıt özneleri olan 'yerleşik çıkar çevreleri' ve 'sıradan insan' bağlamında incelenecektir. Ayrıca Veblen'e göre toplumsal değişimi tetikleyebilecek gücü taşıyan "mühendisler" in kapitalist sistemdeki rolüne ve konumuna değinilecektir. Son olarak toplumsal yaşamda aylak sınıfın nasıl oluştuğu, faaliyetleri, parasal beğeni standartlarının oluşumu ve gösterişçi tüketime dair Veblen'in düşünceleri incelenmektedir.

Üçüncü bölümde evrimci ve kurumsalcı bakış açısından sorgulayıcı alternatif bir maliye arayışı doğrultusunda Veblen ile genel mali sosyoloji yazını yeniden değerlendirmektedir. Mali sosyolojinin beslendiği farklı disiplinlerden de yararlanarak mali sosyolojinin ele aldığı meselelere Veblen'in sosyolojisi, felsefesi ve iktisat düşüncesi ile bakılacaktır. Bu bağlamda devleti, toplumu ve insanı veri kabul etmeyen, gerçeklikten kopuk soyutlama tarzı olmayan, mali gelişmelerin devlete, topluma ve insana olan etkilerini evrimsel ve dinamik temellerde inceleyen, çok disiplinli Veblenci bir mali sosyolojinin imkânı geliştirilmeye çalışılacaktır. Ayrıca finansallaşmanın boyutlarının arttığı neoliberal dünyada yaşanan 2008 krizinin gelişiminde ve krizin aşılmasına yönelik politikalarda devlet ve kamu maliyesinin rolü Veblen'in düşünceleri ışığında incelenecektir. Tezin sonuç kısmında iktisatçı ve sosyolog Veblen'in özgün kavramlarının ve teorik çerçevesinin mali sosyoloji tartışmalarını genişletebilecek nitelikler arz ettiği gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİ SOSYOLOJİNİN TARİHSEL SÜRECİ

1.1. Klasik Sosyal Teoride Mali Sosyolojinin Kökenleri

Doğrudan mali sosyoloji kavramını kullanmasalar da kimi klasik sosyal teori düşünürlerinin mali sosyolojik bir yaklaşım geliştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda mali sosyoloji alanının kökenlerinin incelenmesinde klasik sosyoloji düşünürlerinden İbni Haldun'un ve Max Weber'in düşünceleri aşağıda ele alınmaktadır.

1.1.1. İbni Haldun'un Düşüncesinde Kamu Maliyesinin Sosyolojik Çerçevesi

14. yüzyılda Kuzey Afrika topraklarında yaşayan tarihçi, sosyolog ve iktisatçı İbni Haldun (1332-1406)'a göre uygarlıkların/devletlerin gelişimi ve çöküşü ile iktisadi/mali koşullar arasında diyalektik bir ilişki vardır. Kamu maliyesi ise bu ilişkinin kritik bir unsurudur (Andıç, Andıç ve Koçak, 2014: 109, 115). İbni Haldun'un maliye düşüncesinde, devletin mali yapısı, “toplumsal ekonomi”yi şekillendirirken, sosyal ve siyasal ilişkiler de mali yapı üzerinde etkilidir (Gürkan, 2013: 8). Dolayısıyla düşünür, toplumsal değişimin ve örgütlenmenin dinamiklerini bu etkileşim süreci içinde açıklamaktadır ve maliye teorisi için sosyolojik bir teorik çerçeve inşa etmektedir.

İbni Haldun'un (1997: 12; 2015: 60) terminolojisinde ‘Umran’ kavramı, ‘bayındırlık’ anlamı yanında genel olarak ‘toplumsal yaşamı ve uygarlığı’ ifade eder. İbni Haldun'a göre insanların yaşamlarını sürdürebilmek için zorunlu ihtiyaçların giderilmesinde yardımlaşmanın ve iş birliğinin gereğinden dolayı ve tehlikelerden korunmak için toplumsal yaşam kaçınılmazdır (2015: 121-122). ‘Göçebe’ (bedevi) ve ‘kentli’ (hazari) olmak üzere aralarındaki temel farklılığın üretim biçimlerine dayandığı

iki tür toplumsal düzen ve aşama vardır. Kırsal yaşam süren göçebeler, ilkel yaşam koşullarının bir zorunluluğu olarak çiftçilik ve hayvancılık ile geçinirler ve daha ötesine güçleri yetmediğinden kendileri için yeterli ve geçimlik olanı sağlamaya çalışırlar (2015: 257). Kırsal yaşamda geçimlik iktisadi süreç içerisinde zorunlu ihtiyaçlar aşılarak üretim fazlası verildiğinde, bolluk ve refaha ulaşıldığında ise yerleşik hayata geçilmeye başlanır. Kentlerin ve kasabaların kurulmasıyla başlayan kentsel yaşamda gıda ürünleri ve giyecekler çoğalır, evler genişler, birçok şeyin daha güzel ve gösterişçi olmasına dikkat edilir. Yanı sıra insanlar ticaret ve sanayi gibi alanlarda uğraş göstermeye başlarlar (2015: 254).

İbni Haldun'a göre, göçebe toplumlarda, "sevecenlik ve koruma coşkusu" ile oluşan yakınlık bağı/birliği (asabiye) insanların birbirlerine kenetlenmelerini ve yardımlaşmalarını sağlar (2015: 271). Ayrıca yengi ve savunma da yakınlık bağı sayesinde gerçekleşmektedir (2015: 337) ve İbni Haldun'a göre devlet egemenliği, söz konusu yakınlık bağı ile "ulaşma amacı güdülen son basamak"tır (2015: 299, 337).¹

İbni Haldun, bir devletin/uygarlığın yaşam süresini -genellikle üç kuşağın yaşam süresine tekabül ettiğini belirterek- 120 yıl olarak tespit etmektedir. Bu süreç içerisinde devletin kendine özgü çeşitli niteliklere sahip beş aşamadan geçtiğini belirtir. İlk olarak, "devlete sahip olma ve egemenliği ele geçirme" aşaması söz konusudur. İkinci aşama otoriteyi güçlendirerek "egemenliği pekiştirme" aşamasıdır. Üçüncü aşama halktan vergi toplandığı, büyük ve gösterişli yapıların inşa edildiği, elçilere armağanlar verildiği "rahatlama" aşamasıdır. Dördüncü aşama hükümdarın kendinden önceki hükümdarın izlerini takip ederek seleflerinin politika ve uygulamalarına uyduğu "yetinme/barış" aşamasıdır. Son olarak "saçıp savurma" aşaması gelir. Son aşamada, önceki hükümdarların biriktirdiği saçıp savrulmakta, yöneticiler kendi istek ve arzuları

---

¹ Asabiye egemenliğin elde edilmesi ile sona ermez. Hükümdarın otoritesini sağlamlaştırdığı devletin ikinci aşamasında da asabiye eskisi gibi korunur (İbni Haldun, 1997: 444, 2015: 25). Ancak diyalektik süreç içinde devlet güçlendikçe asabiye zayıflar.

doğrultusunda askerlere verilecek ücretleri harcamakta ve askerlerle bağlar koparılmakta, yüksek düzey görevlere ehil olmayan devlet adamları getirilmekte ve adım adım çöküşe gidilmektedir (1997: 444-447; 2015: 25-27).

Bu tarihsel sürecin maliye ile yakın ilişkisi vardır. İbni Haldun, devletin kuruluş aşamasında halka yüklenen vergi yükünün az, toplanan vergi gelirin ise çok olduğunu belirtir. Bu durumun nedenlerini şöyle sıralar: Eğer yönetim dini hükümlere dayanıyorsa devlet zekât, haraç, cizye gibi vergiler dışında vergi almaz, dolayısıyla vergi yükü daha az olur. Eğer yönetim yengiyeye, topluluk gücünü göstermeye, asabiyyeye dayanıyorsa; göçebeliğin getirdiği ilkelik gereği devlet, halka karşı daha hoşgörülü, kolaylık sağlayıcı, koruyucu, vergi toplamada ise daha aymaz olmaktadır. Dolayısıyla uygulanan sade bir vergileme ile vergi yükü az olabilmektedir. Sonuç olarak devletin ilk dönemlerinde vergi yükünün az olması ile halk işlerini daha istekle yapar, üretim çoğalır, vergi toplanabilecek alan genişler ve devletin geliri de artar. Ancak devletin ilerleyen aşamalarında göçebeliğin getirdiği sade ve ilkel geleneklerin ortadan kalkmasıyla, daha özenli ve akıllıca politikaların oluşturulması ve refah içindeki yaşam nedeniyle devletin başındakilerin gereksinimleri artmaya başlar. Halka yeni vergi yükümlülükleri getirilir, mevcut vergilerin ise oranları artırılır. Vergiler yavaş yavaş artırıldığından ilk başta halk üzerindeki vergi yükünün ağırlığını tam olarak hissedemez ve buna giderek alışır. Ancak işlerinden faydalarının azaldığını ve vergilerin üretimdeki olumsuz etkisini gördüklerinde durumu anlayabilirler ve dolayısıyla çalışma istekleri önemli ölçüde azalır. Üretimden geri çekilmeleri ile vergi toplanabilen alanlar daralır ve vergi gelirindeki azalmalarla devlet vergi oranlarını artırmaya devam eder; ağır vergilerin etkisiyle üretim tamamen durma noktasına gelene dek. (1997: 58-60; 2015: 201-202). İbni Haldun, “üretim ve uygarlık emekçilerine olabildiğince az yük” (2015: 202) getirilmesinden yanadır. Aynı zamanda gelirin yetmemesi durumunda, halka zarar verici bir rekabet oluşturacağından ötürü devletin kaynak yaratma amacıyla ticaret ve

tarım yapmasına karşıdır. Çünkü devlet tarım ürünlerini düşük fiyatlardan alıp, piyasa satış dönemini beklemeden değerinden yüksek fiyatlarla satarak halkı zor duruma düşürür. Dolayısıyla devlet kazanç sağlansa bile toplanabilecek vergilerin büyük bir kısmını kaybeder (2015: 205-206).

İbni Haldun, “insanlık tarihinin sabit ve değişken nitelikleri”ni inceleyerek bir toplum kuramı geliştirmiştir (Öncü, 1993: 66). Buna göre, düşünürün görüşlerinden yola çıkılarak birinci sabit niteliğin “toplumsal örgütlenme” olduğu söylenebilir. İbni Haldun’a göre ihtiyaçların giderilmesi ve tehlikelerden korunabilmek amacıyla yardımlaşma ve iş bölümünün doğmasıyla birlikte oluşan toplumsal yaşam “insan türü için kaçınılmaz bir zorunluluk”tur ve toplumsal yaşam olmaksızın insanlığın varoluşundan söz edilemez. (İbni Haldun, 2015: 122; Öncü, 1993: 66). Dolayısıyla İbni Haldun için “insan toplumdan ayrılmış bir özne” değildir. İkinci sabit nitelik insan bilincidir. İbni Haldun insanların bilinçli eylemleriyle daima yaşam koşullarını şekillendirerek biçimlendirdiğini düşünür. Dolayısıyla insandan ayrı düşünülemeyen toplumsal örgütlenme “kendi değişiminin tohumları”nı içinde taşımaktadır. Üçüncü sabit nitelik politik otoritedir. İnsanın doğasında var olan hayvani eğilimler neticesinde insanların birbirlerine zarar vermelerini engelleyecek bir “düzenleyici” gereksinimi duyulur.² Politik güç, insanların bilinçleri ile oluşturduğu ve kabul ettiği bir ilişki biçimidir. Dördüncü sabit nitelik “grup aklı” olarak da tanımlanabilecek ‘asabiye’ (yakınlık bağı/dayanışma)’dir. İbni Haldun söz konusu sabit niteliklerde “karşılıklı belirlenim ilişkisi”ni inceleyerek toplumsal örgütlenmenin özelliklerine göre “tarihin değişken nitelikleri” olan zamanların ve coğrafyaların nasıl farklılaştıklarını ortaya koymaktadır (Öncü, 1993: 66-71).

---

² İbni Haldun bu düzenleyici gücün kentsel yaşamda devlet görevlileri ve yargıçlardan, göçebe yaşamda ise saygı duyulan yaşlılar ve büyüklerden oluştuğunu belirtir (İbni Haldun, 2015: 270-271).

İbni Haldun'a göre uygarlıkların doğuşu, gelişimi ve çöküşünde mali oluşum ve gelişmeler toplumu, ekonomiyi ve kültürü etkilerken öte yandan toplumsal ilişkiler ve siyasi yapı da mali olayların gelişiminde belirleyicidir. İbni Haldun gibi sosyoloji düşünürlerinden Max Weber de egemenliği analiz etmiş, egemenliğin türü ve finansman yöntemleri arasındaki ilişkiyi göstermiş ve İbni Haldun gibi iktisadi ve iktisadi olmayan tüm faktörleri incelemesine dâhil etmiştir. Ekonomik düzenin ve sosyal düzenin etkileşim içinde olduğuna dikkat çeken Weber'in mali sosyolojik yaklaşımı önem taşımaktadır.

1.1.2. Max Weber ve Mali Sosyoloji

Max Weber (1864–1920) salt iktisadi çıkarları peşinde olan rasyonel birey varsayımıyla hareket ederek bu düşünceyi “ahlaki bir buyruk” olarak kurmaya çalışan “saf iktisat”ı, “apolitik” ve “bireyci” bir teori olmakla eleştirir. Weber bu bağlamda neoklasik iktisadı “rasyonel inşaların bize gerçeklik hakkında bir şey anlatmayan ‘saf kurgular’” olarak eleştirenleri haklı bulmaktadır (Weber, 2017 [1949]: 71). Çünkü Weber'e göre bilim, “gerçekliğin nabzı”ni tutmalıdır (2004 [1948]: 215).³ Bunun yanı sıra Weber'e göre iktisat bilimi “tıpkı bir şemsiye” gibi kapsayıcı nitelikte olmalı, salt iktisat teorisini değil, sosyoloji ve tarih alanlarını da kapsamına almalıdır (Swedberg, 2003: 13).

Weber ekonomik analizini geliştirirken, tasarlanan iktisadi fenomenleri (bankalar, borsalar gibi); iktisadi fenomenlerde etki yaratabilen iktisadi olmayan

---

³ Weber, Platon'un *Devlet*'inden şu anekdotu aktarır: “Yüzleri, önlerindeki taş duvara dönük olan zincire vurulmuş mağara adamları vardır. Arkalarında, göremedikleri ışığın kaynağı bulunur. Yalnızca, bu ışığın duvarda yarattığı gölgeli görüntülerle ilgilenirler ve bunların ilişkisini çözmeye çalışırlar. Sonunda içlerinden biri zincirlerini kırmayı başarır, arkaya döner ve güneşi görür. Gözleri kamaşır, bir yerlere tutunmaya çalışır ve ne gördüğünü kekeleyerek anlatmaya çalışır. Diğerleri zirvaladığını söyler. Ama giderek ışığa bakmayı öğrenir; artık görevi aşağıdaki mağara adamlarını ışığa götürmektir. O filozof, güneş de bilimin gerçeğidir. Yanılsamalara ve gölgelere değil, gerçek varlığa dayanan, yalnız ve yalnız bilimin gerçeğidir” (Weber, 2004 [1948]: 215).

(iktisadi olarak ilişkili) fenomenleri (dini fenomenler gibi) ve iktisadi fenomenlerin bir dereceye dek etkileyebildiği iktisadi koşullu fenomenleri (bir dönemin sanata dair beğenilerindeki değişmeler gibi) ele almaktadır (Swedberg, 2003: 13; Weber, 2017 [1949]: 91). Örneğin devlet kavramı, bütçeyle ilgili olarak iktisadi bir fenomen; iktisadi yaşamı yasama ile etkilediğinde iktisadi olarak ilişkili fenomen; devletin iktisadi olmayan alanlarda iktisadi olarak etkilenmesi durumunda iktisat tarafından koşullanmış bir fenomen olarak ele alınabilir (Weber, 2017 [1949]: 91).

‘Mali sosyoloji’ kavramını hiç kullanmasa da siyasi kuruluşların yönetim biçimlerini ve bu kuruluşların finansman yöntemlerinin ekonomiyi ve toplumu nasıl etkilediğini (Swedberg, 2003: 176) kapsamlı bir şekilde incelediğinden dolayı Weber’in yaklaşımı mali sosyoloji tartışmaları içinde değerlendirilebilir. Weber siyasi kurumların finansmanına ilişkin “iktisadi sistem ile temelde iktisadi olmayan kuruluşlar” arasında “en doğrudan bağlantı” olduğunu belirtir. “İktisadi olarak kıt araçlarla kurumsal faaliyetlerin sağlanması” olarak tanımladığı finansman yöntemleri, gönüllü/zorunlu aralıklı finansman ve sürekli finansman biçimidir. Gönüllü aralıklı finansman biçimleri, büyük hibeler ve bağışlar, belirli cemaatlere özgü dilencilik (Hindistan’da dilenci kastı ve Çin’de örgütlü dilencilik) ile siyasi ve sosyal üstlere verilen armağanlardır. Zorunlu aralıklı finansman sağlayanlar ise yağmaya dayanan ve resmi olarak yasa dışı olan mafya tipi (İtalya’da Camorra, Hindistan’da hırsız kastları gibi) örgütlü gruplardır. Düzenli olarak elde edilen aynı veya nakdi sürekli finansman kaynakları daha önemlidir. Bunlar vergiler ve harçlar gibi gelir kaynakları ile liturjiler⁴ ve devletin kendi üretken birimlerinden oluşur (Swedberg, 2003: 177; Weber, 2012 [1922]: 312-315). Devletin elinde kendi girişimleri ve liturjiler olmadığında veya yetersizse devlet

---

⁴ Liturjiler, belirli bir grubun “katkı yapma yükümlülüğünden bağımsız” olarak “pozitif ayrıcalıklar” veya “belirli yükümlülüklerin belirli gruplara atandığı” “negatif ayrıcalıklar”dır (Weber, 2012 [1922]: 315). Pozitif ayrıcalıklara Çin’deki entelektüellerden oluşan literati sınıfının feodal yükümlülüklerden muaf olması (2012 [1922]: 315), negatif ayrıcalıklara Antik Roma’da belirli grupların şehrin korunması ve eğlence için ödeme yükümlülükleri örnek verilebilir (Swedberg, 2003: 177).

genellikle vergilerle finansman sağlamaktadır. Weber rasyonel vergilemeyi Batı kapitalizmi için “kaçınılmaz” ve “modern devleti bütünleyici” olarak görmektedir. Bunun yanı sıra Weber’e göre devletin “iltizam usulü (*tax farming*) vergi toplaması, devletin tekelci kâr üreten birimleri ve mülkiyete bağlı liturji yükümlülükleri gibi yöntemler modern kapitalizmin yükselişini engelleyici” niteliktedir (Swedberg, 2003: 177-178).

Weber, mali sosyolojik bir yaklaşımla, devletin finansman yöntemleriyle ilişkili olarak bir “egemenlik analizi” geliştirmiştir. Weber’e göre, Tablo 1’de görüldüğü üzere “yasal”, “karizmatik” ve “geleneksel” olmak üzere otoritenin üç saf tipi vardır.

Tablo 1: Weber’in Analizinde Farklı Yönetim Türlerine Karşılık Gelen Egemenlik Biçimleri ve Finansman Yolları

	Yasal Egemenlik	Karizmatik Liderin Egemenliği	Geleneksel Egemenlik: Patrimonyalizm	Geleneksel Egemenlik: Feodalizm
Yönetim Türü	Bürokrasi: Eğitilmiş, görev anlayışına ve kariyere sahip memurlar	Rutinleşme sonucunda daha çok memurlaşan taraftarlar ve lidere bağlı olanlar	Hanehalkı çalışanları ve bu işlere özgü daha ileri düzeyde yetkililer	Küçük ölçekli yönetim, patrimonyal çalışanlara benzer ancak farklı statü unsurları vardır. Vasallar özellikle askeri görevlere sahiptir.
Ödeme Araçları, Yönetim ve Memurlara Ödemeler	Vergileme, memurlar maaş ve mümkün olduğunca emekli aylığı alır.	Rutinleşmenin diğer ödeme biçimlerine sebep olmasından önce ganimetler ve bağışlarla ödeme	Yöneticinin kendi kaynakları veya hazinesi; memurlar önce yöneticinin hazinesinden gelir elde eder, sonrasında arpalık geliri elde eder.	Halktan alınan haraç ve hizmetler, vassallara tımar verilmesi, düşük düzeydeki memurlara patrimonyalda olduğu gibi ödemeler

Kaynak: (Swedberg, 2003: 179)

“Yasal egemenlik” rasyonel temellere dayanan, yasalar ve kurullarla kurulan kişiler üstü düzendir. Yasal egemenlikte bürokratik bir yönetim vardır. “Karizmatik egemenlik” ise yöneten kişinin “olağanüstü”lüğüne (doğaüstü güçler, kahramanlık gibi)

inanılarak meşruiyeti temellenen irrasyonel türde egemenliktir. Yasal temellerde bürokratik egemenlik para ekonomisi ile vergi sistemine dayanır ve dolayısıyla düzenli bir gelire sahiptir. Ancak karizmatik egemenler rasyonel olan para kazancını “yakışksız” gördüklerinden paradan ve para sisteminden kaçınırlar. Kurumsal ve kalıcı olmayan⁵ karizmatik egemenlikte ganimet ve altın geliri söz konusudur. “Geleneksel egemenlik” “öteden beri var olduğu bilinen, sanılan ya da edilen bir şeye inanişaya dayanan bir hâkimiyet” olarak tanımlanabilir. Geleneğe dayalı en önemli egemenlik türü patriyarkalizm ve onun türü olan patrimonyal egemenlikte⁶ “karşı gelinmez normlar sistemi” vardır. İrrasyonel gelenekçi egemenlikte “alışılmışlığın kutsallığı” ile oluşan itaat, yöneticinin kişisel ilişkiler bağlamında keyfi olarak hareket etmesi sonucunu doğurmaktadır (Weber, 2004 [1948]: 328-329, 375-376). “Geleneksel egemenlik”te patrimonyal hizmetlilerin (akrabalar, köleler, hane görevlileri, vasallar, kişisel sadakat veya bağlılık ilişkisi ile çalışanlar vd.) geliri yöneticinin kendi hazinesinden veya tımar bahşedilmesiyle sağlanır (2012 [1922]: 355) Yine patrimonyalizmden farklı ve daha büyük bir tarihe sahip feodalizmde de gelirler ‘tımar’a (*lehensfeudalismus*) ve ‘aralık’a (*prebendal feodalism*) dayanmaktadır (2012 [1922]: 375).⁷ Geleneksel, yasal ve karizmatik egemenlik biçimlerinin büyük bir kısmı

---

⁵ Durağan bir yapıya sahip olmayan karizmatik egemenlik biçimi “ya gelenekselleşir ya rasyonelleşir ya da ikisinin karışımı olur” (Weber, 2012 [1922]: 366). Karizmatik egemen sahibi hayatını kaybettiğinde liderlik arayışı “irsi karizma”ya yol açabilir. Dolayısıyla yeni yöneten kişisel yeteneği ile değil devraldığı yetenekleri ve “kalıplaşmış kurallar”la gelenekselleşerek egemen olur. Karizmatik egemenlikte başlangıçta ganimet ve sadakalarla gelir elde eden “müritler” “görevliler” haline dönüşür, geçimleri yönetici tarafından ücret, maaş, aynı şekilde karşılanmaya başlanır. Daha sonraki safhalarda yönetici ve yetki sahiplerinden oluşan zümreler arasındaki mücadeleden prensin üstün gelmesi ile yetkililerin belirli ayrıcalıkları geri alınmış ve rasyonel bir yönetim ihtimali ortaya çıkmıştır (Weber, 2004 [1948]: 376-378).

⁶ Weber patriyarkalizmi şöyle tanımlamaktadır: “Hem ekonomi hem de akrabalık temelinde örgütlenen bir grup (hane) içerisinde, belirli bir miras kuralıyla belirlenmiş özel bir bireyin yönetimde bulunduğu durumdur. Yaşlıların yönetimi ve patriyarkalizm sıklıkla yan yana bulunur”. Patrimonyalizm ise, patriyarkalizmin daha ileri bir hali olarak “bir efendinin salt kişisel araçları olan bir yönetim ve askeri güç geliştirdiğinde doğma eğiliminde” olan geleneksel egemenlik türüdür (Weber, 2012 [1922]: 351).

⁷ Weber, *Ekonomi ve Toplum*’da tımara dayalı olan egemenliği (*lehensfeudalismus*), özel hizmetler sağlama karşılığında (askeri veya idari) “otoritenin uygulama yetkileri hakkının tahsisi” olarak açıklamaktadır. Tımar ilişkisi anlaşma ile kurulur, yasal olarak eşit şartlar olmasa da karşılıklı sadakat yükümlülüğüne dayanır ve vasal özgürdür. Aralık (*prebendal feodalism*) ise Batılı anlamda tımar

nitelikleri belirtilen bu saf türlerin kombinasyonundan veya aralarındaki geçişten oluşmaktadır (2004 [1948]: 380).

Weber (2012 [1922]: 268)'e göre, siyasi topluluğun oluşması için üç unsur gereklidir: (i) toprak, (ii) egemenliğin tesisi için fiziksel bir güç, (iii) iktisadi ihtiyaçların karşılanmasından da öte o topraklarda yaşayanların arasındaki ilişkilerin düzenlendiği sosyal eylem. Dolayısıyla, Weber'e göre, siyasal bir toplumun devlet haline gelmesi için, belirli bir coğrafyada “örgütlü güç⁸ kullanımını başarılı bir biçimde meşru tekeline alması” gerekir (Giddens, 2014: 250). Weber (2004 [1948]: 242, 250-252, 255)'e göre, siyasal bir toplulukta çıkarları olanlar “sistematik” olarak gücün verdiği “saygınlık duygusu”nu pekiştirmek isterler. Weber, “güce dayalı saygınlık” (diğer topluluklar üstündeki siyasal iktidarının şanı/şerefi) peşindeki siyasal topluluklara “Büyük Devletler” dendiğini belirtmektedir ve güç dinamiğinin tetiklemeyle büyük devletlerin çoğunlukla yayılcı güçler olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda, yayılcılık politikasını belirleyenler, bazı güçlerin (devlete borç verenler, devletin ayrıcalık tanıdığı tacirler, sömürgelerdeki kapitalistler gibi) kârlarını ve kapitalist çıkarlarını etkileyerek ve kâr fırsatı yaratarak “emperyalist kapitalizm”i meydana getirmektedir. Weber, devletin savaşa girmesi ile borç sağlayan bankalardan silah sanayi imalatçılarına kadar birçok grubun iktisadi çıkar sağladığını düşünmektedir. Ülke dışında yaratılan kâr olanakları demiryolu ve inşaat işleri, tekel ayrıcalıkları ve devlet borçları gibi birçok alana yayılabilir. Yağmacı kapitalizm, sermayeyi alternatif alanlardan çekerek

---

sistemini içermeyen Müslüman Yakın Doğu ve Moğol etkisi altındaki Hindistan'da ve eski Çin ve Japon Feodalizminde ise tımarın yanında uygulanmaktadır. Prenbendal feodalizm “gelirine göre değer biçilen ve verilen arpalıklar sahiplenildiği zaman” ve sahiplenmenin hizmetlere ve terfi olarak kişisel temelde yapıldığı zaman oluşur. Burada “lordla kişisel bağlılık anlaşmasından doğan özgür bir kişisel sadakat ilişkisi” yoktur (Weber, 2012 [1922]: 375, 379-380).

⁸ Weber'in düşüncesinde, “güç/iktidar” (*Macht*) ve “egemenlik” (*Herrschaft*) farklı kavramlardır. Egemenlik, daha sınırlı anlamda “sadece bir aktörün bir başkasının verdiği özel bir emre itaat ettiği güç kullanımı” olarak tanımlanabilir. Güç/iktidar ise, “bir aktörün amaçlarına toplumsal ilişki içinde olduğu diğer kişilere rağmen ulaşabilmesi ihtimali” olarak daha geniş bir anlama sahiptir. Dolayısıyla “her tür toplumsal ilişki bir ölçüde ve belirli koşullarda bir güç ilişkisidir” (Giddens, 2014: 250; Weber, 2012 [1922]: 292).

kaynakların savaş araçlarının üretimine ayrılmasına neden olur ve devlet gücünü kullanarak vergilerle savaş harcamalarını toplumsallaştırır.

Weber (2004 [1948]: 269-272) sosyal düzeni, sosyal saygınlığın gruplar arasındaki dağılışı biçimi olarak açıklamaktadır. “Mal ve hizmetlerin dağılım ve tüketimi” anlamına gelen ekonomik düzen ise sosyal düzen ile karşılıklı olarak birbirlerini etkiler. Weber’e göre, ‘sınıf’, ‘statü’ ve ‘partiler’ toplum içinde gücün dağılımı ile ilgili olarak oluşur. Weber ‘sınıf’⁹ı yalnızca insanların sahip olduğu malvarlığı ve parasal olanaklarla açıklamaktadır. Sınıfın belirleyicisi, piyasayla ilişkili salt iktisadi çıkarlardır. ‘Statü grupları’ ise belirli yaşam biçimine, saygınlık anlayışına ve yasaların imkân tanıdığı iktisadi olanaklara sahip sosyal topluluklardır (2004 [1948]: 381). Ancak statü saygınlığı sınıf konumuyla paralel olmak zorunda değildir. Örneğin malvarlığı sahipleri ve mülksüzler aynı statüde olabilirler. Ancak Weber uzun vadede mülkiyetin statü payesi getireceğini vurgular (2004 [1948]: 277). Statü gruplarında saygınlığı belirleyen bazı teamüller vardır. Örneğin emek sarf edilen uğraşlar değersiz görülür:

Ayrıcalıklı statü grupları arasında basit fiziksel emeğin statü kaybettiğine ilişkin oldukça yaygın bir tavır vardır. Bu tavır Amerika’daki emeğe saygı geleneğine karşı da giderek yerleşmeye başlıyor. Bütün rasyonel ekonomik uğraşların, özellikle “girişimcilik”in statü kaybettirici bir iş olarak görülüşüne de çok sık rastlanır. Sanat ve edebiyat çalışmaları da, bunlardan gelir sağlandığı andan itibaren, ya da en azından yoğun fiziksel çaba gerektiren hallerde, küçültücü bir iş gibi görülmektedir. Örneklerden biri, tozlu önlüğü içinde bir duvarcı ustası gibi çalışan heykeltıraştır. Oysa salonumsu “stüdyo”sunda çalışan ressama ve statü grubundan kabul gören türden müzik yapan sanatçılara bu gözle bakılmaz (Weber, 2004 [1948]: 283-284).

---

⁹ Weber’e göre, sosyal topluluk olarak görülmeyen ve ancak salt toplumsal eylemin olası temelini belirleyen sınıf ancak; “bir grup insanın yaşam olanaklarının belli bir nedensel ögesi ortak ise”; ortak olan “ögeyi mal sahibi olmak ve gelir sağlamak gibi salt ekonomik çıkarlar temsil ediyorsa”; “bu öge, meta ve işgücü piyasalarının koşullarında temsil ediyorsa” oluşur (Weber, 2004 [1948]: 269-270).

Weber'e göre, statü düzeni piyasanın serbest işleyişini bozmaktadır. Çünkü bazı durumlarda bazı malları yasa veya teamüllerle tekelleştirirler veya piyasa için elzem olan pazarlık anlayışının statü grubu üyelerince hoş karşılanmadığı görülür. Statü grupları genel tüketim biçimlerini belirleyerek ekonomiyi belirler. Hukuk düzeninden birlikte etkilenen; ekonomik düzendeki üretim ve mülkiyet ilişkilerine dayanan sınıflar ve sosyal düzendeki yaşam tarzlarının belirlediği tüketim biçimlerine dayanan statü grupları etkileşim içindedir. Partiler ise güç/iktidar peşindedir (2004 [1948]: 285-287).

Weber, "*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*"nda Protestan ahlakı ile kapitalizmin gelişimi arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Weber'e göre, Protestanlık kapitalist gelişme için insanlığa bir "ruh" vermiştir. İnsanı çalışmaya, iş ahlakı ile iş disiplinine ve dünyevi kazanımlar elde etmeye yönelten bu kapitalist ruh rasyonel insan tipini yaratmıştır (Kızılkaya, 2007). Weber, protestan ahlakın "her türlü zevkten kaçınarak para, daima daha çok para kazanma" amacı edinmesini sağladığını ve para ve insan ilişkisinin maddi ihtiyaçları karşılamaktan da öte insanın "yaşam amacı" haline geldiğini belirtir. Dinsel öğelerle¹⁰ ilişkili duyguları içeren insanların davranışlarındaki bu dönüşüm "kapitalizmin itici gücü"dür (Weber, 2017: 24-25). Protestanlık servetin akılcı ve faydacı kullanılmasına, kazanma çabasına yöneltmekte ve sınırsız mülk edinme arzusu ile lüks tüketimin engellenmesini gerektirmektedir. Servet ancak yararlı alanlarda kullanılmalıdır. Dolayısıyla Protestanlığın kapitalizme verdiği ruh (tüketimin sınırlanması ve kazanç çabası) bireyleri kemer sıkmaya yönlendirmektedir ve böylece sermaye birikimi oluşmakta ve birikimler üretim yatırımlarında kullanılmaktadır (2017: 155-157). Ancak İngiliz Püriten kilise lideri Richard Baxter'in malvarlığına dair arzuların "her zaman çıkarılıp atılabilecek olan ince bir palto" gibi olması gerektiğini belirten düşüncesine karşılık Weber bu paltonun artık "demirden kafes" haline geldiğini ileri sürmektedir. Weber kapitalizmin artık desteğine ihtiyacı olmadığı bu ruhun

¹⁰ Weber, Benjamin Franklin'in Kalvinist babasının oğluna sürekli söylediği İncil ayetini örnek verir: "İşinde usta adamı görüyor musun? Öylesi krallara bile hizmet eder" (Weber, 2017: 25).

kafesten kurtularak “eski zamanlardaki dinsel inanç içeriklerinin bir hayaleti”ne dönüştüğünü ve özellikle ABD’de kazanç hırsıyla birlikte dünyevi zevklerin giderilmesine yönelik arzuya eğilim arttığını belirtmektedir (2017: 204-205).

Weber egemenlik biçimleri ile finansman yolları, toplumsal örgütlenme, hukuki/ekonomik/sosyal düzen, kapitalizmin gelişimi ile din ilişkisi gibi konuları kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Ayrıca devletlerin yayılcı politikalarının savaş ekonomisi aracılığıyla kapitalist çıkarları perçinlediğini, kaynakların savaş gereçleri üretimine ayrıldığını ve yağmacı kapitalizmin savaş harcamalarının maliyetinin toplumsallaştığını belirten Weber’in yaklaşımı politik ekonomiye mali sosyolojik dair bir vurgu yapması açısından önem taşımaktadır.

1.2. Politik Ekonomi İçinde Mali Sosyolojinin Doğuşu ve Gelişimi

1. Dünya Savaşı sonrasında zarar gören devletlerin bu yıkımı nasıl onarabileceklerine ilişkin tartışmalara katkı sağlayan Rudolf Goldscheid ve Joseph A. Schumpeter mali sosyolojiyi disiplinler arası bir çalışma alanı olarak ele alan öncülerdir (Gürkan, 2016: 24, Sert, 2011: 6). Goldscheid’in 1917 ve 1926’da, Schumpeter’in 1918’de yazdığı eserlerde¹¹ bir kavram ve yaklaşım olarak geliştirilen mali sosyoloji 1950’li yıllardan itibaren İngilizce maliye literatüründe bilinmeye başlamıştır. 1970’li yıllarda ise James O’Connor yaşanan Keynesyen refah devleti krizini *Devletin Mali Krizi* çalışmasında mali sosyolojik bir yaklaşımla ele almıştır.

---

¹¹ Goldscheid’in 1917’de devlet borcu sorununa yönelik bir çözüm önerisi olarak devlet sosyalizmi ya da devlet kapitalizminin mali sosyoloji alanında tartışmalarını yaptığı *Staatssozialismus oder Staatskapitalismus: ein finanzsoziologischer Beitrag zur Lösung des Staatsschulden Problems* eseri sonrasında 1926’da yazdığı ve bazı bölümlerinin *A Sociological Approach to Problems of Public Finance* başlığı altında özetlenerek 1958 yılında İngilizceye çevrildiği *Staat, öffentlicher Haushalt und Gesellschaft: Wesen und Aufgaben der Finanzwissenschaften vom Standpunkte der Soziologie* çalışmasında mali sosyoloji bir çalışma alanı olarak ele alınmıştır. Schumpeter’in ise 1918 yılında vergi devletinin krizini mali sosyolojik bir yaklaşımla incelediği, *Die Krise des Steuerstaates*, 1954 yılında *The Crisis of the Tax State* başlığı altında İngilizceye çevrilmiştir (Gürkan, 2016).

1.2.1. Rudolf Goldscheid'in Devlet Merkezli Mali Sosyolojik Yaklaşımı

Goldscheid (1958 [1926]: 202)'a göre, sosyal bilimlerin en önemli eksiği, mali sosyolojik teorilerden yoksun olmasıdır. Ona göre sosyoloji sosyal koşulların kamu ihtiyaçlarını nasıl belirlediğini ve bu ihtiyaçların giderilmesinde dolaylı ve doğrudan kullanılacak yolları gösterir. Ayrıca sosyolojik bir bakış açısı ile toplumsal dönüşümün kamu gelirleri ve harcamaları arasındaki ilişkiyi nasıl belirlediği görülebilir. Goldscheid'a göre, sosyolojik maliye ile anlaşılabilen kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi kamu maliyesi disiplininin en önemli problemi olmalıdır. Ancak ona göre, kamu maliyesine yönelik çalışmalarda bu ilişki salt yüzeysel olarak işlenmiş, genellikle harcamaların nasıl azaltılacağı, gelirlerin ise nasıl artırılacağı sorusu çalışmalarda gündeme getirilmiştir. Oysa Goldscheid kamu gelirleri ve giderleri arasındaki ilişkinin önemini şöyle vurgulamaktadır:

Bana gelirinizi nereden ve nasıl elde edeceğinizi söyleyin, harcama bütçenizin neye benzeyeceğini söyleyeyim. Aynı şekilde tam tersi de düşünülebilir. Bana paranızı neye harcamak istediğinizi söyleyin, size gelirinizi nasıl elde edeceğinizi, bunun için yararlanacağınız toplumsal sınıfı ve kullanacağınız idari araçların büyüklüğü ile türünü söyleyeyim (Goldscheid, 1958 [1926]: 202).

Goldscheid (1958 [1926]: 206)'a göre, kamu maliyesinin gerçeklikten kopmaksızın ayakta durabilmesi için üç dayanaktan oluşan sacayağında yükselmesi gerekir: Tarih, sosyoloji ve istatistik. Goldscheid (1958 [1926]: 206 - 207) bu dayanaklardan en önemlisi olarak mali sosyolojiyi görmektedir: "Tek başına mali sosyoloji, toplumun gelişiminde bir bütün olarak, kamu gelirin kökeninin ve bileşeninin oynadığı rolü ve dolayısıyla benzer şekilde ulusların ve bireylerin kaderini gösterir".¹² Ayrıca Goldscheid, mali sosyoloji yaklaşımı ile yansıtılan bu görüntünün, iç ve dıştaki politik gruplaşmalar ve toplumsal yapı, vergilerin türü ve özellikleri, nüfus

---

¹² Goldscheid (1958 [1926]: 202)'a göre kamu maliyesinin etkileri toplumsal evrimde görülebilir. Örneğin, sınıf mücadelelerinin en eski biçimi olarak vergi mücadeleleri, vergi baskısı sonucunda doğan dinsel devrimler, kazanan sınıfların yetersiz maliye politikaları nedeniyle başarısız olan devrimler gibi.

içinde gruplar arasında vergi yükünün dağılımı, tercih edilen borçlanma türü, harcamaların ve gelirlerin artış/azalışının nasıl olacağı gibi birçok faktöre bağlı olduğunu ifade etmektedir.

Goldscheid (1958 [1926]: 210)'a göre, devlet hanesinin (*public household*) özel hanelerin (*private household*) her biri ile olan yakın ilişkisi mali sosyoloji yaklaşımının en temel kavrayışıdır. Goldscheid'a göre, her bir özel hanenin ekonomik ve ahlaki olarak güçlü olması için devlet hanesinin güçlü olması gerekir.

Goldscheid (1958 [1926]: 203-205), en eski kamu maliyesi biçiminin, “krematistik”ten “kameralizm”e evrilen bilimlerden süregeldiğini belirtir. Goldscheid, XIV. Louis'nin ünlü “devlet benim” (*L'etat c'est moi*) deyişi ile örneklendirdiği zenginleşme amacı güden devletten kapitalizmin yarattığı “yoksul devlet”e geçişi incelemiştir. Devlet, vergi devletinde olduğu gibi her zaman mülksüz ve borçlu değildi; antik çağlarda ve ortaçağda devlet büyük mülklere sahipti. Ancak prenslerin devlet yönetimindeki yetersizlikleri ve devlet mülklerini pervasızca borç vermesi/elden çıkarması ve bu alacaklıların devleti sömürme isteği ile devlet giderek “mülksüz”leşmiştir. Goldscheid'a göre, devletin kendi mülkiyeti yoksa devlet daha çok vergiye bağımlı olacak ve borçlanmaya gidecektir. Devlete borç veren/vergi gücünü kullanan bu kapitalistler devleti yoksullaştırarak “devlet içinde devlet”i (1958 [1926]: 210) oluşturmaktadır. Büyük kârların oluşması için devlete ihtiyaç duyan kapitalistler, kamu maliyesini kullanarak ekonomik, politik ve üstün konumunu pekiştirmektedir (1958 [1926]: 211).

Goldscheid (1958 [1926]: 212-213), kamu maliyesi disiplininin “kapitalist ekonomi ve sosyal olarak üretken kamu ekonomisi arasındaki çelişkiyi” göz önüne alması gerektiğini belirtir. Goldscheid için “doğru yol, kamusal mülkiyet düzenini dönüştürmektir”. Dolayısıyla “kamu mülkiyetini korumak, çoğaltmak ve üretkenliğini artırmak için tasarlanmış hukuk düzeni”ne zemin sağlamak üzere kamu maliyesinin

“kamusal mülkiyet teorisi”ne erişmesi gerekmektedir. Ancak o zaman devlet giderek “daha çok veren ve daha az alan” bir şekle bürünerek herkes için refahı sağlayabilecektir. “Devlet ve halk arasında ‘kutsal’ özel girişimin tırmalanılmaz duvarı” (1958 [1926]: 208) var olduğu sürece Goldscheid (1958 [1926]: 210) için yoksullaşan devlet ne adil olabilecektir ne de halka refah sunabilecektir.¹³

Goldscheid (1958 [1926]: 212) “düzenli ekonominin iki temel direği” olarak devlet kapitalizmini ve insan kaynaklarını görmektedir ve bu bağlamda çözüm olarak devlet kapitalizmini önermektedir. Goldscheid (1958 [1926]: 209)’a göre, “gerçek ilerleme, yalnızca, kamu hanesinin yapısını değiştiren ve dolayısıyla esas itibarıyla devletin ekonomik yapısını bütünüyle değiştiren devlet kapitalizminde bulunur”.

Goldscheid’in devleti merkeze alan mali sosyolojik yaklaşımı, kamu maliyesini kapitalistlerin çıkarlarına erişmek amacıyla kullandığı bir araç olarak değerlendirmektedir. Devleti yoksullaştırarak zenginleşen kapitalistler borç ve vergileme ilişkisi aracılığıyla devleti sömürerek halkın refahından çalmaktadır ve devletin adil olmasını engellemektedir. Dolayısıyla Goldscheid için tek çözüm yolu kamu mülkiyetidir. Goldscheid’in benimsediği bu mali sosyolojik yaklaşım Schumpeter’in çalışmaları ve sonraki mali sosyoloji çalışmaları için öncü niteliği taşımaktadır. Schumpeter de Goldscheid gibi mali sosyolojik bir yaklaşım benimsemiştir. Ancak Goldscheid’in bu devlet merkezli mali sosyoloji yaklaşımına karşı Schumpeter toplumu merkeze alan bir mali sosyoloji yaklaşımı geliştirmiştir.

---

¹³ Zenginleşen ve güçlenen devletin toplumsal refahı ve adaleti sağlayacağına dair Goldscheid tarafından ileri sürülen bu görüş bazı noktalarda eleştirilebilir. Gürkan ve Karahanoğulları (2013)’na göre, “eşitlikçi ve demokratik kültür” olmaksızın güçlenen kamu mülkiyeti karşısında, Nazi Almanyası’nda olduğu gibi insanı iktisadi bir özne olarak gören aşırı milliyetçi ideolojiye kapı açılabilir. Bunun yanı sıra Goldscheid, ücretli emekten çok devletin mülksüzleştirilmesini öne çıkarması nedeniyle Marksistler tarafından eleştirilmiştir (Sert, 2011).

1.2.2. Joseph A. Schumpeter'in Toplum Merkezli Mali Sosyolojik Yaklaşımı

Schumpeter (1991 [1918]: 100), *Vergi Devletinin Krizi (The Crisis of the Tax State)* çalışmasında Goldscheid'in bütçeyi "tüm yanıltıcı ideolojilerden arı bir biçimde devletin iskeleti" olarak tanımlamasına atıfla bütçeyi "sosyolojinin alanına çekilmeyi bekleyen sert, çıplak gerçekler topluluğu" şeklinde nitelemektedir. Goldscheid gibi mali sosyoloji yaklaşımını benimseyen Schumpeter (1991 [1918]: 101) bu bağlamda kamu maliyesini, "toplumun araştırılmasında en iyi başlama noktalarından biri" olarak görmektedir.

Mali tarihi kamu maliyesinin dayanaklarından biri olarak gören Goldscheid gibi Schumpeter de maliye tarihinin önemini vurgulamaktadır. Schumpeter (1991 [1918]: 101) maliye tarihine bakıldığında devletin mali politikalarının ve ihtiyaçlarının toplum, ekonomi ve kültür üzerinde etkileri olduğunu belirtmektedir. Örneğin V. Charles'ın ekonomi politikası, İngiltere'de devlet koruması altında yabancı tüccarların hâkimiyetine yol açarken, Fransa'da lonca düzeninin başlatılmasını sağlamış, Prusya'ya ise Fransız zanaatkârların yerleşmesine yol açmıştır. Ancak Schumpeter'e göre "mali tarihin semptomatik (belirtisel) önemi nedensel öneminden bile daha büyüktür ... Mesajı nasıl dinleyeceğini bilen, dünya tarihinin gök gürültüsünü başka hiçbir yerde duyamayacağı açıklıkla fark eder" (1991 [1918]: 101). Örneğin "bütçeyi ve uluslararası para piyasalarındaki gelişmeleri nasıl okuyacağını bilen bir kişi en azından on yıl içinde yaklaşan dünya savaşını görebilir" (1991 [1918]: 132). Bu nedenle dünyanın veya herhangi bir toplumun mali tarihini okumak, dünyayı/o toplumu anlamayı ve gelecek hakkında fikir yürütülmesini sağlayacaktır.

I. Dünya Savaşı sonrası vergi devletinin krizinin nedenlerini inceleyen Schumpeter, Ortaçağ tarihinden yola çıkarak "vergi devleti"ni derinlikli bir biçimde ele

almıştır. Schumpeter (1991 [1918]: 101-102)'e göre, toplumsal değişimi, eski mali yöntemlerin krizini, mali politikaları, devletin doğasını, biçimini ve geleceğini anlayabilmek için mali sosyoloji önemli bir yaklaşımdır ve “vergi devleti tabiri [kavramı] bu yaklaşımın çocuğudur”. Schumpeter’e göre, vergi devleti 14. ve 15. yüzyıllarda feodalizmin hüküm sürdüğü Ortaçağ Avrupası’nda prenslerin israfa varan harcamaları ve artan savaş harcamaları sonucunda mali zorluklar karşısında ortaya çıkmıştır. Prenslik borçlanmaya giderek mali zorlukları aşmayı denese de artık daha fazla borçlanamayacağı duruma gelmiştir. Bunun üzerine çeşitli sosyal tabakalardan (*estates*¹⁴) yardım istemiş ancak böyle bir hakka sahip olmadığını ‘teminat belgeleri’ (*letters of indemnity*) ile kabul etmiştir. Prensın iflasına giden süreçte prens Türk Savaşları gibi meselelerin kendi şahsi meselesi olmadığını, “ortak ihtiyaçlar” olduğunu öne sürerek ‘vergi devleti’ne kapı açmıştır (1991 [1918]: 104-106). “Yeni doğan devlet” ayrı bir güç olarak kendi organlarını yaratmış aynı zamanda “kıtanın her yerinde prensin bürokrasisi devletin bürokrasisi, prensin gücü devletin gücü olmaya başlamıştır” (1991 [1918]: 107-108).

Schumpeter (1991 [1918]: 108)'e göre vergiler sadece devleti yaratmamış, devletin diğer organlarının da gelişmesini sağlayarak aynı zamanda devleti biçimlendirmiş ve özel ekonomi üzerindeki gücünü ve hâkimiyetini artırmıştır. Ancak özel ekonomideki bireylerin kendi çıkarlarını düşünerek hareket etmesi ile Schumpeter’in “modern devletin varlığının ilk işareti” olarak gördüğü mali talepler ortaya çıkar. Aslında bu durum “vergi” ve “devlet” kavramlarının iç içe geçmiş olduğunu ve devlet teorisi için mali sosyolojinin önemini ortaya koymaktadır (1991 [1918]: 110). Ancak mali talepler karşısında devletin mali gücü sınırlıdır. Bir tarafta askeri harcamaları, borçları, bürokratik yapısı ve halkının “devlet bilincinin yoğunluğuna” göre değişerek mali gücü sınırlı olan devlet vardır. Diğer tarafta devletin

¹⁴ Ortaçağ Avrupası’nda *estates* bir tür sosyal hiyerarşi sınıfları düzenidir. Örneğin, papazlar, soylular, burjuva ve köylüler gibi.

“ekonomik parazit” olarak yaşadığı tamamen bireysel çıkarların güdüsü ile hareket eden burjuva toplumu vardır (1991 [1918]: 111-112). Burjuva toplumunun çöküşü, vergi devletlerinin ve kapitalizmin çöküşüdür. Bu durumda Schumpeter vergi devletinin çöküşünü şöyle açıklar:

Halkın iradesi daha fazla kamu harcaması talep ediyorsa, eğer özel kesimdeki bireyler üretmedikleri için daha fazla kaynak kullanılıyorsa, bu iradenin ardında daha fazla güç duruyorsa ve nihayet eğer toplumun tüm kesimleri özel mülkiyet ve yaşam biçimlerine ilişkin yeni fikirlerden tamamen etkileniyorsa, o halde vergi devleti doğal seyrini tamamlayacaktır ve toplum kendi ekonomisi için kişisel çıkara değil, başka güdüleyici güçlere dayanmak zorunda kalacaktır. Vergi devletinin hayatta kalamayacağı krizle birlikte bu sınıra kesinlikle erişilebilir. Kuşkusuz vergi devleti çökebilir (Schumpeter, 1991 [1918]: 116).

Vergi devletinin krizi ve kapitalizmin krizi birbiriyle bağlantılı olarak ortaya çıkan süreçlerdir. Schumpeter’e göre, rasyonelleşme ve kapitalizme içkin olan tekelleşme eğilimlerinin gerçekleşmesi ve birey/aile şirketlerinin yerini anonim şirketlerin almasıyla yenilik yaratma süreci sıradanlaşarak bürokratikleşmiştir (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 9). Schumpeter’e göre, girişimci, kapitalist sınıfın oluşumu ve sürdürülmesinde başlıca özne ve dinamik unsurdur. (Foster, 1984: 10) Dolayısıyla girişimcinin yok olması kapitalizmin varlığını sürdürmesini sağlayan “yaratıcı yıkım”ın oluşmamasına neden olarak kapitalizmin krizini getirecektir (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 9). Kapitalizmin yıkımını Schumpeter şöyle açıklamaktadır:

İspatlamaya çalışacağım tez kapitalizmin ekonomik bir bozgun sonucunda yıkılacağı değil, kapitalizmin başarısının sosyal kurumları çürütmesi ve bu şekilde kaçınılmaz bir halde kendini yıkacak şartları hazırlaması ve kendi yerine sosyalizmin gelmesini sağlayışıdır (Schumpeter, 1981 [1942]: 110).

Bir yandan devletin hatalı politikaları, toplumda ortaya çıkan toplumsal bilinç ve artan kamu harcaması talepleri, diğer yandan “tekelleşme, bürokratikleşme ve rasyonelleşme” sürecinin devleti üretimi sürekli denetlemeye, maliyeti üstlenmeye ve

aşırı vergilendirme gibi politikalara sürüklemesiyle ortaya çıkan vergi devletinin krizi, kapitalizmin krizi ile girift bir ilişki oluşturmaktadır. Dolayısıyla Schumpeter'e göre, bu girift ilişki sonucunda çöküş iktisadi nedenlerden ziyade “sosyolojik ve politik süreçler”e bağlı olarak gerçekleşecektir (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 7-9).

Schumpeter kamu maliyesini bir toplumun yapısının anlaşılması yolunda ilk adım olarak görmektedir ve özellikle maliye tarihinin bu bağlamda önemini vurgulamaktadır. I. Dünya Savaşı sonrasındaki vergi devletinin krizini incelerken mali sosyoloji yaklaşımını kullanmış ve hatta “vergi devleti” kavramını bu yaklaşımın doğrduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, Schumpeter vergi devletinin krizi ve bağlantılı olarak kapitalizmin krizini toplumsal değişim sürecinin dinamikleriyle açıklamıştır. Schumpeter'in mali sosyolojik yaklaşımının geldiği nokta ise kapitalizmin krizi ve kapitalizmin nasıl yıkılacağına dair öngörülerdir. Schumpeter, kapitalizmin kendisini var eden toplumsal kurumları içeriden yok etmesiyle yıkılacağını ve sosyalizme giden koşulları hazırlayacağını savunmaktadır. Mali sosyoloji yaklaşımı, Schumpeter'in katkılarıyla özellikle vergi devleti, vergi devletinin krizi, kapitalizmin krizi ve çöküşü gibi konularda toplum merkezli bir bakış açısı ile farklı bir boyut kazanmıştır. Schumpeter'in çalışmalarını takip eden uzun bir aradan sonra James O'Connor'ın, devletin mali krizini mali sosyolojik bir yaklaşımla ele aldığı çalışmasıyla mali sosyoloji yeniden uyanmıştır.

1.2.3. James O'Connor'ın Devletin Mali Krizi Tezi ve Sınıf Merkezli Mali Sosyolojik Yaklaşım

1. Dünya Savaşı sonrası mali krizleri mali sosyoloji yaklaşımıyla inceleyen Goldscheid ve Schumpeter'den sonra James O'Connor “*Devletin Mali Krizi*” (*The Fiscal Crisis of the State*) eserinde, 1970'li yılların başında Keynesyen politikaların

yarattığı mali krizi politik ekonomi ve sosyolojik bir perspektifle analiz etmiştir. O'Connor (2009 [1973]: 4), Schumpeter'in mali sosyolojinin gelişimine dair iyimser bakış açısının çok erken olduğunu ve Schumpeter'in sosyolojinin alanına girmesini umduğu “bütçeden geriye kalan sert çıplak gerçekler”in henüz sosyolojinin alanına girmediğini düşünmektedir. O'Connor, iktisatçıların kamu maliyesinde “bütünlüklü bir yaklaşım”ının¹⁵ olmaması nedeniyle devlet harcamalarına ilişkin metafizik bir yaklaşım sergilediğini belirtir ve iktisatçıların “hükümet harcamalarının dışarıdan tanımlanamayan bir güç tarafından belirlendiği” varsayımını eleştirir (2009 [1973]: 5). Ayrıca O'Connor, iktisatçıların, devlet bütçesinin etkilerini göz ardı ettiğini düşünmektedir:

Günümüzde, iktisatçılar teorik modellerindeki gerçek belirleyiciler üzerine düşünmekten ziyade yüksek istihdam ve daha hızlı birikim ve büyüme gibi arzulanan değişiklikleri gerçekleştirmek için gereken devlet harcamaları hacmine dair tahminlere kendilerini sınırlarlar. Onların öncülüne göre, hükümet bütçesi azalan veya artan özel harcamaların telafi edilmesi için artırılmalı/artırılabilir veya düşürülmeli/düşürülebilir (O'Connor, 1973: 5).

O'Connor, ortodoks yaklaşımları karmaşık sorunları olduğundan daha basitmiş gibi değerlendirdiği için eleştirir. O'Connor (2009 [1973]: 5)'a göre, “bütçe, belirli harcamalar ve programlar bir bütün olarak, yalnızca özel ekonomideki güç ilişkileri açısından açıklanabilir”. Yani bütçe kompozisyonun belirleyicisi piyasa değil, sınıflar arasındaki iktisadi ve sosyal çatışmalardır. Dolayısıyla kamu maliyesinin temel meselesi, devlet harcamaları ve vergilerin sınıflar arasındaki tahsisini ve dağılımını yönlendiren ilkelerin araştırılmasıdır (2009 [1973]: 2-3).

---

¹⁵ O'Connor (1973: 4), Glenn W. Fisher'in “bütünlüklü bir kamu maliyesi politikası ve iktisat teorisi yoktur” tespitine referansla devam eden değerlendirmesine teorik iflası anaakım iktisatçıların da üstü kapalı bir biçimde kabul ettiğini söyler ve Buchanan'ın “Marshall sonrası dönemde uzaydan yeryüzüne gelen bir araştırmacı, İngilizce literatür okumasında, devletin vatandaşlarından tamamen ayrı olduğu, birimlerin öncelikli olarak devleti beslemek için birey ve firma düzeyinde vergiye tabi tutulduğu ... sonucuna varabilir” açıklamasını örnek verir.

O'Connor (2009 [1973]: 3), *Devletin Mali Krizi*'nde, "hükümet veya devlet maliyesinin sosyolojik temellerinin bir araştırması"nı yaparak "mali siyaset"e dayanan bir bütçe teorisi ortaya koyduğunu vurgulamaktadır. O'Connor'ın 'mali sosyoloji'den ziyade 'mali siyaset' kavramını kullanmasını ve benimsemesini o yıllarda bu kavramın daha yaygın kabul görmesine bağlanabilir. Ayrıca mali sosyoloji yaklaşımı siyaset bilimi yaklaşımlarını kapsamaktadır ve böyle bir yaklaşımla mali sosyoloji içerik anlamında daha çok zenginleşmektedir (Gürkan, 2016: 24).

O'Connor, teorisindeki kategorileri oluştururken Marksist iktisattan yararlanmış ve mali kriz teorisine uyarlamıştır. O'Connor'ın ilk vurgusu, kapitalist devletin yerine getirmesi gereken ve aynı zamanda birbiriyle çelişen iki işlevi olduğudur: "Birikim" ve "meşruiyet". Devlet bir yandan, kârlı sermaye birikimini yaratmak ve devamlılığını sağlamak zorundayken, diğer yandan toplumsal uyum için gerekli koşulları sağlamak ve sürdürmek zorundadır. Çünkü kapitalist sistemde kârlar özel sektöre tahsis edilirken, maliyetler toplumsallaşmaktadır (2009 [1973]: 9). İkinci vurgusu ise, kapitalist devletin bu iki işlevine karşılık gelen harcamaların çift yönlü olduğudur:¹⁶ 'Toplumsal sermaye harcamaları' ve 'toplumsal gider harcamaları'. Toplumsal sermaye harcamaları, dolaylı olarak üretken ve kârlı özel birikim için gereken harcamalardır. Bu harcamalar da 'toplumsal yatırım harcamaları' ve 'toplumsal tüketim harcamaları' olarak ikiye ayrılır. Bu iki harcama türünün ortak özelliği kâr oranlarını artıran harcamalar olmasıdır. Devletin finanse ettiği endüstriyel gelişme parkları gibi toplumsal yatırım harcamaları,

---

¹⁶ O'Connor'a göre, devletin çelişkili meşruiyet ve birikim işlevlerinden dolayı, birçok devlet harcamasının çift karakterli olduğu söylenebilir. Örneğin eğitim harcamalarında, yeteneklerin ve işgücü tekniğinin gelişmesi için öğretmenler veya kullanılan ekipmanlar toplumsal sermaye harcamaları iken; kampüsteki görevlinin maaşı toplumsal gider harcamasıdır. Transfer harcamalarında, sosyal sigorta emeğin yeniden üretilmesinde kullanıldığından toplumsal sermaye harcamasıyken; yoksullara yapılan gelir desteği nüfusun kontrolü ve yatırılması için yapıldığında toplumsal gider harcamasıdır. Ayrıca aynı anda birden fazla amaca hizmet eden devlet harcamaları da vardır: Otoyolların inşası, işçileri taşıyarak toplumsal tüketim harcaması; ticari taşımacılık yapılarak toplumsal yatırım harcaması; askeri amaçlarla kullanıldığında toplumsal gider harcaması olarak değerlendirilebilir. O'Connor'a göre, harcamalar böyle bir karmaşık yapıya sahip olsa da herhangi bir bütçesel kararın hangi politik-iktisadi güçlere hizmet ettiği veya edeceği saptanabilir (O'Connor, 2009 [1973]: 6-7).

emek gücünün verimliliğini artıran proje ve hizmetlerdir. Toplumsal tüketim harcamaları ise, sosyal sigorta gibi emeğin yeniden üretiminin maliyetini düşüren proje ve hizmetlerdir. Harcamaların diğer yönü olarak bahsedilen ‘toplumsal gider harcamaları’ ise, işsizler arasında sosyal barışı sürdürmeyi amaçlayan refah sistemi gibi “dolaylı olarak bile üretken olmayan” harcamalardır (2009 [1973]: 5-7).

O’Connor’ın devletin mali krizini analiz ettiği çalışmasında iki temel tezi vardır. Birincisi, devlet kesiminin gelişmesinin, tekelci sermayenin gelişmesinin hem sebebi hem de sonucu olduğudur. Çünkü O’Connor’a göre, dolaylı olarak üretken kapasiteyi ve toplam talebi artıran toplumsal sermaye harcamaları arttıkça, monopolcü kesim gelişecektir. Özel kesimin maliyetlerinin toplumsallaşmasıyla birlikte bu defa sistemin devamlılığı ve maliyetleri üstlenenleri yatıştırmak amacıyla toplumsal gider harcamaları artmaya başlayacaktır. Dolayısıyla O’Connor’ın ikinci tezi, “toplumsal sermaye birikimi ve toplumsal gider harcamalarının iktisadi, politik ve sosyal krizlere dair eğilimler yaratan çelişkili süreçler olduğu”dur. Maliyetlerin toplumsallaşması ve kârların özel kesimde kalması sonucunda devletin harcamaları ve gelirleri arasında “yapısal boşluk” oluşarak “mali kriz” ortaya çıkacaktır. “Kazanan” ve “kaybeden”in politik mücadele sonunda belirlendiği politik arenada, farklı kesimlerden gelen farklı talepler karşısında “devlet gücünün özel tahsisi” bu mali krizi daha da ağırlaştıracaktır (2009 [1973]: 7-9). O’Connor’ın devletin mali krizine ilişkin yaptığı mali sosyolojik bu analiz, uzun bir süre sonra maliye yazınına sınıf kavramını tekrar getirerek maliyeye farklı bir perspektif sağladığı görülmektedir (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 18).¹⁷ 1970’li yıllarda yaşanan devletin mali krizini, kapitalizmin çelişkili süreçleri ve sınıfsal ilişkiler perspektifinden ele alarak açıklayan O’Connor’ın yaklaşımıyla mali süreçlere ve maliye teorisine sosyolojik bir yaklaşımın gerekliliğinin önemi yeniden

---

¹⁷ O’Connor’ın geliştirdiği teorinin geniş kapsamlı ve ayrıntılı incelemesi ve neoliberal birikim süreciyle ve 2008 krizi birlikte değerlendirildiği çalışma için bkz. Gürkan ve Karahanoğulları (2013); Gürkan ve Karahanoğulları (2014); O’Connor’ın teorisiyle birlikte 1960 sonrası Türkiye’deki “devletin mali krizleri”nin incelendiği çalışma için bkz. Karahanoğulları (2003).

vurgulanmıştır. O'Connor'ın bu yaklaşımından sonra, neoliberalleşme ve finansallaşma gibi gelişmelerle birlikte kamu maliyesine ve krizlere dair güncel bir mali sosyolojik bakış açısı Wolfgang Streeck ile görülebilir.

1.2.4. Wolfgang Streeck'in Kurum Merkezli Mali Sosyolojik Yaklaşımı

Wolfgang Streeck'in, 2014'te yayınladığı *Satın Alınan Zaman: Demokratik Kapitalizmin Gecikmiş Krizi (Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism)* ve 2016'da yayınladığı *Kapitalizm Nasıl Sona Erecek? Başarısız Bir Sisteme Dair Yazılar (How Will Capitalism End? Essays on a Failing System)* çalışmaları neoliberal dönüşüm sürecini, 2008 krizini ve kapitalizmin çöküşünü mali sosyolojik bir yaklaşımla ele alması ile gündeme gelmiştir. Streeck, ekonomiyi tarihsel perspektiften ele alarak, piyasalarda bölüşümdeki çatışma alanlarını, sınıfsal çıkarları ve “örgütlü gruplar ve politik kurumlar arasındaki dinamik etkileşimle gelişen ‘piyasa kavgası’”nı incelemiştir. “Krizler dizisi” olarak kapitalizmi ve kapitalizmin neoliberal dönüşümü ile “devletin yeniden üretim sorunları”nı ele almıştır (Streeck, 2016: 7). Bu bağlamda Streeck, Schumpeter'in mali sosyolojisi ile aynı doğrultuda olan bir yaklaşımla “demokratik devlet ve modern kapitalizm arasında ... gelişen ilişkilerde hem nedensel faktör hem de bir gösterge olarak kamu maliyesi”nin mali sosyolojik incelemesini yapmıştır (2013: 1). Streeck, Schumpeter'in yanı sıra Goldscheid'in ve “kamu finansman krizi” ile ilgili olarak 1970'li yıllardaki O'Connor'ın mali sosyoloji yaklaşımını sürdürmüştür (2016: 9). Bu bağlamda Streeck, “neoliberal devrim”le dönüşen kapitalizmde devlet ve siyasetin dönüşümünü mali kriz ve finans krizinin iç içe geçmiş yapısıyla açıklamaktadır (2016: 13, 16).

Streeck (2016: 43), kapitalizm analizinde krizi “evrimsel” ve “diyalektik” bir süreç olarak görmektedir. Streeck'e göre “sosyal ve kurumsal değişimin uzun süreli ...

ve artımlı doğasının yanı sıra toplumsal gelişmeler aksi yönde etki eden etmenlerle tekrar tekrar karşılaşır; bunlar tarafından yavaşlatılır, saptırılır, tadil edilir veya duraksatılır” (2016: 42). Streeck’e göre kısa vadede krizin sonu sanılan bir gelişmenin uzun zaman içinde aslında “yeniden üretilen dış görünüşteki bir değişiklik” olduğu ortaya çıkmıştır. Streeck krize yönelik çözüm sanılanların ise “toplumsal yaşamın dünyasıyla çarpışarak” soruna dönüştüğünü belirtmektedir (2016: 43).¹⁸ Streeck, kapitalizmin de zamanının toplumsal gelişmelerine bağlı olarak şekillendiğini belirterek kapitalizmi şöyle açıklamaktadır:

Kapitalizm, sermaye ve emeğin karşılıklı meşru beklentilerinin kâra ve ücrete bağımlılar tarafından az ya da çok açıkça, resmi veya gayri resmi bir ekonomi anayasasında belirlendiği toplumsal bir mukaveleyi gerektirir. Ekonomi kuramı ve ideolojisinin bizi inandırmaya çalıştığından farklı olarak kapitalizm doğal bir durum değil, aksine belli bir zamana ait, şekillendirilmeye ve meşruiyete muhtaç bir toplumsal düzendir: Mekânsal ve tarihsel olarak değişen, prensip olarak daima yeniden müzakere edilebilir ve her an çökme tehlikesi barındıran biçimlerde somutlaşmış bir düzen (Streeck, 2016: 66).

Streeck, politik karar alma sürecinde aktörlerin (politikacı, seçmen, bürokrat, çıkar grupları) kişisel çıkarları peşinde koştuğunu varsayarak bu davranış biçimlerinin “devletin başarısızlığı”nı getirdiğini öne süren kamu tercihi teorisini şiddetle eleştirmektedir. Streeck’in amacı, “kamu tercihi anlatısının karşısına olayların daha gerçekçi bir yeniden inşasını koymak”tır (2016: 14). Kamu tercihi teorisyenleri mali krizin, demokratik taleplerin doğurduğu sorunlardan dolayı ortaya çıktığını, kamu maliyesinin bu taleplerden korunması ve kamu kesiminin (ortak havuzun) küçültülmesini gerektiğini öne sürmektedirler (2016: 88). Hâlbuki Streeck’e göre, 1970’lerden beri artan kamu borçluluğunun sebebi demokrasinin başarısızlığı değil,

---

¹⁸ Örneğin, Streeck, kamu borçlanmasına yönelmesiyle vergi devletinin kendi sınırına ulaşması ve üretimin toplumsal özelliğinin özel mülkiyet ve bireycilikle bağdaşmaması neticesinde neoliberalizm ve özelleştirmenin “kapitalist üretim ilişkilerinin kendisinin evrimsel eskimesine karşı son şahlanışı” olarak anlaşılabilirliğini ileri sürmektedir (2016: 18).

finansal kapitalizmdir (2013: 10). “Kamu maliyesi” (*public finance*) yerine daha çok “kamu tercihi” (*public choice*) kavramının kullanılmaya başlanmasından beri “finans”ın ihmal edildiğini belirten Streeck, finansı kapitalizmin tarihsel ve sosyolojik analizine yerleştirmektedir (2016: 106). Bu bağlamda kamu tercihi teorisinin, maliyenin konu alanını ve yöntemlerini sosyolojiden, rasyonalist siyaset teorisinin alanına taşıdığı söylenebilir. Rasyonel ve kendi menfaatini düşünen bireyler -bürokrat, siyasetçi, seçmen- arasında iktisadi ve politik tekil çıkarlarına göre şekillenen bir siyaset alanı söz konusudur.

Streeck 2008 krizinin ‘soykütüğü’nü (*genealogy*) (2013: 2) incelerken, bu krizi tekil bir olay olarak değil, tarihsel krizler dizisinin bir parçası olarak ele almaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmi güvence altına alan piyasayı düzenleyen devletin ve “savaş sonrası uzlaşma”nın olduğu yapı 1970’lerde bozulmaya başlamıştır. Büyümedeki zayıflamalar, 1968’lerde ve sonrasında işçi sınıfının bilinçlenerek grevlere gitmesi, düzenli ücret artışı ve sosyal güvencelere dair talepler sermayeyi alternatif bir strateji arayışına yöneltmiştir: Liberalleşme ve piyasaların genişletilmesi, müdahaleci devletin geriletilmesi, emek, emtia, hizmet ve sermaye piyasalarının deregüle edilmesi. Söz konusu neoliberal dönüşüm “politik koruma”nın da katkılarıyla gerçekleşmiştir. Emek ve sermaye arasındaki bölüşüm çatışması belirli kaynaklarla geçici olarak yatıştırılmaya çalışılmıştır. Enflasyon, kamu borçlanması ve özel borçlanma gibi araçlar kullanılarak “büyüme ve refah illüzyonları” yaratılmaya çalışılsa da bir süre sonra birikim süreci desteklenmekten ziyade engellenmeye başladığında bu politikalarından vazgeçilmiştir. 1970’ler enflasyon, 1980’lerde giderek artan kamu borcu, 1990’larda şirketler, sanayiciler, hanehalkları ve finans kesiminin artan borçluluğu olarak özetlenebilecek her bir evredeki çözüm yolu yeni sorunlar getirmiştir (2016: 67-80). Günümüz kapitalizmi ise öncekilerden daha farklı olarak ülkeler arasındaki etkileşimlerin çok yüksek olduğu bir zamanda, banka krizi, kamu maliyesi krizi ve reel

ekonomi krizi olarak değerlendirilebilecek birbiriyle ilişkili üç krizi yaşamaktadır (2016: 51- 55).

Streeck'e göre, devletin artan finansman ihtiyacının karşılanması için özel mülkiyete sahip bireylerden vergi toplama gücünü giderek yitirmesi (vergi devletinin krizi) sorunu aslında 20. yüzyılda teşhis edilmiştir. Dolayısıyla vergi devletinden borç devletine geçiş¹⁹ harcamaların fazlalığından ziyade gelirlerin azlığı nedeniyle gerçekleşmiştir. Yani borç devletinin ortaya çıkışı kamu tercihi teorisinin iddia ettiği gibi “doymak bilmeyen seçmen yığınlarının kendi çıkarlarına hizmet etmesiyle açıklamaz” (2016: 106). Çünkü toplumda gelir düzeyi daha düşük kesimin yararlandığı sosyal hizmetler ve ücretlerde herhangi bir artış yokken, vergi indirimleri ile varlıklı kesimlerin gelirinin arttığı görülmektedir. Üstelik bu eşitsizliğe ve topluma yüklenen maliyete engel olabilecek kesimlerin siyasete katılımı zorlaşmaktadır. Kapitalist demokrasilerde giderek azalan seçimlere katılım oranı²⁰, neoliberal küreselleşme politikalarının empoze edilen “alternatif”sizliğinin toplumda karşılık bulduğunu göstermektedir (2016, 101-111).

Streeck'e göre, 2008 krizi ile birlikte “varsıl demokrasi”lerin borçlarının çok yüksek düzeylere gelmesi devletin gelecekte ödeme yapabileceğine dair güvenin kaybedilmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda modern devletlerde “alacaklılar” güven talepleriyle birlikte kamu politikalarını daha çok etkilemeye çalıştılar. Bu durumda demokratik devlet, hem “yurttaş”lardan vergileme yoluyla elde edilen

---

¹⁹ Streeck (2016: 129)'e göre, vergi devletinden borç devletine dönüşen devlet maliye ve finans krizinden sonra konsolidasyon devletine dönüşerek neoliberal süreci perçinlemiştir. Streeck, 21. yüzyıl başında icat edilen uluslararası bir oluşum olarak ve “yönetişim” ile ulus devletleri düzenleyen konsolidasyon devletini (Avrupa konsolidasyon devleti örneğinde) “demokrasinin piyasalar tarafından evcilleştirildiği devletlerüstü bir rejim” olarak tanımlamaktadır ve politikadan demokrasiyi, ekonomiden de politikayı arındırmayı amaçlayan bu kurumsal yapıyı “yeni müdahale imkanlarını andıran güçlere sahip bir deli gömleği” olarak nitelendirmektedir (Streeck, 2016: 145).

²⁰ Ulusal parlamento seçimlerine katılım oranı çeşitli ülkelerde (Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD) 1950'lerde %83,3; 1960'larda %84,1; 1970'lerde %82,1; 1980'lerde %80,3; 1990'larda %76,3; 2000-2001'de %72,5 (Streeck, 2016: 94).

finansman kaynağına, hem de bir borç devleti olarak “alacaklılar”ın güvenine bağımlı hale gelmiştir. Böylece devlet, “farklı şekillerde kurulmuş iki ayrı kolektifin hem muhatabı hem de mandateri ve birbiriyle çatışma halindeki iki düşman çevre arasındaki aracı sistem” haline gelmiştir. (2016: 113-114). Streeck’e göre devletin “kurucu halk” (*Staatvolk*) ve “piyasa halkı” (*Marktvolk*) olarak adlandırdığı (Tablo 2) toplumun iki kesimini tatmin edecek politikaları oluşturması gerekir (2016: 115).

Tablo 2: Demokratik Borç Devleti ve İki Halkın Nitelikleri

Kurucu Halk	Piyasa Halkı
Ulusal	Uluslararası
Yurttaşlar	Yatırımcılar
Yurttaşlık Hakları	Talepler
Seçmen	Alacaklı
Seçimler (Periyodik)	Açık artırmalar (Sürekli)
Kamuoyu	Faiz Oranları
Bağlılık	Güven
Sosyal Hizmetler	Borç servisi

Kaynak: (Streeck, 2016: 115)

Kurucu halk, ulus düzeyinde vatandaşlık hakkına sahiptir ve vatandaşlık bağıyla devlete vergi verir, kamuoyu aracılığıyla dile getirdikleri talepleri doğrultusunda seçimlerle iradelerini ortaya koyar. Piyasa halkı ise sözleşme esasında yatırımcı olarak daha çok özel hukuktan doğan haklarla devlet ile bağ kurar. Seçimlerden ziyade iradelerini ellerindeki varlıklar üzerindeki tasarrufları ile ortaya koyarlar. Piyasa halkının kamuoyu, paralarını geri alamama riski olarak görülen faiz oranlarıdır. Devlet piyasa halkının güvenini sağlamak için borçlarını güvenilir bir şekilde yönetmeye çalışır. Devlet bir yandan kurucu halkın sadakatini kaybetmemek için “borç verenlerin kuklası” imajından kaçınmaya çalışırken diğer yandan borç verenlerin güvenini kaybetmemeye çalışır. Bu durumda, özellikle dünya çapında “bütünleşmiş finans piyasaları”nın egemenliğindeki devlet politikalarıyla devletin fiili egemenliğinin

zedelenmesi, kurucu halka yapılan harcamalarda kesintilerin büyüme engel olma ihtimalinin piyasa halkı için sorun teşkil etmesi, aynı zamanda kurucu halkın giderek artarak piyasa halkında yer bulması gibi nedenlerle kamu politikaları daha karmaşık bir hal almaktadır. Sonuç olarak, kurucu halklar ve piyasa halkı arasında bir bölüşüm çatışması ortaya çıkmaktadır (2016: 115-123).

Streeck, Goldscheid, Schumpeter ve O'Connor'un mali krizler ve kapitalizmin krizlerine dair mali sosyolojik bakış açısını neoliberal dünyadaki gelişmelerle birlikte evrimsel ve kurumsal bir zemine taşımıştır. Neoliberal süreçte finansallaşma ile birlikte devletin dönüşümünü, toplumsal değişimi, modern kapitalizm ve demokratik devlet arasındaki ilişkiyi ve bölüşüm çatışmasını kurumsal perspektiften açıklamıştır. Kamu maliyesini de bu bağlamda ele alan Streeck, kamu maliyesinin kamu tercihi teorisi üzerinden açıklanmasını gerçekçi bulmamaktadır. Çünkü kamu tercihi teorisyenleri her şeyi çıkar/fayda peşinde koştuğu varsayılan aktörler üzerinden açıklamaya çalışmakta ve çalışmalarında finansı göz ardı etmektedir. Dolayısıyla kamu maliyesine dair gerçekçi olmayan değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu gerçekçi olmayan çalışmalar kapsamına kamu tercihi teorisyenlerinin kameralizmi mali sosyolojide yeniden canlandırma çabaları da alınabilir.

1.3. Kameralizmin Mali Sosyolojide Yeniden Uyanışı: Kamu tercihi Teorisi ve Eleştirisi

20. yüzyılın ilk yarısı boyunca Goldscheid ve Schumpeter'in çalışmalarından sonra mali sosyoloji alanında çalışmalar söz konusu değildi. Neoklasik maliye anlayışı da mali sosyolojiden oldukça uzaktı. Bu bağlamda kamu maliyesi araştırmalarının seyrine dair Richard Goode'nin 1970 yılında yayınlanan çalışması önemli tespitler sunmaktadır. Goode, 1930-35 yıllarında yayınlanan Sosyal Bilimler Ansiklopedisi

(*Encyclopaedia of the Social Sciences*) ve 1968’te yayınlanan Uluslararası Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (*International Encyclopedia of the Social Sciences*) içinde yer alan kamu maliyesi makalelerini karşılaştırmalı olarak incelemiş ve kamu maliyesi alanının seyrini ortaya koymuştur. Goode’ye göre, eski ansiklopedide yer alan kamu maliyesi makalelerinin, yenisinde yer alan makalelere göre daha az analitik ve teorik olmasının yanı sıra tarihsel yönü daha fazladır. Hatta eski ansiklopedide doğrudan tarihsel konular üzerine birkaç kamu maliyesi makalesi yer alırken, yeni ansiklopedide hiç yer almamaktadır. Ayrıca, Goode eski ansiklopedide yer alan kamu maliyesi makalelerinin yeni ansiklopedideki makalelere göre daha fazla idari ve hukuki nitelik taşıdığını belirtmektedir. “Uluslararası” başlığı taşıyan yeni ansiklopedideki makalelere göre, eski ansiklopedideki kamu maliyesi makaleleri daha “kozmpolit”tir. Eski ansiklopedide yer alan makalelerde ABD dışında bilgi/ materyal daha fazladır ve İngilizce dili dışında yapılan çalışmalar da kaynakçada yer almaktadır. Yeni makalelerin betimsel, tarihsel ve kurumsal yönünün olmadığını belirten Goode, kamu maliyesinin idari, hukuki, siyasi ve iktisadi unsurlarının birlikte ve sofistike işlenmesine ihtiyaç olduğunu ve bu bütünlüklü yapının ancak kameralistlerin eski geleneğine dönüşle mümkün olabileceğini savunmaktadır (Goode, 1970: 27-34).

Maliye düşüncesinin kökenlerindeki sosyolojik ve çok disiplinli yaklaşıma dönüşe dair Goode’nin bu çağrısı Jürgen Backhaus ve Richard Wagner gibi kamu tercihi teorisyenlerinde yankı bulmuştur. Wagner ve Backhaus, mali sosyolojinin kökenlerinin kameralizm geleneğinde olduğunu ileri sürerek kameralizmi kamu tercihi yaklaşımıyla açıklamıştır (Gürkan, 2013: 16). Bunun için maliye ve siyaset ilişkisi bağlamında yöntemsel amaçlarla ve kamu tercihi teorisinin geçerliliğini tarihsel bir analizle ispatlamaya çalışmak amacıyla postkameralizm adı altında “yeni” bir akım uyandırmaya çalışmışlardır. Ancak kamu tercihi teorisinin vurgusu tarihsellikten ziyade kameralizmin işlevsel yorumunda gerçekleşmiştir.

15. ve 18. yüzyıllar arasında, Almanca konuşulan topraklarda hüküm süren kameralizm, toplumsal alanları bir bütün olarak görerek, devlet ve toplum refahını birlikte oluşturmayı amaçlayan politikalar üreten “çok disiplinli bir yönetim sanatı” olarak tanımlanabilir (Gürkan, 2007b: 3-4). Kameralizm, hem uygulamada bürokrasi içinde hem de geniş bir yazın çerçevesinde akademik alanda görülmektedir. Dar anlamda kameralizm, devletin gelirlerini artırmayı hedefleyen bir gelenek iken, zamanla özellikle savaş harcamalarının artışıyla devletin gelir kaynaklarından en iyi şekilde yararlanması için birçok alanda yapılan bilimsel çabalar kameralizmin, “kameral bilimler” olarak geniş anlamına ulaşmasına yol açmıştır.²¹ Kameralizmin dar ve geniş tanımından hareketle, akademik ve bürokratik alandaki kameralizm geleneğinin birbirini tamamlayan bütünlüklü bir yapı olduğu söylenebilir (2007b: 6-7) Kameralistler bir yandan prenslere ve asillere danışmanlık yaparken, diğer yandan geleceğin devlet memurlarının yetiştirilmesi için ders vermektedir. Örneğin Justi²², Theresianum’da ders verirken aynı zamanda madenlerin denetlenmesinden sorumluydu (Backhaus ve Wagner, 2005: 9).

---

²¹ İlk kameral bilimler kürsüsü, 1727 yılında Halle Üniversitesi ve Frankfurt Üniversitesinde kurulmuştur. Halle Üniversitesi kürsüsüne atanan S. P. Gasser, tarım işletmeleri ve tarımsal faaliyetlerden doğan gelirleri ele alarak, diğer birçok kameralist yazarın (Seckendorff, Becher, Schröder gibi) ihmal ettiği finanslama sorununu incelemiştir. Frankfurt Üniversitesi kürsüsüne atanan J. C. Dithmar ise, ‘*oeconomie*’ ve ‘*polizei*’ kavramlarını ele almıştır. Bu iki girift kavram arasındaki ayırım, her ne kadar ekonomi ve politikanın modern kavrayışı temelinde etkili olsa da, kabaca *oeconomie*’nin mutluluk amacına erişmek için yapılan maddi faaliyetlerle, *polizei*’nin ülkede hüküm süren düzenle ilgili olduğu söylenebilir. Bazı kameralistler iyi düzen ve mutluluğun kurulması için ele alınan konuları hem kameralizm hem de *oeconomy* bağlamında incelemektedir. Örneğin Dithmar, nüfus artışı amacının yanı sıra din, eğitim, hayvancılık, çayırlar, değirmenler gibi konuları da *Polizei* başlığı altında ele alır. Aynı konular Kameral Bilimler ve *Oeconomy* başlığı altında da görülmektedir (Tribe, 1984: 263- 266).

²² Kameralizmin en önemli iki temsilcisi Von Justi ve Von Sonnenfels’dir. Justi ve Sonnenfels’in ortak noktası, aile ve tarım ekonomisi olarak ele alınan *oeconomy*’deki “özel alan” ve “birey özgürlüğü” vurgusu iken; ayrı düştikleri nokta birey ve devlet refahını ele alış biçimleridir (Gürkan, 2007b: 20). Kameralizmin sistematik hale gelmesinde önemli rol oynayan (Tribe, 1984: 275) Justi, birey ve devlet refahını klasik kameralistler gibi bir bütün olarak görmüştür ve iyi düzenin ancak polisiye düzenlemeleri ile gerçekleşebileceğini savunmuştur. Sonnenfels ise, kendinden önceki kameralistleri eleştirerek *oeconomy*’i polisiye düzenlemelerden ayırmıştır ve *Polizei* kavramını yalnızca güvenlik görevi ile ilişkilendirmiştir. Sonnenfels’in yaklaşımıyla birlikte 18. yüzyılın sonun doğru kameralizm geleneği sona yaklaşmıştır (Gürkan, 2007b: 20 - 21).

Çok disiplinli bir yapıya sahip kameral bilimler “özü itibariyle kamu maliyesi” (Backhaus, 2001: 6) olan çekirdeğini korumuştur. Kameralist gelenekteki kamu maliyesi iktisat teorisinin başlangıç noktasını oluştursa da, kamu maliyesinin idari, hukuki, politik ve iktisadi unsurlarını bütünlüklü olarak incelediği için daha sonra gelişen iktisat teorisinden fazlasını içermektedir (Backhaus ve Wagner, 2005: 9).²³

Kameralist kamu maliyesi için devletin toprak ve girişimlerin (ormanlar, madenler gibi) birinci gelir kaynağı olarak görülürken, vergiler ikincil gelir kaynağıdır (Backhaus ve Wagner, 2005: 12). Bunun nedeni Justi’ye göre, devlet yöneticilerinin lüks ve gösterişçi harcamalarının toplumun da lüks harcamalara yönelmesine yol açması, bu harcamaların finanse edilirken alınan vergilerin refahı düşürmesi, “istismara en açık gelir”in vergiler olması ve erdemli eski uygarlıkların aksine toplumun içinde bulunduğu “bozulmuşluk”tur (Gürkan, 2013: 21). Justi’nin²⁴ İbni Haldun ve Veblen gibi yaşadığı toplumun maddi refahına hiçbir katkısı olmayan gösterişçi harcamaları eleştirdiği ve bu eleştirilerinin de vergilemeye dair görüşlerini etkilediği (2013: 21) görülmektedir.

Kamu tercihi teorisyenleri, “post-kameralizm” adı altında mali sosyolojiyi kameral geleneğin içinde kamu tercihi bakış açısıyla ele almıştır. Kamu tercihi teorisyenleri, Anglo-sakson maliye literatüründeki gibi ekonomiyle dışsal bir ilişki kuran “müdahaleci” devlet yaklaşımından ziyade “katalaksi” adını verdikleri, ekonomideki aktörler arasında “politik mübadele”nin olduğu “katılımcı” devlet

---

²³ Kameralistlerin eserlerinde ev ekonomisindeki işler, tarımsal faaliyetler ve diğer üretken eylemlerin düzenlenmesi ve yönetimine dair teknik bilgiler yer almaktadır. Örneğin, ev inşa etmek, ekin ekmek, hasat yöntemleri, hayvancılık, arıcılık, göletlerin oluşması, tıbbi bilgiler, ipekböcekçiliği, yemek yapma gibi birçok faaliyete ilişkin bilgiler “aile babası yazını” (*Hausväterliteratur*) içindeki F. P. Florinus’un eserlerinde detaylı bir şekilde ele alınmaktadır (Tribe, 1984: 268).

²⁴ Justi, lüks tüketim engellendiğinde insanların diğerlerinden daha iyi ve daha varlıklı olmak arzusunun ve çabasının yok edileceğini ancak engellenmezse de böyle israf içinde bir toplumun açlığı, ölümü ve yıkımı göreceğini belirtmiştir. Lüks tüketim arttıkça israf artacak, toplumda “bozulma” yaşanacaktır. Justi dışarıdan ithal edilen lüks mallara düzenleme getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Lüks mallar, ancak yurtiçinde üretilen malların kullanılmasıyla olumlu etki yaratabilir (Frambach, 2008, 141-142).

modelini öne sürmektedir. Bu bağlamda kamu tercihi teorisyenleri, bürokratlar ve danışmanlar ile etkileşim halinde olan ve kendi girişimlerini kurarak diğer devletlerle rekabet eden devleti katılımcı bir rolde ele alarak kameralizmi yorumlamaktadır. Kameral maliye geleneğini “bir işletme iktisadı” gibi değerlendiren kamu tercihi teorisyenleri, Justi’nin bireylerin refahına ve özgürlüğüne zarar vermemesi için sınırlandırıcı vergileme ilkelerini oluşturduğunu savunur (2013: 17-20). Kamu tercihi yazarlarının bu yaklaşımına çeşitli eleştiriler yöneltmiştir. Devletin kendi girişimlerinin olması ya da Justi’nin vergileme ilkeleri organik devlet anlayışına aykırı değildir. Kameral düşüncede bireyci ve faydacı refahtan ziyade toplumsal refahın sağlanması amaçlanır. Bireyin özgürlüğü ise devletin polis düzenlemelerinin oluşturduğu alanda gerçekleşebilir. Justi’nin düşüncesinde de bireysel zenginlik ve devletin zenginliği birbirine bağlı görülmüş, devlet ve toplum arasındaki uyum gözetilmiştir. Dolayısıyla mali sosyolojik bir yaklaşımla kameralizm ancak “gerçek siyasal güç ve mülkiyet ilişkilerinin çözümlenmesi” ile değerlendirilebilir (2013: 20-22). Kamu tercihi teorisyenleri, kameral gelenekte mali sosyolojinin izlerinin sürülebileceğini ileri sürmüştür. Ancak bu izleri kamu tercihi perspektifi ile takip ettikleri için kameralizm yorumları yanlış ve yetersiz kalmıştır. Post-kameralizm akımı, çok disiplinli mali sosyolojiyi yöntem olarak ele alması açısından olumlu görülebilir. Ancak sosyolojik bir bakış açısının olmadığı, maliye-siyaset ilişkisinden öteye gidemediği, tarihsellikten ziyade kameralizmin işlevsel yönünü vurguladığı, mülkiyet ve güç ilişkilerini göz ardı ettiği ve girişimcilik gibi neoliberal değerlerle kameralizmi yorumladığı için mali sosyolojinin post-kameralizm yorumu sığ kalmıştır.

Klasik sosyolojik temellerdeki ve politik ekonomideki ilk mali sosyoloji yaklaşımına dönüş, kamu maliyesine dair “esas” mali sosyolojik bakış açısını sürdürme ve aynı temellerde genişletme çabalarının ciddi bir karşılığını “yeni mali sosyoloji” çalışmalarında bulduğu söylenebilir.

1.4. Yeni Mali Sosyoloji

Mali sosyolojinin seyri, 2000’li yıllarda “Yeni Mali Sosyoloji” olarak adlandırılan eğilimin doğuşuyla birlikte giderek daha farklı konuları içine alan ve kapsamlı bir hal almıştır. Bu yaklaşım ilk olarak 2009’da yayımlanan *Yeni Mali Sosyoloji: Karşılaştırmalı ve Tarihsel Perspektiften Vergilendirme* çalışmasında ele alınmıştır. Ön sözünü Charles Tilly’nin yazdığı bu kitap, “Vergilemenin Sosyal Kaynağı”, “Mükellef Rızası” ve “Vergilemenin Sosyal Sonuçları” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kitapta, Amerikan vergi politikaları, Güney Afrika ve Brezilya’da vergi devleti ve AIDS politikaları, güçlü devlet ve Japon vergi sisteminin evrimi, savaş ve vergileme ilişkisi, güçlü devlet/devlet kapasitesi ile özgürlük ve demokrasi ilişkisi, Afrika ülkeleri örneğinde vergi yönetiminin iyileştirilmesi, Adam Smith ve ideal vergi sistemi, vergileme ve cinsiyet gibi konular karşılaştırmalı bir perspektifle, tarihsel ve mali sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmiştir. Mali sosyoloji, uzun bir sessizliğin ardından maliye yazınında “yeni”den yer bulmuştur.

Mali sosyolojiye dair bu yeni oluşumun “yeni mali sosyoloji” olarak adlandırılmasının sebebi yeni bir alan yaratılması iddiasından ziyade bu eğilime katkıda bulunanların çalışmalarının sosyoloji, hukuk, siyaset, tarih, iktisat ve kamu politikası gibi alanları da kapsamasıdır. Bu oluşumun böyle adlandırılmasının diğer bir sebebi ise ““mali sosyoloji’yi Goldscheid’tan ödünç alan Schumpeter’i onurlandırma” çabasıdır (Martin, Mehrotra ve Prasad, 2009: 2).

Schumpeter’in hayal ettiği mali sosyolojiye dair çağrısının uzun yıllar cevapsız kalmasının sebebi uzmanlaşma ve teknikleşmeyle kamu maliyesinin tarihten ve diğer sosyal bilimlerden kopartılmasıdır (2009: 6). O’Connor’ın sınıfsal siyaset anlayışıyla sosyolojik olmaya dönük ilk ciddi hamlesine rağmen kamu maliyesi neoklasik çizgide devam etmiştir. Çünkü kamu tercihi teorisi kamu maliyesini rasyonalist siyaset

kuramının içine hapsedmiştir. 20. yüzyılda, tarihçi, sosyolog, siyaset bilimci ve diğer araştırmacılar tarafından kamu maliyesi çalışmalarının neoklasik iktisatçılara ve maliyecilere teslim edilmesiyle iktisat dışı sorular azalmış, vergilemenin sonuçları, toplumsal ve kurumsal kökenleri büyük ölçüde ihmal edilmiştir (2009: 6). 20. yüzyılda daha çok Schumpeter'in "sosyal değişimin belirtisi olarak vergileme yaklaşımı" esas alınmış²⁵ ve "demokrasinin, kapitalizmin, devletin yükselişinin ve toplumun modernleşmesinin kullanışlı bir indeksi" olarak nitelendirilebilecek mali sosyoloji çalışmaları²⁶ yapılmıştır (2009: 2).

Sosyal bilimlerde bir gösterge olarak vergilemenin incelenmesi dışında vergilemenin esas önemi ihmal edilmiştir. Tilly (2009: xiii), kitaba yazdığı ön sözde, sosyal bilimcilerin ve tarihçilerin maalesef "kasvetli konular, sayılar ve renksiz bürokratlar" olarak gördüğü vergilemeye karşı çok az ilgi göstermelerini "şaşırtıcı hatta utandırıcı" bulmaktadır. Tilly (2009)'e göre vergileme çok önemlidir. Çünkü devletin halkın yaşamına dokunduğu araç vergidir. Hatta devletin gelişiminin tarihi şiddetli vergi

---

²⁵ Schumpeter vergilemenin sosyal değişimin belirtisi ve nedeni olarak düşünülebileceğini belirtse de belirtisel (semptomatik) yönünü daha önemli görmüştür (Schumpeter, 1991 [1918]: 101). Araştırmacıların çoğu da vergilemenin "değişim motoru" rolünden ziyade "yansıtıcı" rolünü ön planda tutmuştur. Araştırmacıları vergiyi "toplumsal değişimin bir indeksi" olarak görmeye iten sebep "verilerin bolluğu"dur. Tarih boyunca tutulan vergilerin kayıtlar uzun dönemli istatistiksel veri sağlamaktadır (Martin, Mehrotra ve Prasad, 2009: 2).

²⁶ Bu süreçte, mali sosyoloji çalışmaları dâhilinde Fuat Andic ve Suphan Andic (1985), mali sosyolojiye dair çalışmasında İbni Haldun, Schumpeter ve kamu tercihi yaklaşımını incelemiştir. R. Musgrave (1992) minimal devletin ötesinde devletin kapsamının genişlediğini ve "Schumpeter'in korkularının gerçekleşmediğini" ileri sürdüğü ayrıca Schumpeter'i yalnızca makroekonomik konularla ilgilendiği, kamu ekonomisi ve rasyonalitesini göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirdiği (1992: 101-102) çalışmasında Schumpeter'in çalışmalarını ve mali sosyoloji yaklaşımını incelemiştir. J. Campbell (1993: 180-181) ise mali sosyolojide vergilemeyi incelediği çalışmasında vergilemenin iktisadi faaliyetlerden sınıf farklılıklarına, aile yapısı, boşanma ve evlilik oranlarından göçe kadar birçok alanda etkisi olduğunu belirtmiş ve emekleme aşamasındaki mali sosyolojinin Schumpeter'in arzuladığı gibi erginlik aşamasına yaklaştığını ileri sürmüştür. 2000li yılların başında ise J. Backhaus (2001) çalışmasında mali sosyolojinin kısa tarihini ve konu alanlarını ele almış ve diğer çalışmasında Backhaus (2004) mali sosyolojiye Schumpeter'in katkılarını incelemiştir. Daha sonra kamu tercihi yazarlarından R. Wagner ile birlikte Backhaus (2005) kamu maliyesinin kameral kökenlerini inceleyerek katalaksi anlayışıyla yorumlamıştır. Michael McLure (2003) çalışmalarında mali sosyolojiyi İtalyan Pareto'cu ekolüyle ele almış, Pareto'nun eski öğrencilerinden Gino Borgatta ve Guido Sensini'nin "sosyal dengeye odaklanan kamu maliyesi sosyolojisi ve iktisadını barındıracak analitik bir çerçeve geliştirdiğini" (2003: 4) ileri sürmüştür.

mücadelelerinin tarihinden ve devletin konsolidasyonunun tarihi de vergi kaçırmanın tarihinden oluşmaktadır. Ayrıca vergileme paranın takip edilmesini sağlamaktadır. Tilly (2009)'e göre, vergileme devlet ve halk arasındaki kaynak akışında bir nevi “rejimin bütün işleyişi [ni görmek için] için bilgisayarlı tomografi (*CT scan*)” işlevindedir. Vergi rızası da bu bağlamda önem taşımaktadır. Böylece sosyal bilimcilerin ve tarihçilerin göz ardı ettiği vergileme konusu “mali sosyoloji olarak adlandırdıkları disiplinler arası çabalarla” (2009: xiii) yeni mali sosyoloji eğilimi ile ayağa kaldırılmıştır.

Yeni mali sosyolojide vergileme ilişkilerinin yayılmacı, dinamik ve modernitenin merkezi olarak üç niteliği vardır. Birincisi, modern sosyal yaşamın anlaşılmasında kilit rol oynayan vergileme, mali sosyolojik bir bakış açısıyla modern toplumu kuran karşılıklı ilişkiyi genelleştiren bir ağıdır. İkincisi, vergileme olası çıkar çatışmalarının olduğu yerde devlet ve mükellef arasında dinamik bir ilişki kurar. Üçüncüsü, devletin vatandaştan beklediği diğer yükümlülüklerden (trafik kurallarına uyma, askerlik gibi) farklı olarak vergileme devlete değiştirilebilir imkânlar sunmaktadır. Devletin dinamik olmasının yanında çatışmacı ilişkiler yaratan vergilerle ilgili kararları (vergileri artırması hatta azaltması) ihtilaf ve çatışma doğurabilir. Örneğin mükellefin vergi kaçırması sosyal düzenin oluşturulmasını zorlaştırabilir ve bu durumda devletin vergileme yapısı ve tarzı sosyal düzeni şekillendirebilir. Bu nedenle vergilemenin dinamik ilişkisinin demokrasiden ailenin kurulmasına kadar birçok alanda etkileri söz konusudur (Martin, Mehrotra ve Prasad, 2009: 3-4).

Yeni mali sosyolojinin kökenleri farklı bilimsel geleneklere²⁷ dayanmaktadır. Farklı geleneklere ayrılan mali sosyoloji yazarları farklı klasik kaynakları ve farklı

---

²⁷ Modernleşme teorisine göre, devletin modern vergi sistemini geliştirmesinin sebebi iktisadi gelişmenin kaçınılmaz olarak toplumları ve devleti buna yönlendirmesidir. Ancak tarihsel değişimde doğrusal bir bakış açısına sahip bu teori, tarih dışı (*ahistorical*) olarak toplumların farklılaşan kurumsal ve kültürel unsurlarını göz ardı etmektedir. Dolayısıyla modern toplumlar arasındaki vergi sistemlerinin farklılığını açıklamada yetersizdir. Elit teori, yöneticiler ve halk arasındaki çıkar çatışmasını inceleyen ve politikacıların kaynakları elit azınlığın çıkarı için kullandığını ileri süren teoridir. “Kurumların tarihsel

unsurları vurgulayarak Schumpeter'in temel sorularından birinin izini sürmüştür. Schumpeter'in vergilemeyi “yöneten ve yönetilen arasında belirli bir yer ve zamanda tarihi uzlaşmanın sonucu olarak var olan sosyal sözleşme” olarak sunmasından sonra bu uzlaşmanın neden belirli bir biçim aldığı (modernleşme teorisi), uzlaşmanın ve mükellefin rızasının nasıl sürdüğü (elit teori) ve uzlaşmanın kültürü nasıl etkilediği ve Schumpeter'in deyişiyle “yaşam formları”na nasıl yayıldığına (militarist teori) dair sorular gündeme gelmiştir. Bu farklı gelenekler ve yanıtını aradıkları sorular “senktetik” yeni mali sosyolojide birleşerek daha anlamlı hale gelmiştir (2009: 6-7).

Yeni mali sosyolojinin en temel üç özelliği; (i) informal toplumsal kurumlara odaklanması, (ii) çalışmaların tarihsel silsile ve bağlamda yapılması ve (iii) bireyden ziyade toplumsal düzeyde olgulara odaklanmasıdır (2009: 13-14). Bu niteliklerin yanı sıra yeni mali sosyolojide klasik yaklaşımdan farklı olarak salt semptomatik ve metodolojik olmaktan da öte vergilemenin teorik veya nedensel önemi vurgulanmaktadır (2009: 3). Ayrıca yeni mali sosyoloji akımı ile yazına aile, toplumsal cinsiyet, toplumsal dayanışma, demokrasinin yükselişi gibi yeni ve güncel konu alanları eklenmiştir. Mali sosyolojinin geldiği bu noktada neoklasik iktisat/maliyeye karşı eleştirel duruşunu sürdürdüğü hatta “yeni”lenilerek bu konumunu perçinlediği görülmektedir. Örneğin, ana akım iktisat/maliye vergiyi salt alıcı ve satıcı arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediğini ele alırken yeni mali sosyoloji verginin piyasa dışı ilişkileri nasıl etkilediğini de araştırmaktadır (2009: 14). 20. yüzyıldaki eleştirel yaklaşımları temel alan, bu yaklaşımları güncel gelişmelerle birlikte yorumlayarak önceki mali sosyolojik yaklaşımlardaki boşlukları doldurmaya ve yeni boyutlar eklemeye çalışan yeni mali sosyoloji bu geniş perspektife günümüzün toplumu inşa eden ve dönüştüren neoliberal iktisat/maliye politikalarını da alarak “yeni”liğini sürdürmelidir (Gürkan,

---

gelişimini göz ardı ettikleri için” elit teoriler eleştirilmektedir. Militarist teori, askeri harcamalar ve vergileme arasında ilişki kurarak modern devletin gelişimini incelemektedir. Militarist teori de farklı zamanlarda ülkelerdeki farklı vergi yapılarını açıklamada tek başına yetersiz görülmektedir (Martin, Mehrotra ve Prasad, 2009: 7-11).

2016: 23, 28). Schumpeter'in umutla geliŒeçeğine inandığı mali sosyolojinin beklendiği kadar çabuk olmasa da eleŒtirel bir alan olarak geliŒimini sürdürdüğü görülmektedir.

Mali sosyolojide ilerlemenin sreeğine dair iyimser yaklaŒan hatta mali sosyolojinin “bir rönesansın eŒiğinde” olduğunu belirten Campbell (2009: 263) “akademisyenlerin yanı sıra politikacıların ve iŒ liderlerinin vergileme, devlet harcamaları ve ulusal iktisadi performans arasındaki iliŒkinin önceki anlayıŒtan daha karmaŒık olduğunu fark etmeleri” ile mali sosyolojinin daha çok ilgi göreceğini belirtmektedir. Campbell (2009)'e göre, mali sosyolojinin rönesansını yaŒayacađına dair belirli emareler vardır: Farklı disiplinlerden araŒtırmacılar arasında etkileŒimin artması, karŒılıklı entelektüel deđiŒim ve disiplinler arası söylemin geliŒmesi ile ilerleme gerekleŒeceđinin göstergesidir. Ayrıca Keynesyen politikaların rafa kaldırılmasının ardından neoliberalizmin ykseliŒi ve yayılması ile birlikte vergileme ülkelerde politik gündeme gelmiŒtir. Yapılan neoliberal vergi reformları ile bu reformların etkilerinin incelenmesinde mali sosyolojinin rolü önemlidir. KreselleŒme ve neoliberalleŒme süreci uluslararası ticareti, yatırımları ve sermayeyi giderek daha fazla birbirine bağlantılı hale getirmektedir. Bu bağlamda kreselleŒmenin ülkelerin vergi oranlarını birbirine yakınlılaŒtıracađına dair tartıŒmalar ve araŒtırmalar çok disiplinli bir platform gerektirmektedir. Ayrıca kurumsal rekabette, Œirketleri, endüstrileri ve ulusal ekonomileri çevreleyen kurumların yapısının da kendilerine avantaj sağlayabileceğinin fark edilmesi önemlidir. Vergilerin yüksek olması üretim kalitesi, inovasyon, teknolojik altyapı, donanımlı emek gücü gibi unsurları iyileŒtirebilir.²⁸ Kurumsal rekabette

---

²⁸ Bu bağlamda Campbell (2009: 262) Danimarka ve ABD ekonomisini karŒılaŒtırmıŒtır. 2001'de Danimarka'daki toplam devlet geliri ABD'dekinin yaklaŒık iki katıdır. 2003'te Danimarka'da gelir ve krlardan elde edilen vergi geliri ise ABD'dekinin neredeyse üç katıdır. Neoliberal dŒncenin yüksek vergilerin sermaye kaıŒı ve iktisadi sorunlar yaratacağını ğtlemesine rağmen beklendiği gibi olmamıŒtır. Dünya Ekonomik Forum'un verilerine göre Danimarka yüksek vergilerine rağmen en rekabetçi ve en çok yatırım çeken ülkelerden biri olmuŒtur. Çünkü Danimarka vergi gelirlerini eğitim gibi alanlara yönlendirerek donanımlı iŒ gücü yaratılmasını sađlamıŒtır. Yüksek vergiler teknoloji yatırımını gdlemiŒtir. Ayrıca Danimarka'nın sağlık sistemi ABD'ye göre çok ucuz ve etkindir. Sağlık sistemine yapılan harcamaların sonucunda Œirketlere ABD'deki gibi sağlık sigortası yükü getirmemiŒtir.

vergilemenin önemi de mali sosyolojik bir yaklaşımla görülmektedir (2009: 257-262). Campbell'in söz ettiği, mali sosyolojiyi altın çağına adım adım götüren her şeyden önce mali sosyolojinin bir çalışma alanı olarak politik ekonomi içinde gelişimine katkıda bulunan yazarlardır. Goldscheid, Schumpeter ve O'Connor'dan devralınan bu anlayış iktisat ve maliye literatüründe, güncel gelişmelerle özellikle Streeck'in kurumsalcı yaklaşımı ve yeni mali sosyoloji akımının katkılarıyla mali sosyoloji yaklaşımı güçlenerek varlığını sürdürmektedir.

1.5. Ara Değerlendirme

Mali sosyolojik bir yaklaşım, evrimsel bir zaman sürecinde kamu maliyesinin toplumsal örgütlenme ve değişimin bir parçası olarak ele alınmasıdır. Mali sosyolojinin konu alanı, kamu maliyesinin dokunduğu veya kaçındığı her şeydir: Kapitalist ekonomik sistem, piyasa ekonomisi, kapitalist rasyonalite, toplumsal örgütlenme ve değişim, geleneksel yapılar, egemenlik, toplumsal ilişkiler, iktidar ve güç ilişkileri, kapitalistleşme tarihi, kapitalizmin krizi, sonu ve sonrası, tüketim kültürü, finansallaşma, sınıflar, neoliberalizm, demokrasi, etnik ve dinsel konular, toplumsal cinsiyet...

Kamu maliyesine mali sosyolojik bir bakış açısı klasiklerden günümüze varlığını sürdürmüştür. Klasik sosyoloji düşünürlerinden İbni Haldun toplumsal örgütlenme, maddi/ekonomik ilişkiler toplumsal değişim, egemenlik gibi konuları ele almıştır. Örneğin, devletin kuruluş safhalarında vergi yükünün az olmasının sebebini, ilkelliğin getirdiği aymazlığa ve daha hoşgörülü davranılmasına veya salt dini vergilerin alınmasından dolayı vergi yükünün daha hafif olmasına bağlamaktadır. Daha az vergi yükü sonucunda halk üretimde daha istekli olacak, üretim de toplanan vergi de artacaktır. Dolayısıyla toplumsal örgütlenmenin kamu maliyesinin şekillenmesinde

belirleyici olduğu ve kamu maliyesinin de toplum ve ekonomiyi etkilediği vurgulanmaktadır.

Weber de ekonomik dzenin ve sosyal dzenin birbirini etkilediğini ileri sürmektedir. Weber analizinde kurulan egemenlik biçiminin türüne göre devletin finansman yöntemlerini açıklamaktadır. Örneğin karizmatik liderin olağanüstü güçlerine inanan bir toplumda egemenliğin finansman biçimi, para kazancı hoş karşılanmadığından müritlerden alınan ganimet ve sadakalardır. Ancak toplumsal değişim sürecinde egemenliğin rutinleşerek farklı bir biçime bürünmesiyle finansman biçimleri de değişecektir. Ayrıca Weber devletin oluşumunu da belirli topraklar üzerinde güç kullanımını tekeline almasıyla açıklamaktadır. Devletin vergi gücünü kullanmasıyla ve yayılcı politikalarıyla toplumdaki kesimleri etkilediğini belirtmektedir. Örneğin, savaş harcamaları kapitalistlere kâr fırsatı yaratırken, maliyet toplumsallaşmaktadır. Ayrıca Weber ekonominin belirleyicilerinden olarak belirli saygınlık standartlarını karşılamının doğrultusunda kurulan statü gruplarını ve ona göre kapitalizmin gelişimini ivmelendiren dini inancı görmektedir.

Goldscheid kamu gelirleri ve giderleri arasındaki ilişkinin ancak mali sosyolojik bir yaklaşımla anlaşılabilceğini belirtmektedir. Çünkü devletin harcama politikası, gelir yöntemleri, gelirin büyüklüğü ve gelirin elde edileceği sınıfla büyük ölçüde ilişkilidir. Ayrıca kamu maliyesi, toplumsal değişim sürecinde –vergi isyanları sonucunda dinsel devrimler gibi- etkin rol oynamaktadır. Goldscheid tarihsel bir süreç içinde ele aldığı “devletin mülksüzleşme”nin sonucunda vergiye mecbur kalan devletin doğduğunu, kapitalist sınıfların ise kamu maliyesini kullanarak kendi çıkarları için devleti sömürdüğünü vurgulamaktadır. Bu bağlamda çözüm olarak Goldscheid devlet kapitalizmini önermektedir ve ilerlemenin ancak devlet kapitalizmi ile gerçekleşeceğini belirtmektedir.

Toplumun anlaşılmasında en iyi başlangıç yollarından biri olarak kamu maliyesini gören Schumpeter'in de çalışmalarında mali sosyolojik bir yaklaşım vardır. Schumpeter'e göre mali tarih, mali politikaların toplum ve ekonomi üzerindeki etkisinin görülmesini sağlamaktadır. Daha önemlisi, mali tarih gerçekleşebilecek olayların belirtisini içinde taşıyarak bir öngörü sağlamaktadır. Schumpeter'e göre mali sosyolojik bir yaklaşım ile "vergi devleti" kavramına ulaşılmıştır. Tarihsel süreçte prenslerin mali zorlukları neticesinde ortak ihtiyaçların kabulü ile vergi devleti doğmuştur. Vergi, devleti yaratmış ve biçimlendirmiştir.

Kamu maliyesinin belirleyicisinin piyasa koşulları değil, esasında toplumdaki güç ilişkileri olduğunu savunan O'Connor da mali sosyoloji yaklaşımını benimsemiştir. O'Connor'a göre, devlet hem birikim hem meşruiyet işlevini sağlamaya çalışırken maliyetlerin toplumsallaşması, kârların ise özel ellerde kalması sonucunda mali kriz ortaya çıkacaktır. O'Connor devletin mali krizini incelediği analizi ile sınıf merkezli bir mali sosyolojik yaklaşım geliştirmiştir.

Mali sosyoloji yaklaşımını Schumpeter, Goldscheid ve O'Connor ile aynı doğrultuda benimseyen Streeck de evrimsel bir süreçte modern kapitalizm ve demokratik devlet arasındaki ilişkilerde kamu maliyesini belirtisel ve nedensel unsur olarak incelemiş ve neoliberalleşme ile devletin dönüşümünü krizlerle ve finans ile birlikte açıklamıştır. Streeck kapitalizmi, varlığını sürdürdüğü zamana ait ve meşruiyet elde etmesi gereken bir toplumsal düzen olarak değerlendirmektedir. Streeck'e göre 1970'lerden beri kamu borçlarının artmasının sebebi finans kapitalizmidir. Neoliberal dönüşümle birlikte demokratik devlet, hem vergilere hem de borç verenlerin güvenine tabi hale gelmiştir. Dolayısıyla devletin kurucu halkı ve piyasa halkını memnun edecek politikaları oluşturması gerekmektedir. Sonuç olarak ortaya bir bölüşüm çatışması ortaya çıkmakta ve kamu politikaları karmaşıklaşmaktadır. Bu bağlamda Streeck, kamu

borçlarının artışı hükümetlerin keyfi harcamalarına ve seçmenlerin sonsuz isteklerine bağlayan kamu tercihi yazarlarını finansı göz ardı etmekle eleştirmektedir.

R. Goode'nin maliyenin çok disiplinli ve sosyolojik kameralist damarına geri dönülmesi çağrısının yankısı kamu tercihi teorisyenlerinde de uyanmıştır. Kamu tercihi teorisyenleri mali sosyolojiyi, kameralizmden türettikleri post-kameralizm ile kamu tercihi yaklaşımı perspektifinden ele almışlardır. Böylece kamu maliyesini incelerken yöntemsel açıdan siyaset teorisinden yararlanarak çok disiplinli bir yaklaşım sergilenmiş ve aynı zamanda kamu tercihi teorisine kameralizm ile tarihsel bir dayanak oluşturulmak istenmiştir. Ancak kameralizmin tarihinden ziyade kamu tercihi teorisi için kameralizmin işlevsel yorumu vurgulanmıştır. Bu bağlamda örneğin kameral uygulamaları neoliberal kavramlarla yorumlayarak 'katılımcı devlet'i önermişlerdir. Ancak Streeck'in de eleştirdiği gibi kamu tercihi teorisi bireycilik üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla toplumun refahının sağlanmasını amaçlayan kameralizmi kamu tercihi teorisi sınırları içinde yorumlamak mali sosyolojik bir bakış açısıyla yetersiz ve sığ olacaktır.

Mali sosyolojik bir yaklaşımla verginin birey ve devlet arasında basit bir mübadele aracı olmadığı, borçların da basit bir şekilde halkın talebinin artışı ile açıklanamayacağı görülmektedir. Mali sosyoloji literatüründe kamu maliyesi, toplumsal değişimin ve toplumsal yapıların bir parçası, sınıflar arasındaki bölüşüm çatışmalarının göstergesi ve bir sömürü aracı olarak ele alınmıştır. Ayrıca kamu maliyesinin egemenliğin kurulmasındaki rolü irdelenmiştir. Goldscheid devleti, Schumpeter toplumu, O'Connor sınıfı, Streeck kurumları, kamu tercihi teorisyenleri ise siyaseti çalışmasının merkezine alarak farklı mali sosyolojik analizler geliştirmişlerdir. Bu bağlamda 20. yüzyıldaki eleştirel yaklaşımları güncel sorunlarla tekrar ele alarak yorumlayan yeni mali sosyoloji çalışmaları kapsamında, Veblen'le birlikte günümüz

koşullarında süreçlere yeniden bakmanın, yeni mali sosyoloji tartışmalarına katkı sağlayabilmek açısından taşıdığı potansiyel gündeme getirilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

VEBLEN'İN İKTİSADİ VE SOSYOLOJİK DÜŞÜNCESİ

Thorstein Bunde Veblen (1857-1929) toplumun iktisadi ve sosyolojik yapısını biyoloji, psikoloji, felsefe ve antropoloji gibi alanlardan da yararlanarak evrimci ve kurumsalcı bakış açısıyla inceleyen Amerikalı sosyolog ve iktisatçıdır. Veblen, ABD toplumunun büyük dönüşümler geçirdiği bir dönemde yaşamıştır. Bu dönemde İç savaş, İspanyol-ABD savaşı, I. Dünya Savaşı gibi üç savaş, üç büyük Avrupa göç dalgası, köleliğin kaldırılması, Afrikalı Amerikan erkeklerin ve sonrasında kadınların oy hakkı elde etmesi, kamu hizmeti reformu gibi önemli olaylar gerçekleşmiştir. Ayrıca ABD'de tarımsal ekonomiden sanayileşmeye geçiş Veblen'in yaşadığı dönemde olmuştur (Hodgson, 2011: 1-2). ABD toplumunun geçirdiği bu değişimin etkileri Veblen'in kendi yaşantısına da yansımıştır. Veblen'in yaşamının ilk yıllarında ABD tarımsal ekonomi ağırlıklı bir toplumdur. Veblen'in 1847'de Norveç'ten göç eden ailesi de tarımla geçiniyordu. Veblen çiftçi kökenleri sayesinde ABD'deki bu değişim sürecinde geçimlik toprak ve kâr kaynağı olarak toprağın dönüşümünü daha iyi anlamıştır. İlerleyen zamanlarda ise evlendiği ilk eşinin kapitalist ailesi ve dolayısıyla genişleyen aile bağları sayesinde genişleyen ABD kapitalizmini ve “açgözlü sanayi kaptanları”nı daha yakından gözlemleyebilmiştir (Edgell, 2015).

ABD'li iktisatçılar ise bu toplumsal değişim sürecinin gerçeklerine duyarsız kalmış ve “tanınmayacak kadar ovalayıp temizledikleri” (Heilbroner, 2003: 190) farklı bir dünyayı anlattıkları “Yaldızlı Çağ”ı²⁹ (*Gilded Age*) yazmıştır. Veblen ise, aksine “Yaldızlı Çağın titanlarını hicivli bir tarzda” (Perelman, 2015: 31) ele almıştır. Bu

---

²⁹ Yaldızlı Çağ (*Gilded Age*), tarihçilerin ABD'de 1870-1900 yılları arasındaki döneme Mark Twain'in bir eserinden (*The Gilded Age: A Tale of Today*) esinlenerek verdikleri isimdir. Bu dönemde sanayi çok hızlı gelişmiş, demiryollarının gelişmesinin olumlu etkileri yaşanmış, ekonomik büyüme gerçekleşmiş, ücretlerin artışıyla ülke yoğun göç almıştır. Ancak bu dönem aynı zamanda eşitsizlik ve yoksulluk dönemi olarak da değerlendirilmektedir. Ayrıca bu “yaldızlı” dönem, “endüstriyel titanların, siyasi yolsuzlukların ve borsaların yükseldiği” dönemdir (Wikipedia; Perelman, 2015: 31).

bağlamda Veblen, para kazanmak ve kâr elde edebilmek için acımasızca her yolu deneyen iş insanını ve onu ayakta tutan “fiyat sistemi”ni, çalışmaktan kaçınan, şatafatlı ve görgüsüzce yaşayan “aylak sınıf”ın dizginsiz yaşamını, makine çağını, “kendisine çok benzeyen ustura gibi bir İngilizceyle, karmaşık ve anlaşılması zor, bilgi ve terminolojiyle dolu, dünyayı toy ve dış etkilere açık bırakan ama kesinlikle kansız bir ameliyat yaparmış gibi” (Heilbroner, 2003: 192) ele alarak yaldızları dökülünce geriye kalan dünyayı yazmıştır.

Veblen çalışmalarında toplumsal yaşamdaki gözlemlerini özel mülkiyet kurumunun doğurduğu sonuçların “ikileşim”i³⁰ bağlamında açıklamaktadır. Örneğin, aylak sınıf-angarya sınıfı, parasal çıkar-maddi çıkar, iş-sanayi, bireysel zenginlik-toplumsal refah, iş adamı-mühendis gibi ikileşimleri değerlendirmektedir (Öncü, 2011: 90).³¹ Ayrıca birbiriyle karşılıklı ilişki ve ikilik içinde olan, ‘yağmacı-ustalık içgüdü’, ‘ebeveynlik içgüdü’, ‘aylak merak içgüdü’ olarak adlandırdığı, insan davranışlarının altında yatan özellikleri incelemektedir. Üretkenlik konusunda ve insanın doğadaki egemenliğinin genişlemesindeki ilerlemeler³² bu nitelikler

---

³⁰ Hodgson (2011: 29-33), Clarence Ayres’in Veblen dikotomisini kurumlar ile teknolojik gelişmenin çatışması olarak açıklamasına karşı çıkmaktadır. “Sanayi” ve “iş hayatı” arasında dikotomiden bahsedilebilir ancak Veblen’in yazılarından kurumlar ve teknoloji arasında genel bir dikotomi çıkarılamaz. Veblen hiçbir zaman bütün kurumları “*imbecile*” kurumlar olarak tanımlamamıştır.

³¹ Veblen’in farklı eserlerinde bir tarafta “aylak sınıf”, “çıkarcı çevreleri”, “uzaktan sahipler” ve “sanayinin kaptanları” gibi çeşitli ifadelerle temsil edilen sınıf; diğer tarafta “işçi”, “sıradan insan” ve “mühendisler” olarak adlandırdığı diğer sınıf yer almaktadır (Hunt ve Lautzenheiser, 2016: 473). Ayrıca “temsili aylak sınıf” gibi diğer formlar da vardır.

³² “İlerleme” sözcüğüne kavramsal sosyolojinin tarihsel perspektiften bakılırsa bu akımın öncü ismi Reinhart Koselleck’in şu satırları bize yardımcı olacaktır: “19. yüzyılın seksenli yıllarında küçük bir Weser köyünde, Frenke’de, şöyle bir olay yaşandı. Bir zanaatçı ailenin en küçükten bir büyük oğlunun Hristiyan Cemaatine kabul töreni yapılıyordu. Eve döndüklerinde oğlana son bir kez şiddetli tokat aşk edildi, sonra da sofraya oturmasına izin verildi. Çünkü daha önce, tüm çocuklar gibi, ayakta yemek zorundaydı. Âdet böyleydi. Sonra da, yaşayanın [Heinrich Grupe] bana bizzat anlattığı olay oldu. Kendisi ailenin en küçük oğluydu, henüz cemaate kabul töreni yapılmamıştı, ancak törenden gelmiş ağabeyi gibi, sofraya oturabildi, hem de tokat yemeden. Annesi şaşkınlıkla bunun ne anlama geldiğini sorduğunda, babası şu cevabı verdi ‘ilerleme yüzünden.’” Avrupa’nın modern sanayi toplumuna doğru dönüşüme uğradığı bu süreçte ‘ilerleme yüzünden’ tanımlaması, zamansal perspektifte, geleneksel sosyal yaşama ani müdahaleyi ifade etmektedir. Bu olay eyleyenin dışında bir olay –en küçük oğlunu softaya oturtmak kendi kendine yapılan bir iş değil, ilerleme yüzünden- olarak gerçekleşiyordu. Büyüklerin sofrasına kabul dinsel

doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu özelliklerin bazıları o topluma özgü kurumlara bağlı olarak baskılanırken bazılarının eyleme dönüştüğü görülmektedir (Hunt ve Lautzenheiser, 2016: 466). Veblen, söz konusu içgüdüler bağlamında psikolojik ve antropolojik gözlemlerden de yararlanarak toplumun sosyolojik ve iktisadi yapısını detaylı bir şekilde ele almıştır.

Tezin bu bölümünde ilk olarak Veblen'in neoklasik iktisada eleştirileri ve içgüdüler, alışkanlıklar ve bakış açısı kavramı bağlamında onun evrimci ve kurumsalcı yaklaşımı incelenecektir. Daha sonra Veblen'in kapitalizmi incelediği *İş Girişimi Teorisi (The Theory of Business Enterprise)*; makineleşme, yerleşik çıkar/hak sahipleri, sabotaj, kredi ekonomisi kavramları açıklanacaktır. Bu kapsamda kapitalist sistemde devletin işlevi ve Veblen'in fiyat sistemi düzeninde olası bir alt-üst oluşta önem atfettiği bir özne olarak mühendisler ele alınacaktır. Son olarak toplumsal yaşamda aylak sınıfların gelişimi, kapitalist toplumlardaki aylak sınıfların yaşam biçimleri ve gösterişçi tüketim incelenecektir.

2.1. Veblen'in Evrimci ve Kurumsalcı İktisadi Yaklaşım

Veblen her ne kadar kendi yaklaşımını 'Kurumsal İktisat' (*Institutional Economics*) olarak değerlendirmese de bu alanın öncü isimlerinden biridir. Bugün kurumsallaşmış bir 'Kurumsal İktisat'³³ alanının var olmasında Veblen'in asla yadsınamayacak katkıları vardır. Ancak Veblen kendi yaklaşımını daha çok "evrimsel" olarak nitelemiştir (Özveren, 2007: 26). Veblen'in evrimci yaklaşımına göre, alışkanlık

---

geleneklerden kopuyordu. 'Dün öyle bugün böyle'yi açıklayan 'ilerleme yüzünden' ifadesinde, bu kavramın zamansal perspektif ve kişi ötesi özelliği görülmektedir (Koselleck, 2016: 165-166).

³³ Kurumsal iktisat ekonomiyi kurumsallaşmış bir süreç olarak ele almaktadır. Bu anlamda, kurumlara önem veren diğer yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Örneğin, kurumsal iktisadi yaklaşıma göre piyasa doğal bir alan ve tarih-dışı bir süreç değildir; kurumsal bir sosyal yapı ve tarihsel süreçtir. Kurumsal iktisat içinde farklı görüşler barındırır da tarihsel bağlam ve Veblen'in tutarlı yaklaşımı sayesinde bir bütünlük teşkil ederek dağılmamıştır (Özveren, 2007: 25). Hatta Veblen bu alana yaptığı büyük katkılardan dolayı "kurumsal ve evrimci iktisadın babası" (Hodgson, 2012: 283) olarak görülmektedir.

ve eğilimlere sahip olan insan diğer hayvanlar gibi çevredeki uyarıcılara karşı tepki verir. Ancak insan sahip olduğu alışkanlık ve eğilimleri zihinsel olarak özümseyerek amaca yönelik eyleme geçtiğinden dolayı diğer canlılardan farklıdır. Dolayısıyla insan “her eyleminde birtakım somut, nesnel ve kişisel olmayan amaçları gerçekleştirme arayışında olan bir eyleyen”dir. Eyleyen insan çevreye uyum sağlayabilmek ve hayatta kalabilmek için çevredeki araçları kendi amaçları için kullanabilme yetisine sahiptir. Bu bağlamda insanın sosyal bir hayvan olmasını sağlayan şey “ona ruhsal yapılanmasını kazandıran seleksiyon süreci”dir (Veblen, 2017b [1898]: 27-31).³⁴ Veblen’e göre, kurumların seleksiyonu toplumsal evrimi şekillendirmektedir. Kurumlar bireylerin/toplumun ilişkileri ve düşünce alışkanlıklarından oluşmaktadır. ‘Düşünce alışkanlıkları’ (*habits of thoughts*) yani kurumlar geçmişten bugüne aktarılır. Geçmişin kurumları bugünün koşullarına tam olarak uyum sağlayamaz. Bugünkü koşullar, insanların bakış açısını ve geçmişten kalan zihin yapısını değiştirerek veya pekiştirerek yarının kurumlarını şekillendirmektedir (2015 [1899]: 169-171). Böylece alışkanlıklar kurumları; kurumların gelişimi, yapısı ve işleyişi ise kültür ve uygarlığı oluşturmaktadır (2017a [1909]: 185). Veblen uygarlıkları ve toplumsal değişimi birikimli, iradesiz ve tutarlı olarak nitelendirdiği nedensel silsile içinde incelemektedir:

Kültürün gelişimi, alışkanlıkların kümülatif silsilesidir ve bu kültürün yolları ile araçları, insan doğasının, sürmekte olan kümülatif değişimlerdeki iradesiz, kümülatif ancak bir şekilde de tutarlı silsilelerle farklılaşan zorunluluklara verdiği alışılmış tepkileridir -iradesizdir çünkü her yeni hareket, alışılmış tepki biçiminde daha da yeni bir değişime neden olan yeni bir durum yaratır; kümülatiftir ... çünkü her yeni durum, kendinden öncekinin bir çeşididir ve geçmişte olan şeylerden etkilenen nedensel faktörleri içerir; tutarlıdır çünkü insan doğasının altında yatan

---

³⁴ Evrimsel süreçte insanların günlük hayatta kolay bir şekilde yaptığı eylemler giderek alışkanlığa dönüşür. Alışkanlık haline gelen eylemler ise alışkanlık haline gelen düşünceler yaratır. Böylece toplumda geleneksel standartlar ve genel geçer bilgi oluşur. Düşüncelere nüfuz eden yaşam biçimi davranış normlarına dönüşerek “doğru ve iyi” kabul edilir. Bu genel bilgi ve davranış normları ile uyumsuz bireylerin seleksiyonu ile alışkanlıklar aktarılabilir bir nitelik olarak genel bir eğilime dönüşür. Bu eğilimin doğurduğu eylemler selektif uyum devam ettiği sürece “doğru ve iyi” olarak görülür (Veblen, 2017b [1898]: 33-34).

davranışlar tepkilerin gerçekleşmesi sayesinde ve alışkanlığın etki ettiği zemin tözsel olarak değişmeden kalır (Veblen, 2017a [1909]: 185-186).

Veblen'e göre birikimli bir süreçten oluşan bireyin iktisadi hayatında birey ve onu sarmalayan kurumsal çevre karşılıklı etkileşim halindedir. Yani neoklasik iktisadi yaklaşımın aksine iktisadi süreç toplumsal, kültürel ve siyasal olarak kurumsal yapıya içkindir (Özveren ve Özçelik, 2015: 24). Bu bağlamda Veblen'in genel bir yöntem olarak önerdiği 'birikimli nedensellik'³⁵ (*cumulative causation*) büyük önem taşımaktadır. Veblen, neoklasiklerin "kendini dengeleme mekanizması" bakışının aksine "birikimli süreç" perspektifinden bakmaktadır (Hodgson, 2001: 139). Ayrıca, Veblen neoklasik ve bazı Marksist düşüncelerin savunduğunun aksine farklı geleceklerin olasılığını vurgulamıştır; Veblen'in bu politik ve sosyolojik içerikli düşüncesi benimsediği birikimli nedenselliğin bir sonucu olarak onun teleolojik (ereksel) tarih yönteminin ve anlatısının karşısındaki konumunun bir sonucudur. Bu bakımdan, Veblen'in sosyalist eğilimleri olsa da, ortodoks Marksizm'e atfedilen sınıfsız bir toplum ve komünizmin mutlak geleceği yönündeki düşüncenin karşısında tarihin akışını ileride donduracak –Veblen'in ifadesiyle- "nihai bir son"a (*no final end*) inanmamaktadır. Toplumun evrimsel değişimi, "kendine özgü", "tamamlanmamış"tır ve "geçmişin muhafazakâr düşüncelerini ve deneyimleri"ni taşımaktadır. Veblen için

---

³⁵ Olayların birbirine sıra ile eklenerek birikimli ilerlemesinin (*cumulative causation*) yanında olayların her birinin birbirinin içine geçerek karmaşık doğrusal olmayan bir sırayla ilerlemesi "döngüsel kümülatif nedensellik" (*circular [cumulative] causation*) olarak açıklanmaktadır. Gunnar Myrdal'ın geliştirdiği "döngüsel nedensellik" yaklaşımına göre "koşulların birinde yaşanan değişimi ikincil etkilerin geri beslemesi (*feed-back*) takip edecektir ve birinci değişimi sürdürmekten öte daha ileriye taşımak için kümülatif bir hareket" oluşacaktır. Evrimci kurumsal iktisatçılar "döngüsel nedensellik" kavramının Veblen'in birikimli nedensellik kavramından türetildiği veya Veblen'in kavramına çok benzediğini düşünmektedir. Ancak Veblen kümülatif nedensellik kavramını daha çok tarihsel süreçte nedenselliği vurgulamak için kullanmıştır. Veblen, kurumların pekiştirici niteliğinin (*reinforcing nature of institutions*) farkında olsa da onun kavramı "pekiştirici olumlu geri besleme" düşüncesini içermemektedir. Döngüsel nedensellik, "Veblen'in kavramından daha spesifik olarak sosyo-ekonomik sistemlerin önemli süreçlerini, kısır döngülerini ve kümülatif krizlerini saptamak için kullanılan ampirik yönelimli bir yöntem"dir. Bu iki kavram arasında farklılıklar bulunsa da "döngüsel nedensellik" "Veblen'in evrimci, kurumsal, köklü ve eleştirel 'politik ekonomi'" çizgisi ile uyumludur (Berger ve Elsner, 2007: 529-531).

‘birikimli nedensellik’ nedeniyle bütün yollar Roma’ya çıkmaz. Yani, kaçınılmaz olarak aynı ya da farklı denge noktasına gidilecek diye bir şey yoktur (2001: 139-140).

2.1.1. Veblen’in Neoklasik İktisada Eleştirisi

Genelde bilinmez ama ‘Neoklasik İktisat’ (*neoclassical economics*) terimini Veblen türetmiştir. Bu kavram ilk kez Veblen’in 1900 tarihli “*İktisat Biliminin Ön Kabulleri III*” çalışmasında kullanılmıştır (Aspromourgos, 1986: 266). Veblen’in bu ismi yakıştırmasının arkasında modern iktisada yönelik kapsamlı eleştirileri yatmaktadır; Marshall iktisadının “eskinin yeni bir biçimi” olduğunu ve klasik politik iktisattan yöntem açısından uzaklaşmadığını işaret etmektedir (Özveren, 2007: 21). Veblen, “İktisat Neden Evrimsel Bir Bilim Değildir?” (*Why is Economics Not an Evolutionary Science*) çalışmasında neoklasik iktisada köklü eleştiriler getirmiştir. Veblen (2017c [1898]: 79)’in iktisadi kurumların “varsayımsal tarih”³⁶ içinde ele alınmasına karşı çıktığı bu çalışmasında iktisadi yaşamda herhangi bir iktisadi kurumu nedensellikten ve eyleyenden kaçınılarak iktisatçıların kendi ideallerine göre varsayımlarla ve metaforlarla “normalleştirilerek” incelemesini ironik bir dille şöyle eleştirmektedir:

Modern iktisatta klasik normalliğin daraltılmış haliyle hâlâ yaşadığı teorinin formülasyonu için simgesel terimlerin kullanılması değerlidir ve bu kullanım, iktisatçıları modern bilimin saflarına sürüklenmekten kurtaran teorinin nihai terimleri olarak, esrarengiz söz sanatına basit bir başvurudur. Metaforlar, hem vaaz verirken hem de emekten tasarruf eden bir alet [araç] olarak etkilidirler. Teorisyen metaforları kullanarak nedensel silsilenin anlaşılması zor sırasını takip etmeme olanağına kavuşur. Ayrıca, bulguların normalleştirilmiş şemasının uygun bir şekilde onaylanması dışında, ilgilenilen canlı öğelerin [eyleyenin] değerlendirilmesine

---

³⁶ Veblen “varsayımsal tarih” içinde incelenen kurumların “normalleştirilmesi”ni tıpkı “bir sepet elması ile bir sepet findığı olan iki adamın takas işlemlerinin başlangıcının normalleştirilmiş hesapları [açıklaması]” gibi veya paranın yalnızca “dolaşımın harika dişlisi” veya “mübadele aracı” olarak tanımlanması gibi nedensel silsile içinde ele alınmaksızın yazarın kendi temennilerini formüle ederek açıklanması şeklinde örneklendirir (Veblen, 2017c [1898]: 79).

inmeksizin, para veya ücret ya da arazi sahibi olma [mülkiyeti] gibi bir kurumun teorisini tesis edebilir (Veblen, 2017c [1898]: 79).

Veblen'e göre neoklasik iktisatçıların bu soyutlamalara dayanan tündengelimci yöntemi, “mantıksal olarak tutarlı ön kabuller”den oluşan bir “iktisadi sınıflandırma sistemi” (taksonomi) veya daha kötüsü, iş hayatı için “özdeyişler bütünü” doğurmaktadır (2017c [1898]: 80). Çünkü bu neoklasik yaklaşım toplumsal değişim sürecindeki nedensellik silsilesini açıklamamaktadır.

Veblen'e göre insanların düşünce alışkanlıklarında arkaik dönemlerden kalan ‘animistik’³⁷ ve ‘antropomorfik’³⁸ algı ve inançların kalıntıları varlığını sürdürebilmektedir.³⁹ Hatta rasyonel oldukları düşünülen iktisatçılar bile “ilkel kültürün [bu] irrasyonel kalıntıları”ndan kurtulamamıştı (Perelman, 2015: 42). Bu bağlamda Veblen, ardışık olarak yazdığı “İktisat Biliminin Ön Kabulleri” (2017 [1899, 1899, 1900] başlıklı üç çalışmada bazı teorisyenlerin iktisat bilimine dair yaklaşımlarını animistik bakış açısının geçirdiği süreçler bakımından incelemiş ve iktisatta bakış açısının animistik teolojiden taksonomiye doğru gelişimini (Veblen, 2017f [1900]: 165) ele almıştır. İktisat teorilerinde “normallik” zemininin sağlanması amacıyla oluşturulan birtakım ön kabuller vardır. Örneğin Fizyokratlar “doğal haklar”ı ön kabulü ile iktisadi

---

³⁷ Animizmi, evrimci antropolog Edward Tylor (1832-1917) “ruhlara inanç ve tinsel (manevi) varlıklara inanç” olarak tanımlamıştır. Animizmin ortaya çıkışını ise ilkel insanların canlı ve ölü beden arasındaki farkı ve rüyayı ve benzeri durumları anlamlandırma çabası olarak açıklamıştır (Morris, 2004: 163-164). Veblen, çalışmalarında Tylor’un düşüncelerinden yararlanmıştı (Veblen, 1919a [1906]: 8,10).

³⁸ Antropomorfizm (insan biçimcilik) insana ait özelliklerin (duygu, amaç, davranış) diğer varlıklara yakıştırılmasıdır. İnsanlara ait bu özellikler hayvanlara, doğa olayları veya başka varlıklara aktararak kişileştirilir. Antropomorfizme, mitolojide güzellik, güç, bilgelik, kıskançlık, öfke gibi insanlara ait duyguların tanrılara atfedilmesi örnek verilebilir (Wikipedia). Veblen de arkaik dönemlerde ortaya çıkan “şeylerin animist [ve antropomorfik] algısının olgulara yarı kişisel bir hususiyet atfettiğini” belirtir. Örneğin, sporcuların şans ve olasılık inancı, kişileştirilmiş doğaüstü temsilci, görünmeyen el, uğur getireceğine inanılan nesnelere gibi durumlara inanmak animizmdir. Çünkü nesnelere ve olayların bir amaç taşıdığı gibi teleolojik bir algı söz konusudur. Bu animist alışkanlıklar zihni bulanıklaştırmakta ve nedensel silsilenin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır (Veblen, 2015 [1899]: 249-250, 254).

³⁹ Animist zihinsel alışkanlığın bireyin düşünce alışkanlıklarına ne derece nüfuz ettiği bireyin animist ve antropomorfik bakış açısının “dolaysızlık, kaçınılmazlık ve ayrıcalık derecesi”ne bağlıdır (Veblen, 2015 [1899]: 254).

teori ve politika oluşturmuştur. Fizyokratlara göre insanlara en faydalı olan doğa düzeninin düzenli işleyişi veya bu doğa düzeniyle uyumlu ahlaki düzene ait insan eyleminin düzeninin oluşturduğu doğa yasalarına uyum sağlamak iktisadi gerçekliğin bir ölçüsüdür. Yanılmayan ve değişmeyen doğal düzenin bir amaca doğru işleyen eğilimi vardır: İnsan refahı. Ancak Veblen'e göre doğa bu insan refahına dair amaçsal eğilimin kavrayışının ötesinde bir olgu ve iktisadi gerçek olarak teoriye dâhil edilmese de fizyokratik evrende doğanın düzenini kuran ve sonrasında müdahale etmeyen bir yaratıcı algısı vardır. Dolayısıyla fizyokratların anlayışında doğa yasalarının teleolojik ve animistik olduğu söylenebilir (2017d [1899]: 97-102). Veblen'e göre bu animistik ve teleolojik eğilimlere Adam Smith'in çalışmalarında da rastlanmaktadır. Örneğin, "görünmez el" metaforu müdahaleci olmayan yaratıcının doğal düzeni insanın refahının sağlanması amacıyla en baştan kurduğu varsayıldığı bir düzenek olarak animistik ve teolojik zeminde oluşturulmuştur (2017e [1899]: 120). Veblen, Smith'in animistik ve teolojik bakış açısının teorisini nasıl şekillendirdiğini şöyle ifade etmektedir:

Adam Smith'in hakkında bilgi edinmeye çalıştığı iktisadi yaşam sürecine hiçbir noktada nedensel olarak dâhil olmayan ve meşru olduğu varsayılan amaç, onun iktisat bilgisindeki nihai formülasyon ilkesini oluşturur. Bu biçimlendirici ve normatif amaç ya da maksadın, ele alınan olaylara etkin bir eyleyen olarak dâhil olduğu ya da süreç içerisinde herhangi bir şekilde kasten var olduğu düşünülmez. Sürece katılmış animistik bir temsilci olarak ele alınabilir sadece. Şeylerin seyrini onaylar ve olaylar silsilesine meşruiyet ve esas tayin eder, ta ki bu silsile atfedilen amacın gereksinimleriyle bağdaşınca dek. Bundan dolayı, yalnızca törensel ve sembolik bir güce sahiptir ve tartışmaya törensel yetkinlik katar; iktisadi yaşamın meşru amacı konusunda Adam Smith'le hemfikir olan iktisatçılarla bu törensel tutarlılık, ya da *de jure* tutarlılık, birçok amaçla, kendi terimleriyle yorumlanmış olan fenomendeki bir nedensel sürekliliğin formülasyonu olarak kabul edilmiştir (Veblen, 2017e [1899]: 129).

Veblen'e göre teorilerdeki bu ön kabullerin izleri doğrudan Orta Çağ veya daha da eskilerde Antik Çağ düşünürlerinde sürülebilse de esasında önemli olan bu ön kabullerin yazarların yaşadığı döneme miras kalan "yaygın kanı metafiziği" olmasıdır

(2017d [1899]: 103-104). “Yaygın kanı metafiziği” aynı çağda yaşayan farklı toplumlarda değişebilir. Örneğin, fizyokratlarla aynı çağda yaşamasına rağmen Adam Smith, yaygın kaniya dair ön kabullerinin temelini fizyokratlardan farklı kurarak teorisini oluşturmuştur. “İktisadi realite”nin temelini dair ön kabuller fizyokratlar için doğanın üretkenliği, Smith’e göre ise emektir (2017e [1899]: 130). Veblen’e göre, Adam Smith’in çalışmalarında nedensel silsileye dayanan gerçekçi bakış açısı ve ön kabulü ile tümevarım yaklaşımı fizyokratlara göre daha fazladır. Teleolojik silsile ve animistik ön kabul ise fizyokratlarda da Smith’te de var olmasına rağmen Smith’in yaklaşımında daha nadir ve “tekdüze”dir. Aslında Britanya iktisat anlayışında ruhsal öğelerin görece daha zayıfladığı görülmektedir (2017d [1899]: 107-108). 18. yüzyılda Britanya ve Fransa iktisatçılarının ön kabullerindeki bu farklılığın sebebi kurumların birikimli etkisiyle yaşadıkları toplumun düşünce alışkanlıklarının ve bakış açısının farklı olmasıdır. Veblen’in deyişiyle “bir bilgi yığını ulusal sınırları aştığında yeni bir renk, yeni bir ulusal, kültürel fizyonomi edinir” (2017d [1899]: 107). O dönem Britanya ve Fransa’da farklı yaşam biçimleri mevcuttur⁴⁰ ve düşünce alışkanlıklarını şekillendiren yaşam biçimi Britanya iktisadında nedensel silsilenin alanının genişlemesine, animizmin ise daha “yavan” kalmasına neden olmuştur (2017d [1899]: 117). Adam Smith’in düşüncesi daha modern bir toplumdaki “ortak aklın” bir sonucudur. Ayrıca Veblen’e göre, Smith’in iktisat bilimini fizyokratlardan daha ileriye taşıması, Smith’in çalışmasını daha modern ve sonraki kuşaklarla uyumlu ön kabullerle temellendirmesi nedeniyledir. Animistik ve metafiziksel bakış açısı tamamen ortadan kalkmasa da değişikliğe uğramıştır (2017e [1899]: 129-130). Ancak daha sonrasında

---

⁴⁰ Örneğin, yaşadıkları coğrafyanın bazı niteliklerine bakılırsa, Britanya endüstrisi daha geniş ölçeklidir; Britanyalıların dini inançlarında kadercilik daha azdır; Britanya’da statüden daha çok kişiler üstü yasalara sadakat duyulmaktadır ve sivil kurumlarının içeriği daha zayıftır. Ayrıca fizyokratların yaşadığı toplumun iktisadi koşullarında baskın olan eğilim tarım arazisi sahiplerinin düşünce biçimine yöneliktir. Adam Smith ise, süregelen tarım ve zanaatın mevcut olduğu, “alım satımın ikincil bir fenomen olduğu” iktisadi koşullardaki düşünce biçiminin yaygın olduğu bir toplumda yaşamıştır (Veblen, 2017d [1899]: 117; 2017e [1899]: 130).

iktisattaki bu nedensellikten uzak ve teleolojik arkaik metafizik, giderek nedensellikten uzak, iktisadi denge saplantılı “kolerasyonlar, denklikler, türdeşlikler ve teoriler” üzerine şekillenen bir “normallik metafiziği”ne (2017f [1900]: 163) dönüşmüştür.

Veblen’e göre Smith gibi klasik yazarlardan sonra teorilerde “değer”e bakış açısı Bentham ile birlikte birtakım değişikliklere uğrasa da⁴¹ “normalleştirme” çabaları ve “tepeden inme törensel meşrulaştırma ilişkisi” klasik yazarlardan sonra da devam etmiştir (2017e [1899]: 147). İktisat biliminde nedensellikten ve eyleyenden kaçınma sürmüştür. Bu bağlamda neoklasikler, takip ettikleri Adam Smith’in teorisini düzelterek ve farklı konuları ön plana çıkararak iktisadi gerçekliğini haz ve eleme dayandırdıkları faydacı teorilerini oluşturmuştur (2017e [1899]: 135). Veblen’e göre neoklasik iktisadın belirgin olarak yaptığı şey, Bentham’ın faydacılığını geliştirmesidir ve bunu klasik politik iktisada içkin olan faydacılığı emek-değer teorisinden kopararak gerçekleştirmesidir. Buna göre, neoklasik iktisat emeğin somut ve politik koşullarına herhangi geçerli bir referansta bulunmadan, yaşanan zaman ve toplumlar arasında farklılık görmeksizin, bireylerin fayda peşinde koştuğunu varsaymıştır. Ayrıca neoklasik iktisat bu ölçülen ya da sıralanan faydalar bağlamında bireyleri toplumsal-tarihsel koşullarından kopuk yalıtık üretim faktörlerine indirgemmiştir; üstelik teknolojiyi veri kabul ederek. Neoklasik iktisat bu anlamda toplumsallıktan ve tarihsellikten yoksundur. Merkeze bencil, rasyonel ve her şeyden yalıtılmış insanı koyarak aslında veri durumları kabul ederek açıklanması gereken hiçbir şeyi açıklamamaktadır. Oysa Veblen için üretim “toplumsal ve kültürel bir olgu”dur. Sermaye ise her toplumda bulunan “evrensel bir varlık” olmaktan ziyade kapitalizmin kurumlarının sonucudur. Ücretler de yalnızca parasal ekonomiyle ve kazanılmış hak sahipleri/yerleşik çıkar

---

⁴¹ Adam Smith değeri üretim bakımından ele alarak değeri üretimin bir sonucu olarak düşünürken tam aksine faydacılar üretimi değer açısından ele alarak üretimi değer bir sonucu olarak inceler (Veblen, 2017e [1899]: 135).

sahiplerinin üretim araçlarının mülkiyetini ellerinde tutmasıyla var olmuştur (Hunt ve Lautzenheiser, 2016: 467-471).

Veblen'e göre faydacı temellerdeki neoklasik iktisadın ele aldığı insan ise, "hedonist", "şimşek gibi hızlı bir haz ve elem hesaplayıcısı", "öncesiz ve sonrasız", "soyut" ve "uyarıcı itki etkisinde sağa sola salınan ama zedelenmeyen homojen mutluluk arzusu küreciği"dir. Hâlbuki neoklasiklerin görmezden geldiği şey insanın eğilimlere ve alışkanlıklara sahip bir eyleyen olduğudur. Veblen'in ifadesiyle "insan basitçe çevre kuvvetlerin yörüngesinde yer alarak tatmin edilen bir arzular yığını değildir". Bir eyleyen olarak insan geçmiş deneyimleri, kalımsal özellikleri, gelenekleri, alışkanlıkları ve çevresel koşulları birikimli olarak sürekli değişiminin bir ürünüdür ve bir noktada ele alınan insan bu sürekli değişimin bir parçasıdır (Veblen, 2017c [1898]: 85-86). Dolayısıyla Veblen'e göre iktisadın evrimsel bir bilim olmamasının nedenlerinden biri insan doğasına ilişkin faydacı yaklaşımın gerçekçi olmayan varsayımlarıdır.

Veblen'in neoklasik iktisadın eleştirisi bağlamında geliştirdiği bu düşünceler ve yöntemsel eleştiriler onu iktisadı farklı bir bilim kolu ile ilişkilendirmeye yöneltmiştir: Biyoloji. Veblen, iktisat biliminde fizikten ziyade, evrimci biyolojinin ışığında çalışmalar yapılması gerektiğini savunmuştur. Veblen'in tarihsel ve sosyolojik iktisat açısından neoklasik iktisadın 'iktisadi denge' saplantısı⁴² içinde gördüğü ve sürekli faydalarını hesaplayan hesap makineleri gibi düşündüğü bireyler gerçek dışıdır ve iktisadi analiz için kabul edilemezdir. Veblen neoklasik iktisat yaklaşımından tamamen uzaklaşılması düşüncesindedir ve bu bağlamda evrimsel ve kurumsal perspektiften bir iktisat yaklaşımından yanadır. Evrimsel bir iktisadi perspektifle ve insanın ekonomik

---

⁴² Hodgson'a göre, 19. yüzyıldan beri neoklasik iktisatçılar denge koşullarının belirlenmesini adeta "teorik keşiflerin Kutsal Kâsesi" (*Holy Grail*) olarak görmektedir. Ayrıca özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında "Teorini [gerçeğe göre] ayarlama, gerçeklik kusurludur" (*Do not adjust your theory – reality is at fault*) sloganının adeta anaakım iktisadın mottosu olarak görülebileceğini belirtir (Hodgson, 2008: xii).

yaşamını fizikalist bir indirgemecilikle değil, yaşayan bir canlı varlık olarak düşündüğü insanın ekonomik yaşamını biyoloji bilimi ile ele alınması gerektiğini savunan Veblen kurumsalcı iktisadın öncüsü olarak neoklasik iktisattan büyük kopuşu iktisadi düşünce geleneği içinde gerçekleştirmiştir. Bu evrimci ve biyolojik yaklaşımı şüphesiz Veblen’i politik ve sosyolojik alanın dışına çıkarmıyordu. Tam tersi bu perspektifle politik ve sosyolojik ilişkilerin ve alanların doğru biçimde açıklanabileceğini düşünüyordu. Bu bakımdan Veblen, kapitalist düzen içindeki kurumların “düzeltilmesi”nden ziyade onları ortaya çıkaran ancak insanın evrimsel gelişim süreci içinde anlaşılacak ‘alışkanlıklar’ın (*habits*) değişmesi gerektiğine inanmış; bu yönde sistemi “kökten” eleştiren bir yaklaşım çizgisinde durmuştur (Özçelik ve Özveren, 2015: 24-26).⁴³

Veblen’in neoklasik iktisada başkaldırı niteliğindeki evrimci ve kurumsalcı perspektiften eleştirilerine bakıldığında düşünürün neoklasiklerin aksine eyleyen insanın davranışlarını ve toplumsal evrimi içgüdüler, düşünce alışkanlıkları ve bakış açısı kavramı çerçevesinde daha derin ve kapsamlı ele aldığı görülmektedir.

2.1.2. İçgüdüler, Alışkanlıklar ve Bakış Açısı (*Point of View*)

Veblen’e göre içgüdüler insanların doğal eğilimleridir. İçgüdüler, uğraşları bir amaca götürür. İçgüdüleri birbirinden farklılaştıran şey içgüdüsel eylemin bu teleolojik niteliğidir. Bu bağlamda Veblen içgüdülerin anatomik ve fizyolojik olarak mekanik

---

⁴³ Mesela Veblen’e göre bazı çıkar sahiplerinin lehine çalışan devlet ve sendikalar, kapitalist kurumların var olduğu düzen içerisinde iyileştirilemez (Özçelik ve Özveren, 2015: 26). Ayrıca Veblen’in yükseköğrenimle alakalı düşünceleri de bu bağlamda örnek verilebilir. Veblen üniversitelerde “akademik yönetici ve yönetim kurulunun kaldırılmasının gerektiğini” düşünmektedir (Hughey ve Vidich, 1993: 505; Veblen, 1918: 276). Çünkü Veblen “iş ilkelerinin [*business principles*] egemenliği[nin] Amerikan okullarına yöneldiği”ni (1918: 272) belirtir ve “rekabetçi iş yaşamının baskısı altındaki günlük alışkanlıklar”ın kamusal düşünce alışkanlıklarına sirayet etmesi nedeniyle “ticaretvari yönetim kurulları”nın (*businesslike governing board*) ve üniversitelerin rehabilitasyonuna yönelik iyileştirici tedbirlerin uygulanamayacağını belirtir. Çünkü Veblen’e göre “düzeltilmeye çalışılan kötülükler, bu organlara içkin ve [bu organların] işleyişine içseldir” (Veblen, 1918: 275-276).

terimlerle açıklanmasından ziyade ancak içgüdülerin yönlendirdiği amacın niteliğine göre farklılıklarının ortaya konularak açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Yani içgüdüler ancak yönelimsel eylemlerin zıt yönlerinin ayırt edilmesi ile açıklanabilir. Ayrıca Veblen'e göre içgüdüler amaçlara yönelik "bilinç ve adaptasyon" içermektedir. Her ne kadar insanın içgüdülerinde diğer hayvanlara kıyasla zekâsı etkili olsa da esasında "insan düşünür, ancak insan ruhu, yani içgüdüsel eğilimlerin ırksal ve doğuştan gelen özellikleri, neyi düşüneceğine, neyi nasıl etkileyeceğine karar verir" (Veblen, 1946 [1914]: 3-4,6).

İçgüdüler, mutasyon ve melezleşme gibi "çeşitliliğin biyolojik süreçleri" ve insanlığın ilk zamanlardaki "hayatta kalma mücadelesi" yoluyla oluşmaktadır (Rutherford, 1998: 466). İçgüdüler kalıtsaldır (Veblen, 1946 [1914]: 13) ve dolayısıyla "kullanıldığında kazanılan, kullanılmadığında kaybedilen özellikler" değildir (Rutherford, 1998: 466). Ayrıca Veblen'e göre, içgüdüler "fizyolojik zeminin kapsamı ve değişkenliği" ile ilişkili olarak çeşitli ve belirsizdir. Yani aslında "ırkın niteliği bir belirsizlik veya genellik derecesidir" (Veblen, 1946 [1914]: 13-14). İçgüdüler arasındaki bu çeşitlilik, farklı koşullar altındaki farklı gruplar ve bireyler arasında görülmektedir. Ancak içgüdüler çeşitlense de hiçbir zaman kaybolmaz. İnsanlık her daim değişmeyen içgüdüleriyle değişen koşullara ayak uydurmaya çalışmaktadır (Rutherford, 1998: 466).

Veblen'e göre, insanların eylemleri genel olarak "barışçıl" (*peaceable instinct*) ve "yağmacı" (*predatory instinct*) içgüdülerden kaynaklanmaktadır. Toplumsal değişimi tetikleyen dinamik kurumların temelindeki barışçıl içgüdüler insanlığın maddi refahını iyileştirirken, muhafazakâr kurumların temelindeki yağmacı içgüdüler ise değişime direnir ve toplumun maddi refahını baltalar. Örneğin, 'ustalık içgüdü' (*instinct of workmanship*), 'aylak merak eğilimi' (*bent of idle curiosity*) ve 'ebeveynlik eğilimi'

(*parental bent*) gibi içgüdüler toplumun maddi refahına ve ilerlemesine doğrudan katkı sağlamaktadır (Gürkan, 2007a: 244). Ancak temelinde yağmacı içgüdüler olan ahmak kurumlar (*imbecile institution*) ise toplumun gelişimi engellemektedir (Veblen, 1946 [1914]: 25).⁴⁴ Bu bağlamda Veblen *Aylak Sınıfın Teorisi*'nde en önemli iki içgüdü olarak 'ustalık içgüdüsü' ve 'yağmacı içgüdü'yu yönlendirdiği eylemler ve doğurduğu sonuçlar ile birlikte ele almaktadır. Ustalık içgüdüsü insanları bir amaç doğrultusunda üretmeye yönlendirmektedir. Bu bağlamda ustalık içgüdüsü karşılıklı yardımlaşma, eşitlik ve işbirliğine doğru bir eğilim doğururken yağmacı içgüdüler ise üretken olmayan kahramanlıkla ilişkili olan eylemlerin daha kıymetli görülmesine yol açmaktadır (Hunt ve Lautzenheiser, 2016: 493). "Kahramanlık" ölçütünü açmak gerekirse, kuvvet isteyen ve "ekmediği bir şeyi biçen", dövüşmek⁴⁵, savaş ve avcılık gibi eylemler yağmacı bir karaktere sahiptir. Burada üretken bir emekten ziyade "gasp yoluyla edinim" söz konusudur. Örneğin erkeğin avlanması onurlu ve kıymetlidir, kadının öldürülen avı eve getirmesi ise angarya ve değersiz bir iş olarak görülmektedir. Bireysel mülkiyet sisteminin gelişmediği ve barışçıl bir yaşamın olduğu toplumlarda ustalık içgüdüsü daha önemliydi. Çünkü toplumsal yaşamın gelişmesi ön plandaydı ve öykünme baskın değildi. Barbar toplumlara geçildiğinde saygınlığın ölçütü kahramanlığı gösteren mücadele ve gasp olmaya başlamıştır (Veblen, 2015 [1899]: 18-21). Yağmacı kültürün egemenliğinde, emek gerektiren işler, "efendilere bağımlılık" ve "zayıflık"tan dolayı "alçaltıcı ve değersiz" görülmüştür. Gerçekten de Yunan filozoflarından bu yana günlük işlerden sorumlu olmamak övgüye tabii olmuştur. Emek gerektiren işler utandırıcıdır. Böyle bir anlayış ve kavrayışın karşısında "koruma

---

⁴⁴ Ayrıca Veblen'e göre, "tarih, umutsuzca tehlikeli bir kurumsal durumdan kendilerini kurtarmalarını sağlayan içgüdüsel kavrayışa sahip olan insanlardan çok ahmak kurumun yaşam ve kültür üzerindeki zaferlerinin daha dikkat çekici örneklerini daha sık kaydeder" (Veblen, 1946 [1914]: 25).

⁴⁵ Dövüşmek barbar kültüründen önce elbette vardır. Ancak burada yağmacı yaşam formu ile ilgili olarak önemli olan mesele, "dövüşken zihin yapısının varlığı" olarak her şeyi "dövüşün bakış açısından değerlendirmenin alışkanlık haline gelmesi"dir (Veblen, 2015 [1899]: 23).

içgüdüsünün dahi kenara bırakıldığı” görülmektedir. Bunu Veblen şu şekilde örneklendirmektedir:

Örneğin Polinezya Şefleri bu görgü kuralları baskısı altında, yemeği kendi elleriyle ağzına götürmektense açlıktan ölmeyi tercih ederlerdi . . . Kralının koltuğunu çekmekle görevli kişi olmadığından, Most Christian Majesty ünvanına sahip Fransa Kralı, ateşin önüne oturmuş ve hayatını kaybetmiştir . . . Ayrıca Romalı şair Juvenal’ın dizelerinde ‘Var olmayı onuruna karşı tercih etmek ve tüm yaşama sebeplerini kaybetmek en büyük günahdır⁴⁶’ geçmektedir” (Veblen, 2015 [1899]: 40-41,45).

Öte yandan Veblen’e göre yağmacı içgüdüler, günümüzün koşullarında çeşitli şekillerde ortaya çıkarak eylemleri yönlendirebilir. Örneğin dövüş sporları, atletizm, atıcılık, kolej sporları gibi alanlarında yağmacı içgüdülerin etkisi gözlemlenebilir (2015 [1899]: 228). Ayrıca Veblen eğitim alanında statü unsuru içeren (kep, cüppe, yeterlik sınavı, mezuniyet töreni) arkaik özelliklerin geri dönüşünün İç Savaş yıllarına rastlanmasını da hiç şaşırtıcı bulmamaktadır (2015 [1899]: 325-329). Bahis oynama şeklindeki şans inancı ise yağmacı özellikler gösterirken, bahis sonucunda harcanan enerjinin faydasız olmayacağını düşünmek ustalık içgüdüsünün yansıması olarak görülebilir (2015 [1899]: 259). Veblen’e göre bu içgüdülerin biri diğerine bazı dönemlerde baskın olabilir. Ancak Veblen’in söylediği gibi tavuk porselen yumurta üzerine otursa da kuluçka içgüdüsünü kaybetmez. Yani, bazı dönemlerde ustalık içgüdüsünün baskılanması, bu güdünün hiç olmadığı anlamına gelmemektedir (2015 [1899]: 87).

Veblen çalışmalarında yönlendirdiği eylemler itibarıyla toplumsal değişime yön veren diğer içgüdülerden de bahsetmektedir: ‘Ebeveynlik eğilimi’ ve ‘aylak merak eğilimi’. Veblen’e göre ‘ebeveynlik eğilimi’ çocuk dünyaya getirmekten veya yalnızca kendi çocuğunun refahı için özen göstermekten çok daha fazlasıdır. Ebeveynlik eğilimi, gelecek kuşakların refahı için daha tedbirli davranma, savurganlıktan, açgözlülüğten ve

---

⁴⁶ “*Summum crede nefas animam praeferre pudori, et propter vitam vivendi perdere causas*”

tembellikten kaçınmaktır (1946 [1914]: 25). Daha iyi bir ifadeyle “bireyin, aile bağlarının ötesinde, maddi yaşamın yeniden üretimindeki toplumsal dayanışma ve ürünü hakça paylaşma eğilimi” olarak tanımlanabilir (Gürkan, 2007a: 244). Bu eğilim uygar toplumlarda görülebilir ancak ilkel toplumlarda çok daha belirgindir. Bu toplumlarda kamu yararı için israf ve etkin olmayan yaşam biçimi onaylanmaz. Veblen’e göre, kamu yararını sağlamak amacıyla ebeveyn ihtimamı ve israftan çekinme biçimindeki bu eğilim aslında “ustalık içgüdüsünün temel işlevi” olarak değerlendirilebilir (Veblen, 1946 [1914]: 27). Maddi refahın gelişimine katkı sağlayan diğer bir eğilim ise ‘aylak merak eğilimi’dir. Aylak merak eğilimi, gözlemlenen olayların süregelen silsileleri açısından gerçekleri anlama çabasıdır. Bu içgüdüyle ilkel insanlar gerçekleri antropolojik ve animistik biçimde yorumlayabilir. Gerçekler dramatize edilerek (*dramatisation of the facts*) gerçeklere faydacı bir itici güç yüklenir (1919a [1906]: 7). Böylece gerçeklerin sistematik bilgisinden ziyade ruhsal/yarı-ruhsal açıdan gerçekler açıklanır. Ancak bu “dramatik efsaneler”in altında “belirsiz bir genelleme sistemi” vardır. İkel insanlar deneyimlerinden bu genellemelere ulaşırlar. Örneğin, “suyun tepeden akacağı, iki taşın bir taştan daha ağır olduğu, bir aletin kenarının yumuşak şeyleri keseceği, iki şeyin bir iple birbirine bağlanabileceği, sivri bir çubuğun zemini delebileceği” bilgisini deneyimleriyle edinirler (1919d [1908]: 41). Genellemelerden oluşan bu bilgi sistemi ham ve basit olsa da aylak merak içgüdüsünün yönlendirdiği bilgiye ulaşma çabası doğrultusunda oluşan bu bilgi sistemi tarih boyunca insanlar tarafından geliştirilerek bugüne ulaşmıştır (1919d [1908]: 40)

Veblen bu görüşlerinin temelinde içgüdülerin kalıtsal ve biyolojik niteliklerini vurgulasa da “biyolojik indirgemeciliğe” kesinlikle karşıdır. Çünkü Veblen’e göre içgüdüler insan davranışlarını hiçbir zaman doğrudan belirlemez⁴⁷, içgüdüler “yalnızca

---

⁴⁷ Bireylerin davranışlarını kurumlar, içgüdüler, çevre, akıl ve geçmiş deneyimler birbirlerini karşılıklı olarak etkileyerek yönlendirir (Gürkan, 2007a: 245).

alışkanlıkların ve kurumların kümülatif evriminde bir başlangıç noktası sağlar” (Rutherford, 1998: 466). Evrimsel süreçte içgüdüler kadar önemli olan unsur Veblen’in “kurum” olarak tanımladığı alışkanlıklardır. Alışkanlıklar biyolojik olarak aktarılan içgüdülerin aksine kültürel olarak aktarılır ve çevresel koşullar alışkanlıkları şekillendirir (Hodgson, 2010: 3-4). Veblen’e göre evrimsel süreçte etkileşim şöyle gerçekleşir:

Eyleyenin bugünkü yaşam yöntemleri, geçmişten aktarılan yaşam alışkanlıklarının ve geçmiş yaşamın mekanik bir artığı gibi kalan koşulların uygulanmasıdır . . . Değişim, her zaman, düşünce alışkanlıklarında da bir değişime yol açar . . . Belirli maddi amaçları etkilemek için veri düzenek, düşünce alışkanlıklarının - prosedürün alışlagelen yöntemlerinin- daha ileri gelişimini etkileyen bir koşul olur ve böylece amaçları gerçekleştirme yöntemlerinin daha da gelişmesi için ve başarılmak istenen amaçların daha da çeşitlenmesi için hareket noktası haline gelir. Tüm bu sürekli hareket içinde tam olarak uygun bir yaşam yöntemi yoktur (Veblen, 2017c [1898]: 86).

Veblen’e göre “yaşam düzeni” (*scheme of life*) toplumu oluşturan bireylerin yaşam alışkanlıklarının oydaşmasıdır” Yani sosyal düzeni toplumda yaygın olan düşünce ve yaşam alışkanlıkları oluşturur. Bakış açısı ise, “toplumdaki hâlihazırdaki [*current*] düşünce alışkanlıklarının oydaşmasıdır” (1919d [1908]: 38-39). Yani evrimsel süreç içerisinde alışkanlık haline gelen eylemler yaşam düzenini oluşturur ve bu yaşam düzeni ve biçimi insanların düşüncelerine nüfuz ederek düşünce alışkanlıklarını oluşturur. Belirli bir zaman dilimindeki düşünce alışkanlıkları ise Veblen’in bazen “ortak akıl” olarak adlandırdığı “bakış açısı”nı oluşturmaktadır.

Veblen’e göre hakların, eşitliğin, görevlerin, inancın, bilginin ve hazzın ilkeleri ve standartları neyin doğru, iyi, gerçek ve güzel olduğunu belirleyerek insanların “bakış açısı”nı oluşturur. ‘Bakış açısı’nın (*point of view*) genel özellikleri şöyle sıralanabilir: Birincisi, bakış açısı zaman ve mekânla sınırlıdır. Benzer tarihi deneyime sahip

insanların düşünce alışkanlıkları zihin yapıları aynıdır. İkincisi, bakış açısını oluşturan ilke ve standartlar çağdan çağa ve insandan insana değişmektedir. Veblen, Romalıların “Tempora Mutantur”⁴⁸ özlü sözünü örnek vererek bu ilkelerin zamanın hâkim yaşam koşullarına göre farklılaşacağını belirtmiştir. Üçüncüsü, bakış açısını oluşturan ortak rıza ile kabul edilen ve kullanılagelen bu ilke ve standartlar sınırlı ebediliğe sahiptir. Önemli değişim koşulları oluştuğunda bu ilke ve standartlar revize edilir. Bununla ilgili olarak Veblen’in üzerinde durduğu diğer önemli nokta; bilgi ve inanca dair neyin gerçek neyin inanılır olduğunu belirleyen ilkelerin, hukuk ve ahlak ilkelerine göre daha doğrudan düzeltmeye ve revizyona maruz kaldığıdır. Çünkü bilgi ve inancın ilkeleri, yaşam koşulları ve deneyimlerle daha iç içedir. Örneğin, büyücülük gibi bir bilginin boş ve yanlış olduğu deneyimlerle ortaya çıktığında, bu davranış/düşünce alışkanlıklarında daha az ortaya çıkmaya başlayacaktır (Veblen, 1969 [1919]: 1-7). Veblen bu bağlamda bilgi ve inancın değişkenliği (*the instability of knowledge and custom*) karşısında değişmeden bırakılan hukuk ve gelenekleri (*the stability of law and custom*) özellikle özel mülkiyet bağlamında sorgulamaktadır.

Aydınlanma çağının çeşitli perspektiflerden tarihi anlatımı yapılmaktadır. Nasıl nitelendirilirse nitelendirilsin ortak nokta olarak 18. yüzyıl düşüncesinin mirasının liberalizm ve kapitalizm olduğu görüşünü bir tarafa bırakırsak, Aydınlanma, “insanlığın kurtuluşunun zirvesi” veya “modern zamanların trajedilerini önleyemeyen başarısızlık örneği” olarak madalyonun iki tarafından değerlendirilebilir (Wood, 2012: 319-320). Aydınlanma ile ilgili olarak madalyonun öteki tarafına bakılırsa 18. yüzyıl paradigma değişiminin hala deneyimlediğimiz olumsuz sonuçları olduğu ve Aydınlanma’nın talep ettiği hoşgörünün kolay çözülemeyecek durumlara yol açtığı düşünülmektedir (Koselleck, 2016: 358). Veblen de bu bağlamda, 18. yüzyılın modern ilkelerinin “bir

---

⁴⁸ “Zaman değişiyor”

pirinç anıttan daha dayanıklı olarak” ve esnek olmayan anayasalar ile belgeleştirilerek⁴⁹ günümüze değin değışmeden/dokunulmadan geldiğini düşünmektedir (Veblen, 1969 [1919]: 18). Dolayısıyla Veblen, 18. yüzyıla ait ilkelerin değışmezliğı doğrultusunda geleceğı gitmenin makul veya güvenli olup olmadığını sorgulamaktadır (1969 [1919]: 15).

Veblen’e göre, doğal haklar sisteminde mülkiyet hakkı üstün görülmektedir ve buna göre mülkiyet hakkının doğal hukuk kapsamında verildiğı veya ilahi kaynaklı olduğı düşüncesi mülkiyet hakkının dokunulmazlığını pekiştirecektir. Dolayısıyla bu durumda, mülkiyet hakkının değışiminin talebi, doğaya veya ilahi bir güce karşı bir başkaldırı olarak görülecektir. Ancak mülkiyet hakkının, insan kaynaklı olduğı düşünüldüğünde, mülkiyet hakkının bir “sosyal karar alma” hususundan ibaret olduğı açıktır. Veblen bu görüşleri doğrultusunda “*Vested Interests*” olarak tanımladığı kazanılmış hak sahipleri/yerleşik çıkar çevrelerinin, kişisel menfaatleri için, -toplumun doğal kaynaklarını, arazi ve sanayi araçlarını kapsayan maddi kaynakların büyük bir bölümünü ve hatta ortak bilgi stokunu (teknoloji)- mülkün kontrolünü elinde tutan mülk sahipleri olduğunu vurgulamaktadır (Waller ve Rezende, 2015: 86-88).

Veblen’e göre bütün mülkiyet türlerinde mülkiyetin kazanılmış hakkı, kendini yönlendirme (*self-direction*), fırsat eşitliğı, sözleşme yapma serbestliğı, kazanç ve mülkün güvenliğı, kendine yeterlilik (*self-help*) gibi eskiden kalma ilkeler onaylamaktadır. Veblen, 18. yüzyıl ilkelerinin, yeni düzenin gereksinimlerini karşılayamadığını ve sorunlara yol açtığını belirtmektedir (Veblen, 1969 [1919]: 20-23). Çünkü “gerçekler” değışmektedir. Veblen’e göre, “hayal ürünü (*make-believe*) olan düzenin eskimiş aksiyomları, günlük bilginin yöntemi ve kapsamı geliştikçe, batıl

---

⁴⁹ Veblen, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, Amerikan Anayasası gibi örneklerden de yola çıkarak toplumun yazılı kurallarının ve anayasalarının oluşturulduğu dönemin sonrasında da devam ettiğini belirtir (Veblen, 1969 [1919]: 18). Sonuçta 18. yüzyılın, o dönemde meşrulaşan rağbetini oluşturan şey, günlük deneyimler tarafından yerleşik hale gelen düşünce alışkanlıklardır (Veblen, 1969 [1919]:10).

(*superstition*) olmaya başlayacaktır” (1969 [1919]: 33). Dolayısıyla, hukuk ve gelenekler, uygar insanlığın bilgi ve inancının gereksinimleri karşılayacak şekilde revize edilmelidir (1969 [1919]: 12).

2.2. Kapitalizm ve İş Girişimi Teorisi⁵⁰

Veblen’e göre modern kurumsal düzen makine süreci (*machine process*) ve iş girişimi (*business enterprise*) üzerinde yükselmektedir. Bu bağlamda Veblen kapitalizmi temellerinde barışçıl içgüdüler yatan teknolojiye dayalı makineleşme ve yağmacı içgüdülerden kaynaklanan iş girişimi arasındaki ikilem bağlamında incelemektedir (Gürkan, 2007a: 245-246). Dolayısıyla Veblen’in evrimci ve kurumsalcı perspektifinden 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başlangıcındaki kapitalizm, makineler, teknoloji, mühendisler, iş insanları ve kazanılmış haklara sahip yerleşik çıkar çevreleri, bedava gelir, uzaktan mülk sahipleri ve sabotaj gibi kavramlarla incelenecektir.

Veblen’e göre iş insanını girişimciliğe iten şey parasal kazanç isteğidir; iş insanının amacı ise “servet birikimi”dir. Bunun için iş insanının yöntemi de alım-satımdır. Veblen, *İş Girişimi Teorisi (The Theory of Business Enterprise)* (1958 [1904])’nde makine endüstrisi ile birlikte genişleyen modern girişimciliği ele almaktadır ve “iş insanını ve onu ayakta tutan sistemin çöküş kuramı”nı (Heilbroner, 2003: 208) incelemektedir. Veblen’e göre, makine endüstrisinin gelişmesinden önce görece mekanik süreçlerle bağıntılı olan tek ticari iş kolu gemicilik sayılabılırdi. Ancak

---

⁵⁰ Veblen’in iş girişimi teorisinde iş (*business*) yalnızca somut olarak bir ürünün alınıp satılması değildir. Veblen için kâr amacıyla yapılan bütün parasal işlemleri iş girişimi doğrultusunda değerlendirmektedir. Bu bağlamda genel olarak “*business enterprise*”, ticaret ve bankacılıktan oluşan iş girişimidir. Ayrıca Veblen ticareti, “makine endüstrisi gelişene dek kapsamlı ve yakın iş ilişkileri sisteminde düzenlenen herhangi bir makul düzeyde olan iktisadi faaliyetin tek kolu” olarak değerlendirir ve devam eder; “[i]ş [*business*] o zaman ticaret [*commerce*] veya daha azı manasında” kullanılabilirdi (Veblen, 1958 [1904]: 88). Bu satırlardan hareketle Veblen’in terminolojisinde “iş girişimi”nin, ticari ve finansal faaliyetleri kapsamına alarak daha geniş perspektifte açıklandığı görülmektedir.

gemicilikte dahi tarım ve diğer ticari alanlarda olduğu gibi istenilen sonucun sağlanması için tesadüfi koşullar (hava ve rüzgâr gibi) söz konusuydu. Koşullar daha belirsiz olduğundan iş sürecinde “zekice öngörüler ve günlük parasal strateji” çok gerekli değildi. Kapitalist ticari girişim öncesinde kârlılıktan çok geçimlik kazanç önemliydi. Veblen’e göre geçmiş ile kıyaslandığında iş insanı makine çağında hiç olmadığı kadar “spekülatif alıcı ve satıcı” konumundadır. Makine süreci dallanıp budaklanarak geliştikçe ve bu süreçte tüm birimlerin birbirine bağımlılığı arttıkça bu koşullar “iş girişimi ruhunu kışkırtmakta” ve girişimciliğin “parasal yönü” daha fazla dikkat gerektirmektedir. Çünkü daha kârlı teşebbüsler ve “iş hayatının stratejik kontrolü” için diğer iş insanlarıyla birleşmeler, anlaşmalar ve diğer stratejik çabalar söz konusudur. Herhangi bir endüstrideki bir sorun veya iyileşme bütünlüklü yapısından dolayı diğer endüstrileri de etkileyecektir. Örneğin, savaş koşullarında bir talep dalgası herhangi bir endüstrideki koşulları iyileştirir ve bu durum diğer endüstrilere yayılır. Yani endüstrideki koşullar bu kapsamlı sistemde “iş ilişkileri” ve “parasal işlemler” yoluyla tüm endüstriyi etkileyecektir (Veblen, 1958 [1904]: 16-19).

Veblen’e göre, “kesintisiz” işleyen bir endüstri sistemi toplumun iktisadi refahını “en iyi şekilde” sağlayabilir ancak iş insanlarının parasal çıkarları endüstriyel süreçlerin dengeli bir biçimde akmasına izin vermemektedir. Çünkü iş insanlarının “amacı parasal kazançtır, araçları ise endüstri sisteminin bozulmasıdır” (1958 [1904]: 19-20).⁵¹ Parasal kazanç, Veblen’in “sanayi kaptanları” (*captains of industry*) olarak adlandırdığı söz konusu iş insanlarının her daim var olan gizli amaçları arasında en büyüğüdür. Bu amaca erişmek için endüstri sistemini kontrol altında tutmaya çalışırlar. Öyle ki “menkul kıymetler [ile uğraşanlar] sınıfı ve demiryolu işleriyle uğraşan iş insanları sınıfı sanayiciler olarak adlandırılmaktadır” (1958 [1904]: 22). Ayrıca iş

---

⁵¹ Ayrıca endüstri sisteminin gelişmesiyle oluşan kapsamlı ağ, bu ilişkilerin stratejik yönetimi ile sistemin sorunlarını sık ve büyük hale getirmekle ilgilenen “parasal uzmanlar sınıfı”nın oluşmasını sağlamıştır. Çünkü herhangi bir konjonktür değişikliği bu kişilere kazanç doğurmaktadır (Veblen, 1958 [1904]: 20).

insanları kendilerine göre parasal kazanç getiren uygun koşullar oluşursa birleşmelere gider veya kendi çıkarları için elverişli koşullar oluşana dek birleşmeyi erteler. İş birleşmelerinde görüşmeciler çatışan amaçlar içindeyse görüşmeler uzayabilir, düzensizlik, kopyalama, endüstriyel araçların yanlış yönlendirilmesi gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Tüm bu birleşme süreçlerini de endüstriyel yararlılıktan ziyade parasal çıkarlar yönlendirmektedir (1958 [1904]: 20-25). Örneğin 1901’de kurulan U.S. Steel, bir kartel olarak içindeki birimlerle birlikte daha verimli çelik üretebilecek “büyük bir toplumsal makine” olabilirdi. Ancak öyle olmadı. Çelik rayların ton başına biçtikleri fiyat, maliyetlerinin iki katından bile fazlaydı. Ayrıca “finansal şirket, gerçek şirketin iki katı büyüklüğündeydi. . . Teknolojik birleşmenin bütün kazancı, hayali bir finans yapısının korunması uğruna heba edildi” (Heilbroner, 2003: 207). Veblen (1958 [1904]: 31)’in, “[d]ürüstlük en iyi politikadır” özdeyişinin makine ve modern ticari girişim çağı öncesinde hüküm sürdüğü el işçiliği çağında kaldığına dair tespiti, çoğaltılabilecek bu örneklerle daha anlamlı olmaktadır. Bu bağlamda teknoloji ve makineleşmenin büyük sıçrayış gösterdiği bu dönem daha yakından incelenecektir.

2.2.1. Veblen’in Çağı: Makineleşme ve Teknoloji

Veblen, bir çalışmasında Adam Smith’i eleştirmeye⁵² başlamadan evvel, Smith’i “diğer insanlar gibi çağının insanı” olarak tanımlamaktadır (Veblen, 1969 [1919]: 27).

---

⁵² Veblen’in Adam Smith hakkındaki düşünceleri şöyledir: A. Smith çağının insanı olarak endüstriyi mekanik mühendislik olarak görmekten ziyade el sanatları olarak görmektedir. Ticaret küçük ölçeklidir ve ticareti endüstrinin tamamlayıcısı olarak değerlendirmektedir. İş insanının konumu aracılık ve komisyonculuktan ibarettir. Mekanik icatlar yalnızca işten tasarruf sağlayan araçlardır. Para, malların dağıtımında kullanılan araç, kredi ise ihtiyacı olanlar için bir çaredir. Smith’in “açık ve basit sistem” olarak değerlendirilebilecek kendi dünyası küçük boyutludur ve istisnalar ihmal edilmiştir. Smith geleceği hesaplayamamıştır; gelecekte endüstri, ticarete tamamlayıcı bir rol oynamaya başlamış ve yatırım ve finans çağı gelmiştir. Ayrıca Smith kısıtlanmayan çıktı ve rekabetçi üretimden bahsederken, sonraki zamanlarda sabotaj olarak nitelenebilecek çıktı azalması, mülkiyet sahiplerinin gizli anlaşmaları, mülkiyet birleştirilmesi (Veblen’in sık sık değindiği demir yolu örneği) gibi gelişmeler yaşanmıştır. Veblen’e göre Smith, işverenlerin haksız birleşmelerini görse de mal ve emek piyasalarının kolektif kontrolü için, kredi ve şirketlerin modern biçimde kullanımını değerlendirmeye almamıştır. Ayrıca Smith, özel kazançların

Aslında Veblen de “diğer insanlar gibi çağının insanı”dır. Veblen düşünce âlemini betimlerken “makine”lerin büyüğü gerçekliğine dokunmadan edemez.

Gerçekten de, Veblen’in yaşadığı zamanın (1857-1929) ekonomik koşullarının, Sanayi Devrimi’nin etkilerinin –erken dönemine göre- en yoğun gözlendiği döneme tekabül ettiği görülmektedir. İç Savaş’tan dolayı askeri gereksinimlerin talebinin artması ve fosil yakıt enerjisindeki gelişmelerle birlikte yeni ve büyük fabrikalar açılmış, teknik ilerlemeler hızlanmış, yeni teknolojinin sonuçları olarak üretim fazlasıyla artmış ve fiyatlar maliyetin altına düşmekle karşı karşıya kalmıştır. Sermayenin organik bileşiminin aşırı arttığı ve “kapitalizmin kendi kendini tahrip etmesi” olarak nitelendirilebilecek koşulların yaşandığı dönem sonucunda zaten bilinen 1929 Büyük Buhranı yaşanmıştır (Perelman, 2015: 32).

Veblen’in “Yeni Düzen” (*New Order*) olarak adlandırdığı bu makineleşme döneminde, endüstrideki tüm birimler birbirine bağımlıdır. Büyük ölçekte kurulan tesis, imalathane, demir yolu ve diğer endüstriyel birimler karşılıklı işbirliği ve planlama doğrultusunda işlemektedir. Birbirine kenetlenmiş bir süreçten oluşan sistemin hiçbir parçası kendi kendine yeterli değildir, sistemden yalıtılamaz ve kendi başına üretken olması mümkün değildir.⁵³ Dolayısıyla böyle bir sistemin var olduğu toplumun “çok daha büyük bir toplum” olması ve insanlar arasındaki “işbirliğinin dallanıp budaklanması” kaçınılmazdır. Hem teknolojik bilgi hem de endüstri için gerekli kaynaklara erişim açısından endüstriyel sistem uluslararası sınırlara uzanır (Veblen, 1969 [1919]: 52-53). Ayrıca, birbirine bu denli bağımlı mekanik sürecin bir noktasında bir sorun olursa geri kalan bütün alanlara bu sorun yayılmaktadır. Bu nedenle

---

lehine olan koruyucu vergilerin kullanımını bilse de gereken önemi vermemiştir (Veblen, 1969 [1919]: 28-30).

⁵³ Veblen’e göre görünüşte istisnalar olabilir. Ancak bu istisnalar mekanik sürece girememiş, tüketim ile alakalı ve tam olarak gelişmemiş faaliyetlerdir. Örneğin, bankacılık, hizmet işleri, güzel sanatlar veya eğitim, hukuk, tıp gibi alanlardaki uğraşlar bu kapsamda mekanik sürecin dışında değerlendirilebilir (Veblen, 1969 [1919]: 52). Ayrıca endüstriler arası bağımlılık demir, maden, hammadde çıkarılması gibi alanlarda çok katı iken, örneğin gazetecilik ve kerestecilik arasında daha azdır (1958 [1904]: 14).

endüstrilerinin daha etkin çalışabilmesi için tüm birimler bir bütün halinde birbiriyle koordinasyon içinde olmalıdır (1958 [1904]: 14). Ayrıca yeni düzende büyük endüstriler, geri kalanlar için yönetim ve değerlendirme standartlarını belirlemektedir. Toplumda mekanik kavrayışın standartlaşması da tüm sınıfların günlük yaşamına yansımaktadır. Böylece bilgi ve inancın ilkeleri, şeylerin mekanik kavrayışına yol açmaktadır (1969 [1919]: 40).⁵⁴ Bu mekanik süreçlerden oluşan sistemde endüstrinin ilk gereksinimi ise işçi ve işçinin el yeteneğinden ziyade, mekanik ekipmanlar ve tekdüze süreçlerdir. İşçi mekanik süreçte her daim vazgeçilmez olsa da daha çok tamamlayıcı faktör olarak görülmektedir. Standartlaşan süreçte öne çıkan toplumun birikimli teknolojik aklısıdır (1969 [1919]: 37-38). Endüstriyel zanaatın durumu da üretkenlik kapasitesine bağlı olduğundan üretimin belirlenmesinde teknolojik bilgi önemli bir rol oynamaktadır (1969 [1919]: 55). Ayrıca, zanaatta Veblen'in "mutasyon" olarak adlandırdığı bazı değişiklikler gerçekleşmiştir. 18. yüzyılın ilkelerinde (yüz yüze görüşerek, serbestçe pazarlık edilerek ücret ve çalışma koşullarının belirlenmesi) görülen ilişkiler 'yeni düzen'de farklıdır. Endüstriyel tesisler büyümüş, işçi sayısı artmış ve mülkiyet gayri şahsi hale gelmiştir. Dolayısıyla artık yüz yüze ilişki söz konusu değildir ve çok az işçi mülkiyet sahibini tanımaktadır (1969 [1919]: 40-42). Bu yeni düzende bu üretken endüstri, fiyat sistemi tahakkümü altında ticarete hizmet etmektedir (1969 [1919]: 39).

Teknoloji, toplumsal değişim ve bu makine sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Veblen (1969 [1919]: 57)'e göre teknoloji, "kültürel mirasın diğer unsurları gibi toplumun ortak sahipliği", "medeniyetin çekirdeği" ve "endüstriyel zanaatın durumunu belirleyen" faktördür. Sanayi Devrimi'ni "teknoloji bilgisinin ortak

---

⁵⁴ Veblen'e göre makineler "insanları gerçekçi açıdan düşünmeye zorluyordu; kesin, ölçülebilir, hurafe ve dirimselcilikten uzak biçimde düşünmeye" sevk etmekteydi (Heilbroner, 2003: 208). Böylece makineler insanların zihnini bulandıran animist bakış açısından kurtararak olaylara nedensellik içinde bakılmasını sağlamaktaydı.

birikiminin mutasyonu”⁵⁵ olarak değerlendirmektedir. Yeni endüstri düzeni ile birlikte mekanik araçlar daha kapsamlı bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Veblen’in görüşlerinde toplumsal değişim üzerinde teknolojinin etkisinin nasıl olduğuna dair tartışmalar mevcuttur. Bazı yazarlar kurumlar ve teknoloji arasındaki ilişkiye tek yönlü bakarak, nihayetinde teknoloji tarafından “ahmak kurumlar”ın (*imbecile institutions*) direncinin kırıldığını belirtmektedirler. Ancak aslında teknoloji ve kurumlar arasında birbirleriyle etkileşim halinde oldukları bir ilişki söz konusudur. Veblen’e göre bu ilişkinin zaman boyutu öne çıkmaktadır. Kısa dönemde kurumlar ve teknoloji arasında bir çekişme ve geciktirme yaşansa da uzun dönemde teknoloji kurumları değiştirme olanağına sahiptir (Gürkan, 2007a: 242-243).

18. yüzyıldan beri değişmeyen ilkelerin ışığında, maddi zenginliğin ve toplumun ortak bilgi stoku olan teknolojinin özel mülkiyet kapsamında tutulması meşrulaşmıştır. Dolayısıyla yeni düzende de maddi ekipman ve kaynakların yasal sahipleri⁵⁶, toplumun birikimli bir şekilde süregelen teknolojik bilgisi ve etkinliğine “el koymuş” ve “sahip olmuş”tur. Söz konusu yasal sahipler, salt kendi kârları için endüstriyel zanaatı kullanmaktadırlar. Bu bağlamda Veblen’in mülk üzerinde yerleşik haklara sahip çıkar çevrelerinin (*vested interest*) karşısında konumlandığı “kapının dışında” (Veblen, 1969 [1919]: 46) yer alan ve ‘*common man*’ olarak bahsettiği ‘sıradan insan’ın aleyhine koşullar oluşacaktır. Çünkü Veblen (1969 [1919]: 58-61)’e göre, adaletli ve uygun görülen “mirasla birlikte kısıtlanmayan mülkiyet hakkı, serbestçe sözleşme yapma ve

---

⁵⁵ Veblen, teknolojiyi toplumun ortak bilgi stoku olarak görmektedir. Veblen’in bu yaklaşımı şu örnekle daha iyi açıklanabilir (Gürkan, 2007a: 265-266): Veblen’e buhar makinesinin icat edenin kim olduğu sorulseydi yanıtı 1769’da buhar makinesinin patentini alan James Watt olmazdı. Veblen buhar makinesinin icadını on üçüncü yüzyıldaki Çin’den hatta belki daha evvelki uygarlıklardan anlatmaya başlardı. Çünkü teknolojik bilgi çağları atlayarak ve birikerek Watt’ın ellerinde buhar makinesine dönüşmüştür. Ayrıca Watt’ın kâr amacıyla Matthew Baultan ile yaptığı ortaklığı “güçlü çıkar çevresi”, “kazanılmış/yerleşik hak sahipleri” olarak tanımlardı.

⁵⁶ *Vested Interests*

kendine yeterlik” gibi ilkelerle oluşan sistem sıradan insan için “eziyet ve yenilgiyi garantileme aracı”ndan başka bir şey değildir.

2.2.2. Yerleşik Çıkar Çevreleri (*Vested Interests*) ve Sabotaj

Veblen’e göre, yatırımcılar, mülk sahipleri ve bir mülk üzerinde herhangi bir kullanım hakkına sahip olanlar değişmeyen hak ve geleneklerin bahşettiği “yerleşmiş/kazanılmış çıkar”a (*vested interest*)⁵⁷ sahiptir (Veblen, 1969 [1919]: 59). Veblen *The Vested Interests and The Common Man* çalışmasında ‘*Vested Interest*’i “hiçbir şey için/karşılığında bir şey elde etmek için pazarlanabilir hak” olarak tanımlamaktadır. Maddi olmayan varlık ve servetler üzerinde görülen kazanılmış haklar, kârlı satışlar yapabilmek amacıyla “üretimin sınırlanması, işlerin engellenmesi ve gösterişli tanıtımlar gibi ticaretvari⁵⁸ yönetim biçimleri”nden filizlenmiştir. Bu meseleler ustalıktan (*workmanship*) ziyade satıcılıkla ilgili hususlardır. Yani, maddi varlıklar artmaksızın bu hak sahiplerinin zenginleşmesi söz konusudur (1969 [1919]: 100). Bu noktada bir parantez açarak maddi ve maddi olmayan varlıklar ayrımına ışık tutmak gerekebilir. Veblen, yeni düzendeki şirket finansmanı gelişmeleri ile bu ayrımın tam olarak net olmadığını belirtse de (1969 [1919]: 67), bu hususu ana hatları ile şöyle açıklamıştır:

---

⁵⁷ Aslında “kazanılmış” (*vested*) sözcüğünün eskiden Hristiyan din görevlilerinin giysilerine verilen isimden (*vestment*) geldiği düşünülmektedir. Bu giysiler rahiplerin meşru otoritesini ve doğüstü gücünü temsil etmekteydi. Bu bağlamda sahiplerin “kazanılmış hak”ları ve doğal hukuk düzlemindeki mülkiyet hakkının kutsallığı nitelikler ve köken açısından bu temelde ilişkilendirilebilir (Waller ve Rezende, 2015: 85-86). Diğer yandan “Vested Interest” kavramı “yerleşik çıkar” manasına gelirken çoğulu olan “Vested Interests” “güçlü ve zengin mal sahipleri”, “çıkar çevreleri” manasındadır. Veblen bu kavramı “işe gelmeyen mülk sahipleri”, “uzaktan mülkiyet sahipleri” olarak da kullanır (Öncü, 2011: 105).

⁵⁸ Veblen (1969 [1919]) sık sık ‘*businesslike*’ tabirini kullanmaktadır. Çeşitli sözlüklerde bu sözcüğün, “etkili, pratik ve sistematik bir yaklaşım” (Oxford Dictionary); “işlerle ilgili olarak avantajlı olduğuna inanan nitelikleri sergilemek” (Merriam-Webster); “işleri hızlı ve pratik bir şekilde yapmak” (Cambridge Dictionary) gibi anlamları bulunmaktadır. Bu sözcüğün “ticaretvari” olarak kullanımının vermek istediği anlamı daha iyi iletebileceği düşünülmüştür. Başka bir kaynakta ise bu kavram “işbilir” olarak çevrilmiştir (Veblen, 2011b [1921]: 39).

Maddi varlıklar herhangi bir mekanik üretken mülkiyetin kazanma kapasitesini temsil etmektedir. Maddi olmayan varlıklar⁵⁹ ise, üretkenlik kaynağı olarak herhangi bir maddi faktöre tahsis edilmemiş, önceden garanti altına alınmış geliri temsil etmektedir. Maddi olmayan varlıklar, aksi belirtilmedikçe, kazançların kapitalize edilmiş değeridir. Bu gelir sanayiden ziyade ticari ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Üretken iş yerine satıcılık avantajlarından doğan bu gelirin mal ve hizmet çıktısına bir katkısı yoktur . . . Maddi ve maddi olmayan varlıklarının gelirlerinin kaynağı aynı olsa da hak edildiği temel aynı değildir. Maddi varlık gelirleri tesisin/fabrikanın daha verimli kullanımı ile ilgili bir kazançken, maddi olmayan varlık gelirleri sanayi ve ticaretin mülkiyetini ve kontrolünü içeren belirli maddi olmayan ilişkilerin temelinde ortaya çıkmaktadır (Veblen, 1969 [1919]: 69-71).

Maddi olmayan varlıklara örnek olarak ticari sırlar, marka ve patent hakları, teknoloji bilgisi, monopoller (gizli anlaşmalar, mülkiyet birleştirilmesi, ticaret ve çıktı kısıtlaması, fiyatların korunması) verilebilir ve bunların herhangi biri veya birkaçı nedeniyle kârlı avantajlar elde edilebilir. Dolayısıyla piyasa değeri vardır. İşte bu söz konusu ekstra ve ayrıcalıklı kazançlar “bedava gelir” olarak tanımlanmaktadır (1969 [1919]: 72-73). “Aktif varlıkların nominal değeri ile piyasa değeri arasındaki fark” olan bedava geliri elde etmek, çıkar çevrelerinin (*vested interests*) günlük işlerini yönlendirir ve ayrıca bu amaçları hayata dair salt “gerçeklik”lerini oluşturur (Öncü, 2011: 105-106). İş insanına “fiyat sistemi” kurgusu altında hukuk ve teamüller sınırsız güç verir. İş insanı, “en iyi fiyat her zaman yeteri kadar iyidir. Ancak aynı zamanda en iyi fiyattan az hiçbir şey yeterince iyi değildir. Ucuza al, pahalıya sat” ilkesi⁶⁰ doğrultusunda “oyunun kuralları çerçevesinde işlerini kusursuzca yürütür” (Veblen, 1969 [1919]: 74, 84).

Bu kâr amacıyla gerçekleştirilen israfa yol açan “işbilir” yöntemler, maddi kaynakların yeterince kullanılmaması ve istihdamın yetersizliği; ürünün satış

---

⁵⁹ Veblen (1969 [1919]), maddi olmayan varlıkların kökenini antik “*Good-will*” ile açıklamaktadır. *Good-will*, eski kullanımda ticari avantajları simgeler. Örneğin ticarete nazik ve adil olmak, kaliteli mal ve hizmet gerçekleştirmek, dürüst ölçüm yapmak gibi erdemleri gösterir. Aslında maddi olmayan varlıklar, şerefiye kavramı ile ilişkilendirilebilir bkz. Perelman (2015).

⁶⁰ “*Changing what the traffic will bear*”

noktalarının gereksiz artması, ilanların, reklamların ve sergilerin artması, albenili ambalajlama ve hileli satış gibi satıcılık faaliyetlerinde artış; ürünün taklit üretimi ve sabotaj faaliyetleridir (2011b [1921]: 61-62). Bu bağlamda Veblen, örneğin acil olarak gereksinim olsa dahi fiyat sisteminin boyunduruğu altında üretken sanayi için mevcut tüm insan gücünün kullanılmadığını ve işsizliğin “sıradan ve normal bir fenomen” olarak görüldüğünü eski ABD Başkanı Woodrow Wilson’ın 1918 tarihindeki bir konuşmasından örnek vererek eleştirmektedir:

Halkımız, dahası hazırlanmayı ve yönlendirilmeyi bekleyemez. Onlar kendi işlerini biliyorlar, her yeniden düzenleme içinde hızlı ve becerikliler, amaca yönelik, kesin ve kendine güvenen eylemler içerisindedir... Amerikan iş insanı hızlı bir girişkendir. Ancak özel girişimin sıradan ve normal süreçleri dönen ordu mensuplarının tamamı için doğrudan istihdam sağlamayacaktır (Veblen, 1969 [1919]: 96-97).

Bu görüşlerin doğrultusunda Veblen’e göre özel girişim diye bahsedilen aslında sanayi değil, ticaret girişimi anlamına gelmektedir. Ticari kârlara göre sanayi hızlandırılarak veya yavaşlatılarak kontrol edilmektedir (1969 [1919]: 97-98). Satıcılık faaliyetleri de kârlı satışların gerçekleşmesi için önemli rol oynamaktadır. Örneğin fiyat sisteminde, israfa neden olan ve bedelini “sokaktaki insan”ın karşıladığı reklam panolarına yapılan devasa harcamalar satıcılık faaliyetleri kapsamında değerlendirilir (2011b [1921]: 62). İş insanlarının kâr peşinde koştukları bu fiyat oyununda “başarılı” olmak için diğer önemli yöntem şüphesiz “sabotaj”dır.

Veblen, *Mühendisler ve Fiyat Sistemi (The Engineers and the Price System)* çalışmasına ilk olarak ‘sabotaj’ın tanımı ile başlamaktadır. Ayağa ağır gelen tahta ayakkabı ve yavaş hareketlerle ve ayağı sürükleyerek yürümek anlamına gelen Fransızca ‘*Sabot*’ kelimesinden gelen sabotaj, verimsizlik, yavaşlatma, engelleme faaliyetleri ile ilgili durumlarda kullanılmıştır. Veblen terminolojisinde ise bu kavram “vicdanen verimlikten feragat etme” manasındadır. Sabotaj “barışçıl veya gizli

kısıtlama, engelleme, geciktirme ya da geri çekme gibi” özel çıkarları sağlama alan yöntemleri içermektedir (Veblen, 2011b [1921]: 23). “Fiyat sisteminin kukla temsilcileri” olan iş insanları için önemli olan fiyat sisteminin işlemedir ve sürekli olarak kârlı fiyatları korumanın yollarını ararlar. Makinelerin aşırı üretkenliğinden dolayı kârların tehlikeye düşmemesi için önlerinde iki yol vardır: İlk seçenek üretim maliyetinin düşürülmesidir. Ancak bunun için iş insanının teknik bilgi ve teknolojiye anlaması gerekmektedir.⁶¹ İş insanları bu konuda yetersizdir. İkinci seçenek ise üretimin düşürülmesidir. Bu amaçla üretim kapasitesi tam olarak kullanılmaz ve işçiler kısmen istihdam edilir. İkinci seçeneğin tercih edilmesi ile üretimi baltalayarak iş insanları bedava gelirini kaybetmemiş olacaktır. Üretime ket vurulması ile halkın ihtiyaçları karşılanamadığında çıkabilecek sorunların çözümü için ise mahkemeler ve ordu işaret edilmektedir (2011b [1921]: 26-27).

Veblen’e göre endüstriden günlük insan ilişkilerine kadar toplumun birçok alanına nüfuz eden fiyat sistemine dair iş ilkeleri politik kurumlara da işlemiştir. Yasama, adalet, askeriye, diplomasi, polis gibi iç ve dış politikaya yönelik birçok alan parasal çıkar ve iş ilişkilerine dair ilkelerin hâkimiyeti altındadır. Özellikle ABD’de doğal haklar sistemindeki mülkiyet hakkı ve alım satım özgürlüğü hiçbir yerde olmadığı kadar kabul görmüş, parasal yükümlülükler kutsal ve dokunulmaz görülmüş ve bu anlayış yasal olarak da şekillenmiştir. Ancak artık iktisadi koşulların değişmesiyle bu ilkeler yasalarda korunsada aslında “gerçek”te eskimeye yüz tutmuştur. Örneğin, işçi fiili olarak sözleşme özgürlüğüne sahip değildir. İşçilerin geçimi kendilerine sunulan spesifik bir sözleşmeyi kabul etmesine bağlıdır. Hatta bu bile yeterli olmayabilir. Çünkü endüstri mülkiyet sahiplerinin çıkarları doğrultusunda çalışan işçilerin ve genel olarak

---

⁶¹ Sanayi Devrimi’nden sonraki süreçte aynı kişi iş insanı ve sanayi uzmanı özelliklerini barındırabiliyordu. Ancak 19. yüzyılın ortalarında aşırı üretkenlik kapasitesi, yetersiz iş gücü arzı ve kâr amacıyla kısıtlayıcı önlemlerin alınma gerekliliği gibi koşulların oluşması ile bu rolleri alan kişiler farklılaştı. Dolayısıyla sanayiye finansman sağlayan kişi yönetmeye başlamıştır (Veblen, 2011b [1921]: 39).

toplumun geçimini baltalayacak şekilde yönetilmektedir. Kasten yaratılan kömür kıtlığı bu duruma örnek verilebilir. Sözleşme özgürlüğü kapsamına işçilerin geçimlerini nasıl sağlayabileceğine dair hususlar girmemektedir. İşçi ve mülkiyet sahibi arasındaki böyle bir anlaşmazlık söz konusu olduğunda ve işçinin yaralanması veya işverenin herhangi bir sorumluluğundan dolayı dava konusu olduğunda mahkemeler genellikle işveren lehine “özgür sözleşme hakkını ve mülkiyet hakkı”nı korumaktadır. Veblen’e göre, bu durum halk arasında kızgınlık yaratsa da onların bir kere yasal ilkeleri kavrayışı hatalıdır (1958 [1904]: 128-134).

Veblen’e göre sistem değişmediği sürece sabotaj sistemin elzem bir unsurudur. Grev, lokavt, bilginin sabote edilmesi anlamında sansür, nakliye hizmetlerinin özel sektöre geri verilmesi için geciktirme gibi çabalar, dolaylı vergiler ve damga vergisi -bu amaçla tasarlanmasa da- sabotaj niteliği taşımaktadır (2011b [1921]: 28-31). Ayrıca sabotaj ile belirli kesimlere bedava gelir sağlanarak, maliyet topluma yüklenmektedir (2011b [1921]: 29). Veblen sabotajı şantaj ve fidye gibi “hiçbir şey karşılığında bir şey kazanma”yı amaçlayan girişimlere benzetmektedir. Elbette sabotaj yasal ve meşru görülmektedir. Ancak kamu yararı perspektifinden bakıldığında bu “gasp” teşebbüsüne benzer şekilde ve savurgan biçimde topluma yararsızdır. Veblen sabotajla doğan bu sorunu şöyle ifade etmektedir:

Sorun toplumun geri kalanının, iş insanlarının kazancı kadar kaybedip kaybetmediği değildir. Çünkü yükselen ya da korunan fiyatlar ile toplumun geri kalanı iş insanlarının kazancını ödemektedir. Ancak esas sorun, sıradan insanların, yerleşik çıkar çevrelerinin kazandığının iki katını kaybedip kaybetmediğidir (Veblen, 1969 [1919]: 76-77).

Diğer yandan Veblen çıkar çevrelerinin “işbilir satıcılık yöntemleri” ile gayrimenkul fiyatlarındaki şişkinliği nasıl oluştuğunu da ele almaktadır. Veblen, bu bağlamda “fiyatın ‘gerçek masraflar’ üzerindeki fazlası” olan iktisadi kirayı (rant)

“kazanılmamış/bedava gelir” olarak açıklanmaktadır. Veblen’e göre servet ve gelirin giderek daha büyük bir kısmı karşılığı ödenmemiş kazanç (*free lunch*) haline gelmektedir (Hudson, 2015: 132). Neoklasiklerin rantiyerlerin gelirleri de dâhil olmak üzere tüm gelir ve servet türlerini “kazanılmış” sayan yaklaşımının aksine Veblen kazanılmamış gelir ve spekülâtif varlık fiyatı artışları bağlamında finansal yağmacılığı ele almıştır. Bu bağlamda gayrimenkul fiyatlarının da reklam, promosyon ve diğer “satıcılık” hileleri ile değerlerinin çok üzerine çıkarıldığını ve böylece “hiçbir şey karşılığında bir şey” elde edildiğini belirtmektedir. Ayrıca “arazi kirasının ipotekli gayrimenkul kredileriyle sermayeleştirildiğini ve bankerlere ödendiğini” vurgulamaktadır (2015: 133- 139).

Veblen rantın “toplumsal faaliyetin bir ürünü olarak mülk sahibinin uğraşından bağımsız” olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle Veblen’e göre, devlet bu kazanılmamış geliri vergilendirmelidir ve böylece mülk sahibinin bu bedava geliri elde etmesine izin vermemelidir. Bu bağlamda ranttaki artışın devlete ödenmesine alternatif olarak devlet mülkiyet sahibine arazisini piyasa fiyatından satın almayı teklif edebilir. Böylece spekülâtif değeri olan bir arazi sahipliği bir ceza gibi görülecek olsa da bu yöntem aslında neredeyse “toprağın evrensel bir kamulaştırması”na yol açacaktır. Bu değişimin bedeli ise toplumun tüm sınıflarına daha adil dağılacaktır. Veblen’e göre zenginliğin yeniden dağılımı hemen gerçekleşmese de “nüfus yoğunluğunun artışı”ndan faydalanılarak işgücünden tasarruf sağlanabilir (Veblen, 2011a [1882]: 53).

Veblen aynı zamanda vergilerin de bir sabotaj biçimi olarak kullanıldığını düşünüyordu.⁶² Hatta çalışmalarında yer yer eleştirdiği Adam Smith dahi, koruyucu

---

⁶² Veblen vergileri kapitalizmle birlikte düşünür. Bu bağlamda Veblen’in esas karşı olduğu şey kapitalist fiyat sistemi ve kapitalist devlet mekanizmasının vergiler yoluyla çıkar çevrelerine kazanç sağlaması ve sıradan insanı vergiler yoluyla ezmesidir. Veblen’e göre vergiler alternatif bir sabotaj biçimi olarak kullanılır. Bu tespit Veblen’in kamu maliyesi politikalarının toplumsal etkilerine odaklandığını göstermektedir. Çağlar ya da ülkeler değişse de vergilerin isimleri veya sabotaj için kullanılan araçlar değişse de kapitalist sistemde sabotajın olumsuz etkileri sıradan insan için aynı kalır.

vergilerin özel kazançlar için kullanıldığını biliyordu. Veblen'e göre, Adam Smith zamanından beri "yerleşik çıkar çevrelerinin lehine, sıradan insanların vergilendirilmesi korkunç oranlarda" gelişmiştir. Smith'in ve onun neslinin –dikkatsizce veya kasıtlı kabul ettiği ilkeler, "ulusal kuruluşların hırsızca kullanımı"ni meşrulaştırıyordu. Ancak Veblen'e göre, "kamu girişimciliğinin emperyalist politikaları" onların "açık ve basit sistem"lerine geniş bir kapsamda girmemiştir (1969 [1919]: 30).

Veblen'e göre, devlet aşırı ya da zararlı gördüğü ticari faaliyetleri engelleyebilecek güce sahiptir. Gümrük vergisi ve sübvansiyonlarla bu amaçla düzenlemeler yapılabilir (2011b [1921]: 29). Savaş sonrasında ülkelerin bütün ihtiyaçlarını kendileri karşılayamayacağı açıktır. ABD'de vergilere rağmen kahve, şeker, tropik meyveler, bitkisel yağlar, iplik, kauçuk ve sakız gibi birçok ürün dışarıdan gelmektedir. Vergiler ile arzın daha düşük tutularak, üretimi geciktirerek ve rakipleri engelleyerek fiyatların korunması ulusal sınırlar içerisindeki çıkar çevrelerinin lehinedir.⁶³ Bu bakımdan vergiler alternatif bir sabotaj yöntemidir. Veblen'e göre serbest ticaret argümanının eksikliği, engelleyici vergilerin yokluğunda, "başarılı" olunması için aynı miktarda engellenmenin diğer yollarla gerçekleşmek zorunda olduğunu görememesidir. Yani, ticaretin lehine, sanayinin aleyhine gerçekleşen ve alternatif bir sabotaj aracı olan bu vergilerin yokluğunda bu durum diğer yöntemlerle yine de gerçekleşecektir. Vergiler, yerleşik çıkar sahiplerinin kârlılığı için kullanılan "küçük, açık ve kötü bir sabotaj yöntemi" olarak değerlendirilebilir (1969 [1919]: 132-136). Veblen'in gördüğü dünyadaki vergilerin bir sabotaj unsuru olarak kullanımının gerçekliğine günümüzün koşullarından bakıldığında, bugünün küreselleşen dünyasında

---

⁶³ Veblen'e göre, 'sıradan insan' (*common man*) için durum şöyledir: "Endüstrinin üretkenliğinin azaltılması ve sıradan insanın geçim maliyetinin artırılması ile yerleşik çıkar sahiplerinin elde ettiği kârların bazı 'gizemli' yollarla kendilerine fayda sağlayacağına inanmaktadırlar. Sıradan insan kârların iş insanlarına gittiğini bilir ancak o bir halüsinasyonla kuşatılmıştır . . . Fiyat sisteminin batıl inançlarına aldanmayan insanlar için ise koruyucu vergiler endüstriye engel olur ve yoksullaştırma aracıdır" (Veblen, 1969 [1919]: 133).

yerleşik çıkar sahiplerinin ulusal sınırları aştığı göz ardı edilmemelidir. Ayrıca vergilerin sabotaj biçimi de küreselleşmeye ayak uydurmuş ve sınırları aşmıştır. Veblen'in bu görüşleri doğrultusunda çalışmanın izleyen kısmında öncelikle devletin oluşumuna, faaliyetlerine ve işlevine yer verilecektir.

2.2.3. Kapitalist Devlet

Veblen'e göre devlet eskiden hanedanın veya prensliğin amaçları ve çıkarlarına yönelik faaliyetlerin yürütülmesi için oluşmuştu. İç politikada maliye özellikle hanedanın gücünü destekleyecek şekilde yönetiliyordu. Dış politika ise hanedanın güvenliğini ve saygınlığını sağlayacak ve özellikle askeri gücü desteleyecek bir rol oynamaktaydı. Ancak anayasal devlete geçilmesiyle birlikte devlette iş insanlarının amaçları hanedanın amaçlarının yerini almıştır. Veblen'e göre "[a]nayasal devlet bir ticari iş devleti (*business government*)'dir". Örneğin bütçe iş dünyasının çıkarlarına yönelik oylanmaktadır. Veblen'e göre, "anayasal yönetim ve düzene geçişle birlikte takdir ve özerklik [yetkisi] prensin ellerinden iş insanının ellerine geçmiştir ve iş insanının çıkarları hükümdarlığın çıkarlarının yerini almıştır". Öyle ki, eski zamanlarda dahi prensliklerin gücü sorgulanabilirken artık ticari işletmelerin ve iş insanlarının faaliyetlerinin yararlılığı tartışılmamaktadır. Veblen, "[t]emsili hükümetin en çok iş/ticari çıkarların temsili" anlamına geldiğini belirtmektedir. Veblen'e göre bu durum kamusal duyarlılık (*public sentiment*) tarafından da desteklenmektedir. Çünkü halkı oluşturan diğer sıradan insanlar, iş insanları ile aynı devletin sınırları içinde yaşamaktadır ve iş insanlarının parasal çıkarlarının kendi maddi çıkarlarıyla örtüştüğü biçimindeki metafiziksel inancı taşımaktadır. Bu inanç daha çok toplumun muhafazakâr kesimlerinde; iş insanlarında ve onlara bağlı alt ve üst sınıflarda yaygındır. Veblen bu bağlamda bir "iş toplumu"ndan (*business community*) bahsetmektedir. Devletin söz

konusu iş insanları topluluğunu ayakta tutacak düzenlemeler yaptığını ve “iş insanların tavsiyelerinin rehberliğinde ekseriyetle işe yönelik/ticari örgütlenmenin bir bölümü olmaya başladığını” belirtmektedir (1958 [1904]: 135-136).

Veblen’e göre iş yaşamının faaliyetlerinin meşrulaştırılmasında ve devletin kamusal onayı sağlamasının altında iki kurumsal gerçek yatmaktadır: “Vatanseverlik” ve “mülkiyet”. Bu iki unsura dair düşünce alışkanlıkları eski barbar dönemlere uzanmaktadır.⁶⁴

Bu klancılık hayalinin iyi marifeti sayesinde sıradan insanın, aynı “ulus”un [*commonwealth*] vatandaşları olan iş insanların payına düşen kazançlarında bir çeşit metafiziksel paya sahip olduğunu hissetmesi sağlanır. Dolayısıyla ulusal sınırlar içerisindeki iş insanların ticari kazancını geliştiren herhangi bir politikanın halkın geri kalanına da faydalı olduğu hissettirilir (Veblen, 1958 [1904]: 137).

Vatanseverlik duygusu, sıradan insanları çıkar sahipleri ile aynı çatı altında yaşama illüzyonunu yaratmakta ve iş insanlarına yönelik yapılan düzenlemelerin “aynı ev”de yaşayan herkese fayda sağlayacağını düşündürmektedir. Vatanseverlik ve mülkiyete dair düşünce alışkanlıkları iş insanların faaliyetlerini desteklemektedir. Veblen (1958 [1904]: 137-138)’e göre vatanseverlik kadar eskiye dayanmayan özel mülkiyetin de “insanlığın refahının maddi temeli” olduğu ve özel mülkiyet hakkının kutsal olduğu söylenmektedir. Bu yanılığın “dokunulmadan” sürdürülmesiyle “sıradan insan”, iş insanının toplam refaha katkıda bulunduğu inanmaktadır.

Vatanseverliğe⁶⁵ bir parantez açarak Rousseau’nun vatanseverliğe dair fikirlerine göz atmak aydınlatıcı olabilir. Rousseau bir devletin varlığını devam

---

⁶⁴ Veblen’e göre, “vatanseverlik ve parasal dayanışma” duygusu farklı geçmiş deneyimlere sahip ülkelerde farklı yoğunluklarda olabilir (Veblen, 1958 [1904]: 216).

⁶⁵ Koselleck (2016: 231), “vatanseverlik” kavramının terminolojik olarak “sonu dipsiz bir çift anlamlılığa, vatanseverliğin en başından beri içinde barındırdığı ve bugüne kadar kaybetmediği bir ideoloji yüklülüğüne götürdüğünü” belirtir. Kavram tarihsel olarak iki anlama kapı açmaktadır: “[H]em evrensel hem güya otokton olanına, hem kozmopolit hem de ulusal devletçi olanına; yani anavatan için ölmenin,

ettirmesinin önemli koşulunun yurttaşlık bilincinin sağlanması olduğunu belirtir. Yurttaşlık bilinci, bireylerin kendisini bir bütünün ayrılmaz bir parçası olarak hissetmesine yol açar. Bunun için “yurttaşlar arasında çeşitli duygusal bağlar” kurulması gerekir. Bu duygusal bağlar, dindaşlık ve vatanseverliktir. İnanca dair bir duygudaşlık, birliği ve devlete bağlılığı sağlar. Vatanseverlik de benzer amaca hizmet eder. Vatanseverliğin sağlanması için çocukluktan itibaren kamusal eğitim, toplumsal geleneklerin sürdürülmesinde kamuoyuna hâkim olunması, toplumsal kanıların yönlendirilmesi ve duygudaşlığın yaratılmasında bayramlar, oyunlar, gösteriler gibi çeşitli etkinlikler yapılır. Rousseau bu etkinliklerde “hem seyirci hem oyuncu” olarak bir araya gelen yurttaşların “ortak bir ruh hali”nde birbirlerini eşit olarak görmelerinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü bir toplumda büyük servet eşitsizlikleri varsa vatanseverlik duygusu zedelenecektir. Rousseau bu nedenle büyük eşitsizlikler olmayan, tarımsal üretime ve küçük mülkiyete dayanan bir ekonomik sistem önermektedir (Ağaoğulları, 2010: 150-158). Bu bağlamda Rousseau toplum sözleşmesine ve yurttaşlık bilincine dayanan daha barışçıl bir düzen temelinde bir vatanseverlik teorisi oluşturmuştur. Fakat Veblen’in bakış açısıyla bu vatanseverlik duygusu, ticari iş girişimi zamanında özel mülkiyetin değer sistemi içinde parasal çıkarlara tabi bir şekilde agresif ve yayılcı devlet politikalarının bir aracı haline gelmiştir. Aynı zamanda Rousseau’nun eşitsizliğin vatanseverlik duygusunun oluşmasını engelleyeceğine dair vurgusunun aksine ticari iş girişimi çağında vatanseverlik eşitsizliği meşrulaştırmanın da bir aracı haline gelmiştir.

---

tatlı ve onurlu olduğunu söyleyenine”. Koselleck (2016: 235) bu ikiliği şöyle açıklar: “Kavramın kendisi moderndir, iradeci bir coşkudur, anavatanın önce yaratılması gereken geleceğine şimdiden atılan adımdır, adil ve halka uygun bir anayasa için taraf olma zorunluluğudur, -ne şekilde ifade edilmiş olursa olsun-, anavatanların evrensel düzeninin mümkün olabilirliğine dair bilinçli bir düşüncüdür. Fakat tüm bunlar için ölmek? Bu ise çok eski bir motiftir, antik çağa aittir ve Hristiyanca’dır. Tabiri caizse, yeniçağımızı karakterize eden, bu iki motifin toplamıdır. Bir ölümün –*patria* için- başka bir ölümle –göksel krallık- ilaveten meşrulaştırılmasıyla güçlendirilmiş, bu da yeniçağımızda ‘kutsal anavatan’ adına uygulanmıştır”.

Veblen (1958 [1904]: 138-139), vatanseverlik duygusu ve kutsallaştırılan özel mülkiyet ile meşru hale gelen iş insanlarının çıkarlarının devlet politikaları ile desteklendiğini belirtmektedir. İş dünyasındaki rekabet uluslararası olmaya başladıkça bu savaşı andıran düzende devletler iş insanlarına yasal, diplomatik ve askeri güçleri kapsamında stratejik parasal avantajlar sunmaktadır. Bu bağlamda devlet ve iş insanları “dünya piyasası”nda “dışarıdaki” çıkar çevrelerine karşı birlik (*tacit ring*) olurlar. Bu birliktelik son çare (*ultima ratio*) olarak bir güç gösterisi olarak silahlanmayı da gerektirebilir. Veblen bunu şöyle açıklamaktadır: “Uluslararası rekabette son çare, her zamanki gibi, gerek tanrının inayetindeki prensler arasında gerek mülkiyetin prensleri arasındaki askeri güçtür”. Veblen’e göre, askeri güç farklı ülkelerdeki iş insanları arasındaki ticaretin genel koşullarını belirlemektedir. Ayrıca iş insanlarının dünyanın diğer bölgelerinde iş girişimlerini sürdürmek ve genişletmek için de devletin askeri gücü önemlidir. Diğer yandan söz konusu iş insanları başka coğrafyalarda parasal kültürün yayılmasını da sağlamaktadır. Veblen bu bağlamda “savaşçı bir cephe”nin dünya piyasasında ticari faaliyetler için gerekli olduğunu belirtmektedir ve bu bağlamda “ticaretin gerekliliklerinin güdümünde savaşçı çabaların amacı[nın] ticaret/işin düzenli gelişimi için gereken barış ve güvenlik” olduğunu eklemektedir. Böylece “modern devlet ticari amaçlar için savaşa gittiğinde, bunu iş insanlarına daha kârlı koşullardaki barışı yeniden tesis etmek için yapar”. Çünkü inatçı halkların yatıştırılması ve uzlaşma için askeri güce ihtiyaç duyulmaktadır. Tüm bunların yanı sıra savaş vb. girişimler toplumda savaşçı dürtüleri uyandırır ve “güçlü politik sisteme uygun olarak mizaç, erek, kurumsal alışkanlıklar doğurur”. Zaman ilerledikçe işe dair çıkarlar amaçtan çok araç olarak kullanılmaya başlanır. Savaşçı amaçlar ticari hedeflerden çok hanedan üstünlüğü ve onuruna yöneliktir. Bu durumda “iş çıkarları mali yol ve yöntemler konumuna düşer ve iş trafiği devletin iflasına doğru çöküş ve nihai tükenme olasılığıyla birlikte daha yüksek amaçlara hizmet etmeye başlar” (1958 [1904]: 140-142).

Veblen bu bağlamda iş insanının kozmopolit karakteriyle birlikte (1958 [1904]: 143) kapitalist emperyalizmin ulusal sınırları aşarak kârlarını artırma amacını ele almıştır (Hunt ve Lautzenheiser, 2016: 490) Ayrıca iş insanının emperyalist faaliyetlerde bulunmasının bir diğer sebebi de iş birliğini, üretkenliği ve barışçıl eğilimleri gün yüzüne çıkaran makine sürecinin toplumsal yapılarda oluşturabileceği yıkımı engellemektir (2016: 492). Bu doğrultuda “aylak sınıfın çıkarları ve mülkiyet haklarının koruyucusu ve mevcut sosyal düzenin garantörlüğü” (O’Hara ve Sherman, 2004: 979) işlevinde olan devletin uluslararası düzlemde de iş insanları ile birlikte hareket ettiği söylenebilir.

Şimdiye kadar çizilen -makineleşme ve teknolojinin gelişmesiyle ‘bedava gelir’ peşindeki yerleşik çıkar sahiplerinin üretime, endüstriye ve maddi refaha yönelik sabotajları ve bu sabotaja katkı sağlayan ve hatta iş insanları ile iş birliği içinde olan devletten oluşan- tabloda iş insanların söz konusu amaçlarını gerçekleştirebilmek için “fiyat sistemi” oyunundaki en önemli araçlarından biri “krediler” olmuştur.

2.2.4. Kredi Ekonomisi

Veblen’e göre krediler, endüstrilerde malların alım satımında ödemeleri ertelemek ve yatırım amacıyla kullanılmaktadır. Kredinin her iki kullanımını da kredi genişlemesi yaratmaktadır. Veblen bu bağlamda yatırım amacıyla kullanılan kredileri incelemektedir. “Normal” koşullarda bir endüstriye yatırılan sermayenin belirli bir zaman içinde kendini çevirmesi beklenir. Çünkü bir endüstrinin kazancını sermaye devir oranı ve iş hacmi belirler. Yatırılan sermayenin kendisini çevirmesi ise iş hacmine (*turnover*) ve zaman aralığının uzunluğuna bağlıdır. Girişimcinin amacı en kısa sürede sermayenin çevrimidir. Böylece kazanacağı kâr oranı artacaktır. Sermayenin devrini hızlandırabilmesinin yolu ise zamandan tasarruf eden endüstriyel süreçler oluşturmak

veya reklamcılık gibi rekabetçi satış stratejileri geliştirmektedir. Ayrıca iş insanı sermayenin devrinin büyüklüğünü artırmak için kredilere başvurur. Öyle ki bazı durumlarda kredilerin etkisi sermayenin yıl içinde çok daha fazla kez devretmesi gibidir. Dolayısıyla iş insanları kredilerini kendi çıkarlarına göre genişletmek ister (Veblen, 1958 [1904]: 49-50). Kazanç fırsatları bol olduğunda iş insanının kazançları faiz getirisini aşar ve kredi kullanmak ve krediyi uzatmak avantajlı hale gelir. Ancak bu “rekabetçi iş rejimi altında genel olarak avantajlı olan her şey tüm rakipler için kaçınılmaz olmaya başlar” ve kredilerden herkes yararlanmak ister. Dolayısıyla “krediye başvurma rekabetçi iş yönetiminin düzenli seyri haline gelir ve rekabet, eldeki sermayeye yardımcı olarak böyle bir kredi kullanımına dayanır” (1958 [1904]: 50-51). Ancak bu fonlar “maddi sermaye” ya da “üretim malları”nı değil, iş sermayesini temsil etmektedir. İş sermayesi yalnızca fiyatlar açısından iş hacmini şişirmektedir ve bunun endüstriyel üretime doğrudan bir katkısı olmamaktadır. Yalnızca ekonomideki “spekülatif [kredi] enflasyon”un sağladığı canlılığın [*brisk times*] verdiği psikolojik etki ile “endüstriyel süreçte yoğunluğu artırarak” dolaylı olarak üretimi artırabilir. Kredi enflasyonunun söz konusu ikincil etkisi yalnızca refah dönemlerinde görülebilir. Bunun dışında kesinlikle “kredi uzatılması aracılığıyla sermayenin genişlemesinin toplam endüstriyel [üretim] etkisi yoktur” (1958 [1904]: 52).

Veblen’e göre nominal sermayenin büyük bir kısmını “*good-will*” (ticari itibar) olarak açıkladığı maddi olmayan varlıklar oluşturmaktadır. Fiyat sisteminde sermaye, “kapitalize edilmiş muhtemel kazanç kapasitesi”dir ve “bu kapitalizasyon ‘*good-will*’ [maddi olmayan varlıklar]’in ve ticari kuruluşun endüstriyel ekipmanlarının dayanacağı herhangi bir kredi genişlemesinin kullanılmasından oluşur” (1958 [1904]: 64-65). Maddi ve maddi olmayan bu varlıkların sermayeleşmesinde her artış yeni krediler için teminat oluşturacaktır (Raines ve Leathers, 2012: 2). Ayrıca Veblen’e göre şirket finansmanında “sermaye ve kredi genişlemesi gerçekte her zaman ayırt edilemez”.

Aslında ikisinin ayırt edilmesi gerektiğine dair bir neden yoktur. Çünkü sermaye, daha önce belirtildiği gibi -olası kazanç kapasitesinin kapitalize edilmesi- değer açısından açıklanmaktadır ve bu sermayeleşen değer kredi kullanımıyla oluşturulmaktadır. Ayrıca, değişken bir yapıya sahip olan şirket sermayesi ve kredi genişlemesi bir dalgalanma içindedir. Veblen'in bu bağlamda en önemli vurgusu, bu sermayenin endüstri ile güçlü bir ilişkisi olmadığına ve kredilerin ise endüstri ile ilişkisinin yalnızca “uzak, dolaylı ve kaygan” olarak nitelendirilebileceğine ilişkindir (Veblen, 1958 [1904]: 67).

Veblen, sermaye ve kredi ile ilgili bu tespitlerinin doğrultusunda “para ekonomisi” ve “kredi ekonomisi”ni açıklamaktadır. Veblen'e göre, erken modern çağlarda, dağıtımın aynı biçimde yapıldığı “doğal ekonomi”den farklı olarak mal piyasalarının olduğu “para ekonomisi” varlığını sürdürüyordu. Ancak daha sonrasında kredi ekonomisi giderek gelişmiştir. Kredi ekonomisinde mal piyasaları hala “güçlü iktisadi faktör” olsa da artık esas baskın faktör sermaye piyasaları olmuştur. Veblen bu bağlamda sermaye piyasasını “daha yüksek ‘kredi ekonomisi’ni oluşturan ve belirleyen modern ekonomik özellik”; kredi ekonomisini ise “bir sermaye arzının kaynağı ve birikmiş para değerinin [satışa] çıkarıldığı piyasa” olarak tanımlamaktadır. Bu yeni düzende mal piyasasının yanında sermaye piyasasında da ticaret başlamıştır. Daha önce belirtildiği üzere menkul kıymetlerin ticareti ile maddi ve maddi olmayan mülkiyetin “beklenen kazanç kapasitesi” (*putative earning capacity*) kapitalize edilir. Bu beklenen kazanç kapasitesinden oluşan sermayeyi yatırımcılar dışarıdan tahmin ettiği için sermayenin gerçek kazanç kapasitesinden (*actual earning capacity*) farklılaşabilir. Çünkü beklenen kazanç kapasitesi “muhtemel kazançlar ve benzerleri ile ilgili birçok çıkarımın sonucu” olarak bu tahminler şu anın ve geleceğin yetersiz bilgisine dayandığı için kişiden kişiye de farklılık gösterebilir. Dışarıdakilerin tahmini ile içerideki gerçek durum uyuşmadığında menkul kıymet satışları artmaktadır. Bu nedenle bir endüstri tesisinde, kuruluş üzerinde kontrolü olan mülkiyet sahiplerinin sıklıkla değiştiği

görülmektedir. Sonuç olarak şirketlerin yöneticilerinin çıkarları, işletmenin verimlilik, süreklilik ve çıktı ile ilgili daimi çıkarları ve sanayinin etkin işletilmesiyle en iyi ve en fazla mal ve hizmetin üretilmesiyle ilgili olarak toplumun çıkarları ile örtüşmemektedir. Çünkü mülk sahiplerinin tek amacı satın aldığı işletmeyi olabildiğince hızlı ve avantajlı bir şekilde satarak kâr elde edebilmektir. Veblen'e göre, kredi ekonomisinde özel mülkiyet sahiplerinin endüstri üzerindeki "keyfi kontrolü" toplumun çıkarlarından giderek uzaklaşmaktadır. Öyle ki bu ilgisizlik para ekonomisinde olduğundan çok daha fazladır. Ayrıca Veblen'e göre, iş insanlarının bu faaliyetleri kârlı alım satım işlerinden de öteye uzanmaktadır. Şirketlerin birleşmesi gibi yöntemlerin dışında menkul kıymetlerin manipüle edilmesi ile kâr elde etmeye çalışan iş insanları endüstriyel kuruluşun zarar görmesi pahasına kendi kişisel servetini artırabilmek amacıyla endüstriyel süreçleri yanlış yönetmektedir (1958 [1904]: 75-79).

Veblen bu bağlamda, *İş Girişimi Teorisi (The Theory of Business Enterprise)*'nde endüstriyel kapitalizmin başlangıcını, giderek yaygınlaşan kredi piyasalarını, Wall Street'in yükselişini, "iş" ve "endüstri"nin birbirinden uzaklaşmasını, finans ve endüstri kaptanlarını, manipülatif stratejilerle kârlarını artırma arayışındaki malının başında bulunmadan yöneten "uzaktan mülk sahipleri"ni (*absentee ownership*) incelemiştir. Bu bağlamda Veblen'in yağmacı iş girişimi ile kapitalizm arasındaki bu etkileşimli, evrimsel ve kümülatif yaklaşımının en önemli özelliği iş girişiminin sosyal sonuçlarını ele almasıdır. Veblen'e göre iş insanlarının söz konusu faaliyetleri toplumsal refahı olumsuz etkilemektedir. Çünkü toplumun refahı üretim düzeyinden dolayısıyla "iş döngüsündeki bozukluklar"dan etkilenmektedir (Jo, 2018: 3, 5, 12).

Veblen'e göre, "[i]ş girişimi merkezi ve belirleyici çıkar haline geldiğinden beri refah sorunu bir fiyat sorunu haline gelmiştir". Öyle ki küçük ticaret ve el işçiliği çağında yüksek fiyatlar yoksunluk ve hatta kıtlık olarak değerlendirilirken, yeni

düzende düşük fiyatlar bu yönde değerlendirilmektedir. Artık iktisadi faaliyetlerin toplumun refahı için yeterli olup olmadığı üzerinde yeterince tartışılmamaktadır. Veblen bu bağlamda “iyi ve “kötü” zamanlara dair değişen bakış açısını ele almaktadır. Veblen’e göre, yeni düzende geçimden ziyade kâr arayışı hâkimdir. Fiyat sistemi öncesinde, üretimin geçimi sağlamada yeterli olup olmadığına göre koşullar iyi veya kötü olarak değerlendirilirken artık iş yaşamında yeterli kârı sağlayıp sağlayamamasına göre koşullar nitelenmektedir. Refah ise önceden “endüstriyel yeterlilik” olarak açıklanırken artık “iş gönenci” olarak ele alınmaktadır (Veblen, 1958 [1904]: 87).

Veblen’e göre kriz, depresyon, zor-durgun-canlı zamanlar (*hard-dull-brisk times*), spekülatif gelişim dönemi, refah çağı gibi iş hayatı olgularının kökeninde makine çağı öncesinde de görülen fiyat düzensizlikleri vardır. Artık bu meseleler endüstriden toplumun refahına dek birçok alanı etkilemektedir (1958 [1904]: 88-89). Fakat Veblen’e göre, neoklasik iktisatçılar toplumsal refahla ilgili meseleleri daha çok kriz ve depresyon başlıkları altında ele almaktadır ve hatta bu başlık altındaki konular neoklasiklerin “en az mutlu olduğu pasajlar”dır. Onlar bu meseleye fiyat, kazanç ve sermayelendirme açısından yaklaşarak “yanlış başlangıç” yapmaktadır (1958 [1904]: 90). Veblen bu bağlamda ekonomide coşkunluk (*exaltation*), kriz ve depresyon dönemlerini şöyle açıklamaktadır:

Gerçek ya da iş dünyasında normal [zamanlar], kriz, depresyon ve coşkunluk olarak adlandırılabilen şey mahsulün yetersizliği gibi beklenmedik olayların sonucu değildir. Bunlar iş hayatının olağan akışında vardır. Coşkunluk ve depresyon birbirine bağlıdır . . . Depresyon ve coşkunluk durumun normal özelliği olduğundan güçlü bir şekilde görülen her coşkunluk (refah) dönemi beraberinde depresyon dönemine sahiptir (Veblen, 1958 [1904]: 89).

Veblen’in “yükselen fiyatlar çağı” (1958 [1904]: 97) olarak tanımladığı spekülatif coşkunluk dönemleri bazı sektörlerde, Amerikan-İspanyol savaşındaki

hükümet harcamaları gibi dışsal faktörlerin tetiklemesinden doğan talep artışından dolayı oluşmaktadır. Fiyat ve kâr artışları söz konusu “kredi enflasyonu”nu yaratmaktadır (Raines ve Leather, 2012: 3). Ayrıca canlı dönemlerde kredi kullanımının bu artışı, genellikle işlerin hızlandırılmasının etkisi ve sebebi olarak görülmektedir (Veblen, 1958 [1904]: 93). Sermaye piyasasında kârlar sermayeleştirilerek daha fazla kredi için teminat gösterilmektedir. Dolayısıyla sermaye piyasasında gelecek kâr beklentileri de yükselmektedir ve bunun psikolojik etkisiyle varlık fiyatları şişmeye başlamaktadır (Raines ve Leather, 2012: 3). Bu bağlamda Veblen (1958 [1904]: 91), “depresyon ve coşkunluk [dönemlerinin], en azından ilk ortaya çıkışlarında, tıpkı psikolojik bir olgu olan fiyat hareketleri gibi psikolojik gerçeğin doğası” olduğunu belirtmektedir.

Söz konusu kredi enflasyonu, ücretlerin artması ile beklenen kârların düşmesi ve talebi tetikleyen faktörlerin ortadan kalkması ile sona ermektedir. İş insanları artık varlık fiyatlarının gerçek değerini fark eder ve varlık fiyatları düşmeye başlar. Bu finansal kriz döneminde likidite sorunu yaşayanlar varlıklarını satmaya yönelir veya iflas eder. (Raines ve Leathers, 2012: 3). Veblen (1958 [1904]: 93)’e göre genel olarak kriz, “tasfiye, kredilerin iptali, yüksek iskonto oranları, düşen fiyatlar, ‘zorunlu satışlar’ ve değerlerin düşmesi dönemidir”. Ayrıca krizin öncelikli etkisi “parasal” (*pecuniary*)’dir. Yani birincil etki, maddi olmayan varlıkların fiyatlarında düşüş iken maddi varlıkların fiyatlarındaki düşüş etkisi ikincildir. Veblen’e göre krizin en önemli doğrudan etkisi “endüstriyel ekipmanlardaki mülkiyetin geniş ölçüde yeniden dağıtımı”dır.

Veblen’e göre, dış faktörlerin etkisiyle başlayan ve kredi enflasyonunun yaşandığı spekülatif refah dönemi, finansal krizle birlikte “normal” seyrini deflasyon ve kronik depresyonla sürdürmektedir. Bunun yanı sıra rekabetçi piyasalarda,

makineleşmenin sağladığı düşük üretim maliyeti, deflasyondan dolayı yalnızca etkin üretim yapan ve kârını gerçekleştiren firmaların kalmasına neden olur. Yeni teknolojik gerekçelere sahip olmayan daha eski firmalar ise iflasla karşı karşıya kalmaktadır (Raines ve Leathers, 2012: 3). Veblen (1958 [1904]: 121, 125-126)'e göre, rekabet denetlenmedikçe ve müdahale eden bir “*deus ex machina*”⁶⁶ olmadığı sürece depresyon endüstriyel makine rejiminde normal bir akıştır. Çünkü endüstriyel süreçler hızlı bir şekilde etkinliği artırmaktadır. Endüstrinin bu denli gelişmesi rekabetçi iş ilişkilerini imkânsızlaştırmaktadır. Bu durum birleşmeleri ve monopolleri doğurmaktadır. Ayrıca endüstriyel süreçlerin birbirine bağımlılığı, iş ilişkileri aracılığıyla sistemdeki bozuklukları sektörler arasında çok kolay iletilmesine sebep olmaktadır. Bu kapsamlı süreçte işçiler maddi ekipmanlara sahip değildir ve bu süreci yönetemez. Dolayısıyla birleşen iş sermayesi ile birleşen işçiler arasındaki sürtüşme de devam etmektedir. Nihayetinde, Veblen (1958 [1904]: 112, 126-127)'e göre “endüstrinin rekabetçi yönetimi, makine süreçleri daha verimli hale gelerek geliştiği sürece devam eden refahla uyumsuz hale gelir” ve dolayısıyla “serbest sözleşme uygulaması ve doğal mülkiyet hakkının doğasında bulunan diğer güçler modern makine teknolojisiyle uyumsuzdur”. Veblen'e göre bu koşullarda gelişen makine endüstrisi ve iş düzeninde ise kronik depresyon kaçınılmaz olarak normaldir.

Veblen, 1904 yılında *İş Girişimi Teorisi (The Theory of Business Enterprise)* çalışmasındaki bu düşüncelerini 1923 yılında yazdığı *Uzaktan Mülk Sahipliği (Absentee Ownership)*'nde genişletmiştir. Bu çalışmasında büyük yatırım bankalarının önemli sektörleri kontrol altına aldığı yeni iş düzenini ele almıştır. Buna göre, yatırım bankaları finansal çıkarları yönlendirmek için “büyük bir birlik” (*one big union*) oluşturmuştur. Gizli anlaşmalarla giderek artan krediler ve şirketler üzerindeki kontrolü kaybetmemek

---

⁶⁶ Bir dramada veya senaryoda bir karakterin aniden ve beklenmedik biçimde ortaya çıkışını ifade eden Latince söz öbeğidir. Antik Yunan eserlerinde olaylar içinden çıkılmayacak kadar karmaşıklıktığında aniden mitolojik tanrı ortaya çıkarak bütün karmaşıklığı ve sorunları çözer (Vikipedi).

için böyle bir birlik haline gelmişlerdir (Raines ve Leathers, 2012: 4). Aslında burada kastedilen hukuki bir birlik değildir. Veblen'in "büyük birlik" ismini vermesinin sebebi bu birlik içinde olanların fiili olarak birlikte davranmalarıdır. Büyük birlik, koşulların gidişatına göre kendi çıkarlarına olacak şekilde eylemlerin ve politikaların uyumluluğu ve birlikte hareket edilmesidir. Bu uzaktan mülk sahiplerinin (*absentee ownership*) çıkarlarının birlikteliği finansal faaliyetler ile çelik, kömür, demiryolu gibi önemli endüstrileri kontrolü altına almıştır (Veblen, 1924 [1923]: 374-376).⁶⁷

Veblen'e göre, söz konusu büyük birliğin "merkez"inde Federal Rezerv yer almaktadır (1924 [1923]: 374). 1913 yılında kurulan Federal Rezerv Sistemi Veblen'e göre, "büyük yatırım bankalarının [gizli] işbirliğine dayalı kredi yaratma ağı üzerindeki gözetim ve disiplin kurumu"dur. Dolayısıyla bu kurumun işlevi "dengeli ve istikrarlı ilerlemeyi sağlayarak sürekli yeni menkul kıymetlerin yaratılması"nı desteklemektir. Bu yeni iş düzeninde Federal Rezerv ve yatırım bankaları piyasada "sindirilebilecek" olandan daha çok borç verilmesini engelleme amacı taşımaktaydı. (Raines ve Leathers, 2012: 5).

Refahın bir "fiyat meselesi" olmaya indirildiği, kredilerin ve finans piyasalarının çok güçlendiği, uzaktan mülk sahibi iş insanlarının kârlarını artırmak için manipülatif hareket ettiği vurgulanabilir. Bu bağlamda yerleşik çıkar çevrelerinin toplumun refahından çaldığı bu fiyat sisteminin değişmesi için Veblen olası bir devrimin sınıfı olarak mühendisleri görmektedir.

---

⁶⁷ Örneğin bankacı J.P Morgan, demiryolu endüstrisinde rekabetin yıkıcı etkisinden korunmak ve rekabet nedeniyle fiyatların düşmesini engellemek için rakip demiryolu şirketlerinin birleşmesini sağladı. Sonrasında birçok demiryolu şirketini finansal olarak destekledi ve bu şirketlerin hisse senetlerinin çoğunluğuna sahip olarak demiryolu şirketlerini birleştirdi. Çelik sektörü gibi başka sektörlerde de birleşmeler yaşandı (Vikipedi). Böylece başlayan "Morganlaşma" ile uzaktan mülk sahipleri bu şirketleri "sadece bilançolarına bakmak zorunda olan bankalar gibi çalıştırabileceklerdir". Ayrıca bu finansörler, hisse senedi alacakları yanıltıcı bilgilerle manipüle etmiştir (Perelman, 2015: 34).

2.2.5. Değişimin Olası Sınıfı: Mühendisler

Veblen'in düşünce dünyasında çatışan iki ideoloji yer almaktadır: Bedava gelir peşinde koşan “uğraşsızlık ideolojisi” ve maddi refahı hedefleyen “mühendislik ideolojisi”. Kapitalist toplumlarda “uğraşsızlık ideolojisi” hâkimdir. Veblen'e göre mühendisler bu iki çatışan ideolojik daveti de duymaktadır. Elbette toplumda egemen olan ideoloji mühendislerin de yaşam şeklini belirlemektedir. Ancak aslında mühendislerin kendine özgü çalışmayı ve üretmeyi yaşamın idealine koyan ideolojiyi taşıdığı göz ardı edilmemelidir (Köse ve Öncü, 2000: 61-62). Mühendisler uzaktan mülk sahiplerinin “bedava gelirinin sağlayıcısı ve bekçisi” olarak davranışlar da esasında toplumsal maddi refahı sağlayacak düşünce yapısına sahiptir. Veblen bu bağlamda mühendisler için çok özel bir önem atfetmektedir. Çünkü mühendisler örgütlenirse ve sınıf bilincine erişirse “sabotajın ve uzaktan mülkiyet sahipliği”nin sonunu getirebilirler (Veblen, 2011b [1921]: 52-71). Ancak Veblen'e göre bu “tehdit” o dönem Amerika için gerçekleşmeyecektir. Veblen'in “Teknisyenler Sovyeti”nin olanaksızlığı ile aslında kapitalizme ve “sabotaj”a karşı bir özne olabilecek Amerikalı mühendisler için kötümser bakış açısının (Öncü, 2015: 261) altında yatan çeşitli sebepler vardır. Öncelikle mühendislerin çoğu çıkar çevreleri tarafından istihdam edilmiştir. Bu sebep özellikle 70'lerde ABD'de başlayan “sanayisizleşme” sürecinde mühendislerin istihdamının azaltılmasıyla daha belirgin olmuştur. İkinci olarak bir devrim sonrasında mühendislerin uzaktan mülk sahipliğini yok edecek ve tüm endüstriyel sistemin sürdürülebilirliğini sağlayacak güce ve iradeye sahip olması gerekir. Çünkü hayatın bütün gereklerinin –ulaştırma, enerji santrali, su arıtma- işler halde devam etmesi beklenir. Bu, mühendislerin yapabileceği bir şey olmasına rağmen bir iradenin ortaya konması şarttır. Ayrıca yokluğu asla aranmayacak uzaktan mülk sahiplerinin topluma yararından öte maliyeti vardır. Üçüncü neden ise, “endüstrinin taşeronlaştırılması”dır. İş insanları üretime dâhil olmazlar, finanse ederler, tasarlarlar.

Dolayısıyla mühendislerin karşı gelmesi için doğrudan ve açık bir neden olmayabilir (Waller ve Rezende, 2015: 86-88). Veblen'e göre böyle bir değişimin temelden olması gerekmektedir. İnsanların düşünce yapısına işleyen ve iş insanlarına saygı duymasına neden olan özel mülkiyete dair kazanılmış hakların ortadan kaldırılması kolay olmayacaktır. Sonuçta mühendisler uzaktan mülkiyet sahiplerinin istihdam ettiği “dağınık bir ikinci sınıf”tır. İşçiler ise kendi geçim dertlerine düşmüştür ve mühendislerle temas halinde değillerdir. Yasa koyucular da bu statükoyu devam ettirirler (Veblen, 2011b [1921]: 73-85). Dolayısıyla Veblen'e göre aslında gerçekleşmesi mümkün olan “Teknisyenler Sovyeti”nin (*Soviet of Technicians*) bu sebeplerden dolayı ABD'de oluşması zor görünmektedir.⁶⁸ Veblen'e göre mühendisler ancak uzaktan mülk sahiplerinin mülkiyetini reddettiklerinde “’insan’ın anlatılmamış öyküsünü anlatmak için, ‘bilge’ patronlarının öyküsünün ötesine” geçebilir (Öncü, 2011: 110).

Veblen bu görüşleri ışığında söz konusu çıkar çevreleri ile iki soru gündeme getirmektedir: Birincisi, söz konusu güçlü girişimler endüstriyel sistemi neden tam üretkenlik kapasitesinde işlemesine izin vermemektedir? İkincisi yerleşik çıkar sahiplerinin elde ettiği bedava gelir nasıl kullanılmaktadır? Birincisinin cevabı kârlı fiyatların küçük işletmelerde olduğu gibi büyük işletmelerde de korunmak istemesidir. İkinci sorunun cevabı ise; “iktisatçıların bilindik formülü”nün- “insan ihtiyaçları belirsiz olarak genişler”- doğrultusunda özellikle gereksiz şeylerin tüketiminde bedava gelirin kullanıldığı görülmektedir (Veblen, 1969 [1919]: 113). Bu bağlamda Veblen'in bedava gelir elde eden ve üretim sistemini kontrol eden kazanılmış hak sahiplerinin tahakkümünde geçimini sağlamaya çalışan sıradan insana (1969 [1919]: 161) büyüteç

---

⁶⁸ Bu konuyla alakalı olarak Türkiye’de olası bir “Teknisyenler Sovyeti”ni tartışan ve 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra bunun her daim mümkün olduğunu vurgulayan çalışma için bkz. Öncü (2015).

tutarak daha yakından bakılabilir. Bu doğrultuda aylak sınıf ve çalışan sınıfın yaşam biçimi ve faaliyetleri incelenecektir.

2.3. Toplumsal Yaşam: Aylak Sınıf ve Gösterişçi Tüketim

Veblen, *Aylak Sınıfın Teorisi*'nde (*The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*) çalışmayan sınıfın “gereksiz” harcamalarını, parasal beğeni kurallarını, aylak sınıf ve çalışan sınıfı kuşatan güduları, haksız kıyas⁶⁹ ve öykünmeyi detaylı bir şekilde ele almıştır. Bunları “[b]ir arkeolojik kazıda ortaya çıkan antika eserleri aydınlatır gibi” (Heilbroner, 2003: 200) betimlerken sürekli daha derine kazmış ve insanların günümüz davranışlarına yansıyan arkaik özelliklerini ve nedenlerini de açıklamıştır. Veblen topluma insanların ekonomik uğraşlarına göre baktığında iki sınıf görüyordu: Aylak sınıf ve çalışan sınıf. Toplumun nasıl bu hale geldiği ve çalışan sınıfın diğerlerinin aylaklık etmesine nasıl izin verdiğine dair sorulara cevap arayan (2003: 200) Veblen ilk olarak aylak sınıfın nasıl doğduğunu incelemiştir.

2.3.1. Aylak Sınıfın Doğuşu ve Gelişimi

Aylak sınıfın doğuşu ve gelişimini incelemek için ilk olarak yabanıl/ilkel toplumlar ve barbar toplumlar arasında bir ayrım yapılması gerekir. Yabanıl toplumlar olarak Andamans kabileleleri, Todalar, daha ileri örnekler olarak Auniler, Eskimolar gibi toplumlar küçük, yerleşik, yoksul ve en önemlisi barışçıl toplumlardır. Bu toplumlarda ekonomik sınıflarda bariz biçimde bireysel mülkiyet ve dolayısıyla aylak sınıf yoktur. Aylak sınıf barışçıl yabanıl toplumlardan savaş yanlısı barbar toplumlara

---

⁶⁹ Veblen “haksız kıyas”ın tanımını tam olarak yapmasa da haksız kıyas şöyle tanımlanabilir: Bir kimsenin başkalarına kıyasla sahip olduğu mülkiyete göre daha önemli, onurlu ve saygın görülmesidir (Öncü, 2011: 95).

geçildiğinde aşamalı olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁰ Aylak sınıfın barbar toplumdaki gelişimi ise üç aşamada özetlenebilir: Barbar kültürün ilk aşamasında –örneğin Kuzey Amerikalı avcı kabileler- aylak sınıfın gelişmiş bir haline rastlanmasa da sınıflar arasındaki farklılığa dair ilk emareler görülmeye başlanır. Bu farklılığın en önemli yansıması kadın ve erkek arasında ayırmda ortaya çıkmaktadır. Bu toplumlarda kadınlar üretken işlerde bulunurken erkekler savaş, avlanma, din ve spor gibi faaliyetlerde bulunurlar. Barbar kültürün ikinci aşamasında ise sınıf ayrımları daha çok keskinleşmeye başlamıştır. Polinezyalılar ve eski İzlanda toplumlarda, el işçiliği ve üretkenlik gerektiren işler alt sınıfa mahsus köleler, yardıma muhtaç insanlar ve kadınlar tarafından yapılmaktadır. En alttaki sınıfın biraz daha üzerinde yer alan sınıftakiler ise doğrudan aylak sınıfın uğraşlarıyla ilgili faaliyetleri yaparlar; örneğin silahların bakımı, atların yetiştirilmesi gibi. Üst katmanda yer alan krallar ve kabile reisleri gibi aylak sınıfa ait kimseler ise yönetim, din, spor ve savaş gibi uğraşlarla ilgilenirler. Aylak sınıfın en gelişmiş hali ise barbar kültürün en üst aşamasında bulunur. Feodal Avrupa ve Japonya gibi toplumlarda sınıflar arası ayırım çok keskindir. Bu ayırım insanların üretken ve üretken olmayan uğraşlarına göre yapılmaktadır (Veblen, 2015 [1899]: 9-14). Veblen’e göre evrimsel süreçte aylak sınıfın ortaya çıkışı ile bireysel mülkiyetin ortaya çıkışı çakışmaktadır. Yağmacı yaşam biçiminde kadın esirlere “zafer hatırası” olarak el koyma isteği ile başlayan mülkiyet kavramı giderek kapsamını genişletmiştir. Her türlü mülk sahipliği ile kazanç ve birikim, hem konfor arzusunu hem de üstünlük/itibar arzusunu tatmin etmektedir. Dolayısıyla mülkiyet öykünme güdüsünün üzerinde yükselmektedir. Haksız bir kıyas olarak mal varlığı saygınlık ve itibar ölçütü olarak görülmektedir (2015 [1899]: 27-32).

---

⁷⁰ Aylak sınıfın oluşması için temel koşullar; savaşa veya gelişmiş avcılığa dayanan yağmacı yaşam biçimi ve geçim için gerekenlerin yeterli olarak elde edilebilmesidir (Veblen, 2015 [1899]: 14).

2.3.2. Aylaklık ve Gösterişçi Tüketim

Aylak sınıfın iki temel özelliği vardır: aylaklık ve gösterişçi tüketim.⁷¹ Aylaklık “tembellik veya üşengeçlik” anlamına gelmemektedir. Aylaklık “zamanın üretken olmayan tüketimi” anlamında parasal gücün ve yeterliliğin göstergesi olan faaliyetlerdir. Aylak sınıfın mensupları maddi bir ürün ortaya çıkarmaz ve insan yaşamının ilerlemesine maddi anlamda doğrudan katkı sağlayacak faaliyetlerde bulunmaz. Aylak sınıfın uğraşları, öğrenme ile ilgili olan süreçlerdir. Bu bağlamda tatbik edilmesi için zaman ve masraf gereken görgü kurallarına uyum da aylak sınıfın göstergelerindedir (2015 [1899]: 45-47). Bir ara form olarak “temsili aylak sınıf” ise maddi olarak bir şey üretmeyen ancak efendisinin itibarını artırmaya yönelik varlığını koruyan bir sınıftır. Bu sınıfta hizmetçiler, rahipler ve ev hanımları yer almaktadır. Örneğin bir hizmetçinin yetiştirilmesi için belirli bir bedel (eğitim, zaman) ödenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bir hizmetçiye sahip olmak veya çalışmayan bir eşin yaşamını sağlayacak koşulları yaratmak “aylak”lığı pekiştirir (2015 [1899]: 57-58).

Veblen’in deyişiyle “aylaklık zaman ve çabanın boşa harcanması iken, gösterişçi tüketim malların/paranın boşa harcanması”dır (2015 [1899]: 80). Gösterişçi tüketim (*conspicuous consumption*) arttıkça saygınlığın artacağı düşünülür. Parasal yaşam standardı alt sınıfların üst sınıflara öykünmesi ile beslenmektedir. Herhangi bir “bireyin kişisel değerinin ölçülmesi ayrımcı farklılığa dayalı parasal bir sistemde yapıldığında toplumdaki en güçlü kuvvet öykünme/taklitçilik”tir (Hunt ve Lautzenheiser, 2016: 496). Gerçekten de gösterişçi tüketimle ilgili olarak neyin itibar kazandıracığını belirleyen “beğenin parasal kuralları”dır. Bu bağlamda Veblen, “Amerikan toplumunun ‘iyi burjuva sınıfı’”nın (Önder, 2015: 63) günlük hayatta gösterişçi tüketimi ile ilgili olarak kadınlara yönelik bakış açısından giyime, dinsel alandan tercih edilen hayvan çeşitlerine

---

⁷¹ Sınıflar arasında farklılaşma arttıkça ve çevre genişledikçe malvarlığının göstergesi olarak “gösterişçi tüketim” aylaklıktan daha etkin olmaya başlamıştır (Veblen, 2015 [1899]: 81).

kadar birçok örnek vermiştir (Veblen, 2015 [1899]: 110-144): Veblen'e göre bir metanın faydası güzelliğinden ziyade o metaya sahip olmanın getirdiği ayrıcalık hissi ile değerlendirilmektedir. Ayrıcalık hissini ölçütü ise metanın fiyatıdır; ne kadar pahalı ise o kadar beğeniye hitap edecektir. Örneğin daha kolay yetişen ve nispeten daha ucuz olan çiçekler ne kadar güzel olursa olsun üst sınıflarda tüketilmeyecektir. Gösterişçi tüketim dinsel yaşamda da görülmektedir. Örneğin ibadethaneler gösterişçi biçimde inşa edilir. Din görevlileri ihtişamlı kıyafetler giyerler ve temsili aylak olarak zamanlarının çoğunu üretken olmayan biçimde ilahı överek geçirirler. Veblen'e göre hayvanlara olan bakış açısına dahi beğenin parasal kuralları hâkimdir. Kümes hayvanları, domuz, sığır gibi üretken hayvanlar genelde güzel olarak değerlendirilmemektedir. Üst sınıflar daha çok papağan, kafes kuşları, kediler ve köpekler gibi üretken olmayan hayvanları tercih etmektedir. Üretken olmayan hayvanlar arasında dahi ayırım olabilir; köpekler kedilerden daha çok yeğlenir. Çünkü köpekler daha itaatkâr ve sadık görülür. Av köpekleri de yağmacı içgüdüleri tatmin etmektedir. Dolayısıyla insanların üstünlük kıyaslamasına hizmet eden hayvanlar tercih edilmektedir. Atlar da hızlı koşması ve canlı güçleri kontrol edebilme ile güç gösterisi açısından tatmin edici bulunur. Kadınlara dair güzellik algısı da parasal beğeni kurallarına göre şekillenmiştir. Gösterişçi aylaklığın saygınlık aracı olduğu toplumlarda ideal kadın narin, küçük el ve ayaklara sahip kırılğan kadındır. Bu algının arkasında yatan neden, “zavallı” kadının üretken hiçbir çaba gösteremeyecek durumda olması ve efendisi tarafından sürekli desteklenme mecburiyetinde olmasıdır. Batı'da güzellik için beli sıkıştırılan korselerin kullanılması ve Çin'de ayakların sıkıştırılması bu sebeptedir. Bu bağlamda giyim, parasal kültürün en güzel yansımalarından birisidir. Lekesiz ve şık giysiler yalnızca pahalılığı değil aynı zamanda üretken eylemden muaf olan aylaklığı da göstermektedir. Kadınların topuklu ayakkabısı, eteği ve korsesi fiziksel herhangi bir işi zorlaştırır. Bu tip giysiler emek içerecek eylemlerden uzak durulduğunu göstermektedir. Parasal kültür

aynı zamanda el emeği ürünlerin makine üretimine göre daha çok tercih edilmesine neden olmaktadır. Çünkü el emeği zaman açısından israfı gösterir ve üründeki insani kusurlar üstünlük duygusunu tatmin etmektedir. Ayrıca ölü ve artık çok fazla konuşulmayan dillerin öğrenilmesi ve konuşulması da saygınlık olarak görülmektedir. Çünkü bu diller kullanışsız ve modası geçmiştir. Dolayısıyla eski bir dili konuşan ve yazan bir kişi için zamanın boşa harcanarak öğrenildiğini gösterir.

Aylak sınıf ve çalışan sınıfa bakıldığında iki sınıfın “kanlı bıçaklı” olmadığı görülmektedir. Aralarında ortak tutumları sayesinde “görünmeyen ancak çelik gibi sert” bağ vardır. Alt sınıf üst sınıfa öykünür. Amaçları üst sınıfı alaşağı etmek değil, “üst sınıfa tırmanmak”tır (Heilbroner, 2003: 203). Gerçekten de Veblen *Mühendisler ve Fiyat Sistemi (The Engineers and the Price System)*’nde uzaktan mülk sahiplerinin kazanılmış haklarının toplumun düşünce yapısına sindiğini, “çaba göstermeden kazanma”nın herkesin isteği olduğunu, iş insanlarının ve uzaktan mülk sahiplerinin bir “başarı göstergesi” olduğunu ve insanlara bir gün o konumda olabileceklerini hatırlattığını ifade eder (Veblen, 2011b [1921]: 82). Bu bağlamda Veblen’in *Aylak Sınıfın Teorisi (The Theory of the Leisure Class)*’nde vurguladığı aylak sınıfın “rehberlik” ve “muhafazakârlık” rolünü göz önüne almak gerekir. Aylak sınıf değişimlere karşı duyarsızdır çünkü değişikliklere uyum sağladığında kaybedecek bir şeyleri yoktur. Aylak sınıf devinimi geciktirir ve eskiyi korur. Aylak sınıf içinde bulunduğu konumdan memnun olduğundan dolayı muhafazakârken, aylak sınıfa öykünen çalışan sınıflar sonraki günü düşünmek için gücü kalmadığından muhafazakârdır. Böylece aylak sınıfın rehberliğinde endüstriyel süreçte bütün çıkarlar aylak sınıfa yönecek şekilde düzenlenmektedir. Aylak sınıfın iktisadi süreçteki uğraşısı yalnızca sömürden ibarettir (2015 [1899]: 177-185).

2.4. Ara Değerlendirme

Veblen evrimci ve kurumsal yaklaşımı doğrultusunda toplumsal değişimi birikimli nedensellik süreciyle açıklamaktadır. Bu açıdan neoklasiklerden son derece farklıdır. Veblen neoklasiklerin denge saplantısına şiddetli bir biçimde karşı çıkarak evrimsel süreçte geçmişin izlerini taşıyan toplumun bugünün koşullarından etkilenerek geleceğe gittiğini savunmaktadır. Geleceğe giden yol dünün ve bugünün koşulları ve olayları ile birikimli bir değişim halindedir. Diğer yandan Veblen, insanı neoklasiklerin “toplumdan izole edilmiş fayda peşinde koşan hesap makineleri” yaklaşımından ziyade içgüdülere, eğilimlere ve alışkanlıklara sahip toplumsal bir “eyleyen” olarak ele almaktadır. Veblen bu bağlamda neoklasiklerin bir eyleyen olarak insanı ve nedenselliği göz ardı ettiğini ve çeşitli varsayımlardan yola çıkarak gerçeklikten koptuğunu belirtir. Dolayısıyla böyle bir iktisat evrimsel bir bilim değildir ve birçok şeyi açıklamaktan uzaktır.

Veblen, insanın davranışlarını incelerken antropolojik ve biyolojik bir yaklaşımla daha derinlere inerek evrimsel süreçte akıl, içgüdüler, alışkanlıklar, deneyimler ve çevresel koşulların insan davranışlarını yönlendirdiğini belirtmektedir. Evrimsel süreçte insanın günlük eylemleri alışkanlık haline gelirken bu eylemler düşünce yapısına da işler. Geçmişten aktarılan düşünce alışkanlıkları bugünün koşulları tarafından değiştirilerek veya sağlamlaştırılarak geleceğin kurumlarını oluşturur. Belirli bir zamandaki düşünce alışkanlıkları ise o dönemin bakış açısına haiz “ortak akli” oluşturur. Veblen bu doğrultuda geçmişin bakış açısı olan “özel mülkiyetin kutsallığı” ilkesinin hiç sorgulanmadan makine çağına taşındığını ancak bu yaklaşımın çağın gerekleriyle uyuşmadığını savunur. Bu düşüncesini ise kapitalizmi kıyasıya eleştirdiği *İş Girişimi Teorisi (The Theory of Business Enterprise)*'nde detaylı biçimde açıklar.

Veblen'e göre fiyat sistemi altında kazanılmış haklara sahip iş insanları toplumun birikimli olarak gelişen teknolojik bilgisi, akli ve kaynaklarına el koyarak endüstriyel sistemi kârlarını artırma odaklı stratejilerle yönlendirmiştir. Böylece "havadan" para kazanmak için toplumun refahından çalmak pahasına endüstriyi baltalamış, kaynakları çeşitli satıcılık yöntemleri ile israf etmiştir. Ayrıca Veblen kredi ekonomisinde finansın yükselişiyle uzaktan mülk sahibi iş insanlarının reel üretimden giderek koştüğünü, varlık fiyatlarının çeşitli spekülâtif faaliyetlerle şişirildiğini, refahın ise yalnızca fiyat açısından açıklandığını söyler. Kredi enflasyonunun yaşandığı dış etkilerle ortaya çıkan spekülâtif refah döneminin normal seyri ise depresyon olacaktır.

Veblen aynı zamanda iş insanlarının bu faaliyetlerinin devlet politikalarıyla desteklendiğini belirtir. İş insanlarının faaliyetlerini meşrulaştıran ve sabotaj faaliyetlerini sürdürmesini sağlayan devlet, kapitalist iş insanlarıyla aynı safta yer almaktadır. Fiyat sistemine dair ilkeler yaşamın birçok alanında olduğu gibi devletin tüm kurumlarına nüfuz etmiştir. Devlet fiyat sistemini sürdüren ve iş insanını ayakta tutan politikalar oluşturmaktadır. Örneğin, Veblen'e göre vergi "alternatif bir sabotaj biçimi"dir. Gümrük vergileri ile içerideki ulusal burjuva desteklenmektedir. Diğer yandan mahkemelerin genel olarak iş insanının lehine karar verme eğiliminde olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Veblen Federal Rezerv kurumunun bankalarının gizli işbirliğinde oluşturulan kredi ekonomisinin sürdürülmesini sağlamak amacıyla oluşturulduğunu vurgulamaktadır.

Veblen'e göre bu fiyat sistemi üzerine kurulu düzeni altüst edebilecek, sabotajın ve uzaktan mülk sahipliğinin sonunu getirebilecek ve toplumsal maddi refahı sağlayabilecek potansiyeli taşıyan sınıf mühendislerdir. Mühendisler, makineleşmenin anlamayı kolaylaştırdığı nedenselliği kavrayabilecek düşünce yapısına sahip sınıftır. Ancak mühendisler iş insanlarının mülkiyeti altındaki işletmelerde istihdam

edilmektedir. Aynı zamanda Veblen'e göre mühendisler "dağınık bir ikinci sınıf" görünümündedir. Bu nedenle Veblen, o dönemde mühendislerin ABD'de bir devrim gerçekleştirmesinin zor olduğunu düşünmektedir.

Veblen 20. yüzyıl başlarındaki kapitalizmin gerçekçi bir tablosunu ortaya koymuştur. Veblen ayrıca bu tabloyu oluştururken toplumsal yaşamda "aylak sınıf"ın oluşumu ve bu sınıfın yaşam biçimini hicivli bir tarzla ele almıştır. Veblen'e göre aylak sınıfın oluşması bireysel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla aynı zamana denk gelmektedir. "Zamanı üretken olmayan biçimde" tüketen aylak sınıf, değersiz gördükleri emek gücü gerektiren işlerden muaf olduklarını gösteren uğraşlar edinmişlerdir. Aynı zamanda itibarının ve saygınlığının artacağı düşüncesiyle zenginlik göstergesi olarak para ve malları israf ederek gösterişçi tüketime yönelmişlerdir. Diğer yandan alt sınıflar aylak sınıfa öykünmektedir. Onları bu öykünmeye iten şey, Veblen'e göre düşünce alışkanlıklarına sinen "kazanılmış haklar" ve "bir gün onlar gibi olma ihtimali"dir. Böylece aylak sınıfın iktisadi sömürüsüne büyük bir tepki oluşmamaktadır ve dolayısıyla fiyat sisteminde her şey aylak sınıfın çıkarına uygun olacak biçimde düzenlenmektedir.

Veblen'in bu düşüncelerinin izindeki evrimsel ve kurumsal iktisadi yaklaşımı sosyoloji, psikoloji, antropoloji, biyoloji ve felsefe gibi birçok disiplinden beslenmektedir. Dolayısıyla ortaya koyduğu gerçekçi yaklaşım dönemin koşullarını daha iyi kavramaya ve özellikle finans sermayenin güçlenerek sanayiye nasıl tahakkümü altına almaya başladığının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda Veblen'in düşüncesinde, gelişen makineleşme ve teknolojinin getirebileceği muazzam toplumsal maddi refah artışını aylak sınıfın kendi çıkarları uğruna nasıl engellediği ve devletin bu süreçte iş insanlarını destekleyici rolü önemlidir. Veblen'in toplumsal ve iktisadi teorisinden yola çıkarak mali sosyoloji yazınına katkısı ortaya konulabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU MALİYESİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ İÇİN YENİ BİR YOL: MALİ SOSYOLOJİYİ VEBLER İLE YENİDEN DÜŞÜNMEK

Mali sosyoloji mali gelişmelerin ve olayların nedenleri ile toplumsal etkilerini sosyolojik perspektiften inceleyen bir disiplinler arası yaklaşımdır. Bu disiplinler arası yaklaşım maliye bilimi içinde yeni gelişmeler ve somut olaylar karşısında alternatif kuramsal açıklamalar geliştirme yolunda işlevseldir. Örneğin sınıf çatışmasına dayalı ekonomi politik maliye kuramı için Goldscheid'in mali sosyolojisi bir yaklaşım ve model önermektedir. Evrimci bir maliye kuramı için Veblenci mali sosyoloji de aynı şekilde maliye kuramında yeni bir açılım için model sunması bakımından önemli işlevselliği içinde barındırır. Çalışmanın yöneldiği esas hedeflerden biri de budur ve bu amaç doğrultusunda Veblen'in kurumsal iktisadı ile sosyolojisini genel mali sosyolojik düşünüm ile birlikte ele almak gerekmektedir.

Veblen'in içine dahil olacağı bu genel mali sosyolojik düşünüm ve literatür, devlet ile toplumsal örgütlenmenin tarihsel oluşumunu ve dinamik gelişimini mali düzlemde sosyolojik bir araştırmayla inceler. Kamu gelirleri, borçlanma ve harcamalar arasındaki ilişkiyi sosyolojik bir bakış açısıyla ele alırken, mali ve mali olmayan nedenleri ve etkileri araştırır. Bu etkilerin ve sonuçların devlet ve toplum üzerindeki yansımalarını ve ikisi arasındaki politik, iktisadi ve mali ilişkiyi nasıl yeniden yapılandırıldığını inceler. Veblen'den ilhamını alan mali sosyoloji de devleti, toplumu ve insan doğasını veri kabul etmeden mali olayların ve gelişmelerin devleti, toplumu ve insanı dinamik olarak nasıl yeniden yarattığını ve bunu engelleyen karşı/geleneksel kurumları dikkate alan evrimci bir kurumsal iktisat perspektiften hareket eder. Dolayısıyla, tarih ve diğer birçok disiplinden beslenerek toplumların sosyolojik, iktisadi

ve siyasi yapısını inceleyen disiplinler arası bir alan olarak mali sosyolojinin Veblen'in sunduğu geniş araştırma sahası içinde beslenebileceği kaynaklar pek çoktur.

Mali sosyolojiye dair kimi klasik sosyoloji düşünürlerinden günümüz yeni mali sosyoloji çalışmalarına değin yapılan katkılar tezin birinci bölümünde ele alınmıştır. Düşünürlerin odakları farklılaşsa da kapitalizm, kapitalist rasyonalite, kapitalizmin krizleri, iktidar ve güç ilişkileri, toplumsal ilişkiler, devlet ve egemenliğin oluşumu ve gelişimi gibi birçok meseleye mali sosyolojik bakış açıları geliştirmişlerdir. Bu bağlamlarda mali sosyoloji alanına kurumsal iktisatçı ve sosyolog Veblen'in de katkılarının olabileceği son derece açıktır. Veblen kapitalizm, kapitalizmin krizi, kapitalist devlet, kredi ekonomisi, teknoloji, toplumsal refah, toplumsal iktisadi uğraşlar ve sınıflar, gösterişçi tüketim gibi birçok konuyu evrimci ve kurumsalcı perspektiften sosyolojik ve iktisadi bir bakış açısıyla incelemiştir. Bu konular ve bakış açısı günümüzün global kriz durumları ve eğilimleri karşısında maliye teorisinin ve politikasının hem yanıt aradığı hem de tıkanıdığı düzlemleri göstermektedir. Bunun için hem anaakım hem de eleştirel maliye teorilerinde ortak gündemlerden biri neoklasik çerçevenin teorik ve politika düzlemde yaşadığı tıkanıklıktır. Veblen, ismini türettiği neoklasik iktisada güçlü eleştiriler getirmiş bir iktisatçıdır ve ister neoklasik iktisada içeriden eleştiri getirmek isteyen maliye kuramcıları olsun, ister post-Keynesyenler⁷²

---

⁷² Post-Keynesyen iktisat, kurumsal iktisat gibi heterodoks düşünce okullarından biridir. Post-Keynesyenlerin en önemli iki temel özelliği efektif talep görüşü ve zamanı tarihsel ve dinamik bir anlayış içinde ele almalarıdır (Cin, 2012: 10; Lavoie, 2006: 12-13). Post-Keynesyen teori aynı zamanda neoklasik iktisadın rasyonel birey, faydacılık, matematiksel ve gerçeklikten uzak aşırı soyut yaklaşım, görünmez el, tam rekabet, zamanı olmayan bir dünya varsayımı, tam bilgi ve rasyonel beklentiler gibi varsayımlarını eleştirir (Gürkan, 2016: 29). Post-Keynesyenlerin, devletin mali tedbirlerinin önemini teorileştirmesi (Tcherneva, 2014: 46), kapitalizmin kurumlarını tarihsel boyutlarıyla ele almaları ve toplumsal düzende yer alan bu kurumların iktisadi yönlerine verdikleri önem açısından kurumsal iktisatçılar ile yakınlaştığı söylenebilir (Cin, 2012: 8). Ayrıca kendisini salt Keynes ile sınırlamayan modern post-Keynesyenlerin görüşleri Veblen gibi kurumsal iktisatçıların düşünceleri ile yakından ilişkilidir (Lavoie, 2006: 2). Stockhammer ve Ramskogler (2009)'e göre Post-keynesyen teorisinin geleceğinin ümitvar olması için ana akım yaklaşıma karşı alternatif geliştirirken diğer heterodoks yaklaşımlarla işbirliği içinde olmalı ve bilgi iletişim teknolojisi, üretimin küreselleşmesinden gelir dağılımının kutuplaşması ve iklim değişikliği gibi "önemli gerçek dünya meseleleri"ni ele alması gerekir.

gibi dışardan köklü eleştiri geliştirmek isteyen heterodoks iktisatçılar ve maliyeciler olsun, ister sistem karşıtı radikal eleştiriler olsun, Veblen'in ortak bir eleştirel gündemin vazgeçilmez bir iktisatçısı ve sosyoloğu olarak 2008 krizi sonrası güncelliğini yeniden ilan ettiğini ileri sürmek hiç de yanlış olmayacaktır. 2008 krizi sonrası iktisada ve maliyeye içeriden ve dışarıdan eleştiriler ile neoliberal politikalara yönelik karşı-toplumsal hareketler adeta bir eleştiri dünyasına kapı aralamıştır. Bu eleştiriler ve karşı çıkışlar aslında Veblen'in neoklasik iktisat eleştirisinden ayrı düşünülemez. Veblen neoklasik varsayımların toplumsallıktan uzak, indirgemeci ve soyutlamacı tarzını hedef almaktadır. Dolayısıyla Veblen'in sosyolojik bakış açısıyla mali olaylar ve gelişmeler incelendiğinde ve alternatif bir yaklaşım geliştirilmek istendiğinde maliye teorisinin ve politikasının içinde geliştiği bu yüz yılı aşkın çerçevenin sorgulanması gerekir. Veblenci bir mali sosyoloji her şeyden önce evrimci ve kurumsalcı bakış açısından sorgulayıcı alternatif maliye teorisi ve daha ileri düzeyde maliye bilimi arayışındır. Bu doğrultuda Veblen ile genel mali sosyoloji düşünümünü ve literatürünü birlikte ele almak ve bu yolla Veblen'i bu genel mali sosyolojik düşünce dünyasına dâhil etmek atılacak ilk adımdır. Bu doğrultuda ilerleyen bölümlerde mali sosyoloji alanına katkı yapan kuramcıları Veblenci bir mali sosyolojik perspektifle birlikte yeniden değerlendirilmesi ve farklılıkları belirleyerek ortaklıklar kurulması amaçlanmıştır. İlk olarak klasik sosyoloji düşünürlerinden İbni Haldun ve Weber, daha sonra mali sosyolojinin bir çalışma alanı olmasına katkı sağlayan Goldscheid, Schumpeter ve O'Connor ve son olarak günümüz ekonomi politikçilerinden Streeck'in kuramsal ve olgusal araştırma sahası Veblen'in kurumsal ve evrimci iktisadı ve sosyolojisiyle birlikte gözden geçirilecektir. Son olarak bu zenginleştirilmiş genel mali sosyolojik düşünüm ile Veblen'den hareketle 2008 krizi ve süreci üzerine bir değerlendirme sunulacaktır.

3.1. Kùltür Sosyolojisi ve Mali Sosyoloji İçin Yeni Yollar: Veblen ve İbni

Haldun

Veblen'in çalışmalarında kùltürel antropoloji önemli bir yer tutar. Bu bağlamda toplumların yapısını ve toplumsal değişimi evrimsel bir kùltürel süreç içinde açıklamıştır. Toplumların ve uygarlıkların kùltürlerini sosyolojik bakış açısıyla ele alan diğer bir düşünür İbni Haldun'dur. 14. yüzyılda yaşayan İbni Haldun, toplumsal olayların gelişimini incelemiş ve iktisadi gelişmeler ile toplumsal olaylar arasında ilişki kurmuştur. Aynı zamanda toplumların üretim tarzları ile genel özellikleri, devletin oluşumu ve değişimine sebep olan etkenleri *Mukaddime*'de (Hassan, 2015: 285) dinamik bir süreç içinde incelemiştir.⁷³ Bu bağlamda Veblen'in mali sosyolojik bakış açısının ayrılmaz parçası olan kùltüre dair perspektifi, mali sosyolojinin kurucu ismi olarak bilinen İbni Haldun'un düşünceleriyle karşılaştırmak genel mali sosyolojik düşünümü genişletmek için atılacak iyi bir adımdır.

3.1.1. Toplumsal Değişim, Evrim, Alışkanlıklar ve Gùdüler

İbni Haldun *Mukaddime*'de, evrenin ve toplumların süreçlerinin tek ve değişmeyen bir çizgi üzerinde seyretmediğini, her şeyin “zamanlar geerirken oluşun değişmeler ve durumdan duruma geçişler bütünü” olduğunu belirtir (İbni Haldun, 2015: 95). Yani, her şey birbirleriyle ilişkisel olarak durmaksızın “hareket, oluşma, gelişme ve değişme” durumlarından geçmektedir (Hassan, 2015: 136). Bu bağlamda, “devinim, değişim ve dönüşüm” geçiren bu oluşumların evrimsel bir seyir izlediği (Uygun, 2008:

---

⁷³ İbni Haldun'un devletin sonu ve devletin ömrü ile ilgili olan düşüncelerini “fatalizm” doğrultusunda değerlendiren çalışmalara karşı Hassan (2015) İbni Haldun'un “[t]arihin birikim, gelişim ve değişim diyalektiğinin toplum evrelerinin oluşumunun maddi temelleri”ni araştırdığını ve “devletin esaslarını ve mahiyetini de devletin değişimini gözleyerek teorileştirdiğini” belirtir. Ayrıca Hassan (2015: 288) İbni Haldun'un düşüncesinde devletin ömrünün belirli koşullara göre değiştiğini, bazı koşullarda devletin “ömür kazandığı”nı ve bir devletin sona ermesi ile yeni devletin oluşum koşullarının ortaya çıkışının açıklandığını vurgular.

68) ve düşünürün sezgi düzeyinde de olsa evrimsel bir yaklaşım sergilediği söylenebilir (Hassan, 2015: 133). İbni Haldun'un Veblen'in toplumsal değişime dair evrimci yaklaşımıyla ortaklığı bu noktada belirlemektedir. Veblen (1898: 12-13), insanın iktisadi yaşam tarihini, araçların amaçlara uyumunun ilerledikçe değişen birikimli süreci olarak açıklamaktadır. Veblen'e göre sürekli değişim içerisinde olan toplumsal yaşamın evrensel bir biçimi ve sonu yoktur. Ancak bu, İbni Haldun sosyolojisinde olduğu gibi, genel bir toplum teorisi oluşturulamayacağı anlamına gelmemektedir. İnsan eyleminin de kesin ve önceden belirlenmiş bir sonu yoktur ve Veblen için buradaki kritik kavram alışkanlıktır. İbni Haldun'a göre de "insan alışkanlıklarının oğlu [çocuğu]'dur" (İbni Haldun, 1997: 315).

İnsan, alışıp benimsediklerinin güdümündedir. Kendisinde doğuştan var olan şeyin ve mayasının güdümünde değildir. Birtakım durumlarla yüz göz olur, onlara alışır ve onlar kendisi için bir huy, bir yeti ve bir görenek durumuna gelirse, o şeyler doğuştan, yaratılıştan var olan şeyler gibi oluverirler. Bunu bir kural olarak düşünüp, insanları bu kurala göre değerlendirebilirsin (İbni Haldun, 2015: 264).

İbni Haldun'un bu bakış açısı, Veblen'in kurumları açıklarken kullandığı 'düşünce alışkanlıkları' (*habits of thought*) kavramında rahatlıkla görülebilir. Kaynağını, zaman geçtikçe sorgulanmaksızın kabul edilen toplumsal deneyimlerden alan "toplumsal bilinç" olarak tanımlanabilen düşünce alışkanlıkları, insanların "düşünce biçimini, davranışını ve tutumu"nu belirler (Gürkan, 2007a: 241-242). Veblen'in alışkanlıkların belirleyiciliğine dair bu tespiti, "karakterler ve doğal yapılar, tanışıp alışılanlar bütünüdür" diyen İbni Haldun (2015: 297) ile açıkça benzeşir.

İbni Haldun, toplumsal yaşamda insanların bir "düzenleyici"ye olan gereksinimini insanların birbirlerine karşı olan saldırgan eğilimlerine bağlamaktadır. İbni Haldun'a göre, insanların hayvani tabiatında doğuştan gelen "düşmanlık ve zulüm" eğilimleri vardır. Bu nedenle ancak bir düzenleyici insanların bir başkasının hakkını

elinden almasına engel olabilecektir (1997: 103-104: 2015: 123). İbni Haldun'a göre insan doğumundan itibaren yaşadığı çağdaki karşılaştığı iyi ve kötü etkilerle alışkanlıklar kazanır. Örneğin, salt zorunlulukları ölçütünde “dünyalığa yönelen” kırsal kesim halkı, kentlilere göre iyi alışkanlıklar edinmeye daha meyillidirler (2015: 259). Gerçekten de genel olarak, İbni Haldun kırsal kesimde yaşayan halkı yetinmeyi bilen, gözü tok, cesur, güçlü, dindar, yardımsever, namuslu gibi sıfatlarla överken, şehir insanını açgözlü, başkasının sırtından geçinmek isteyen, korkak, tembel, kibirli, bencil, müsrif, rahatına düşkün olarak betimlemektedir (Arslan, 2017: 134-137).

Veblen'e göre, insanların toplumsal ve iktisadi eylemlerine birbirleriyle etkileşimli olarak çevre, akıl, geçmiş deneyimler ve içgüdüler⁷⁴ yön vermektedir (Gürkan, 2007a: 244). Bu bağlamda Veblen insanların doğal eğilimlerinde var olan ‘yağmacı içgüdü’ (*predatory instinct*) ve ‘ustalık içgüdü’sünden (*instinct of workmanship*) bahseder. ‘Yağmacı içgüdü’ insanları “ekmediğini biçmeye”, kendi emeği karşılığı olmaksızın “gasp yoluyla edinime” yönlendirmektedir. Bir amaç için üretmeye yönlendiren diğer bir içgüdü olan ‘ustalık içgüdü’sü’ ise mülkiyet sisteminin gelişmediği barışçıl toplumlarda görülmektedir (Veblen, 2015 [1899]: 18-21). Veblen bazı koşullarda ve zamanda bu içgüdüden birinin baskın olma durumunun olabileceğini belirtmektedir (2015 [1899]: 87). Veblen’in görüşlerinden hareketle İbni Haldun’un gözlemlediği toplumlara bakıldığında, kırsal kesimde yaşayan topluluklarda ustalık içgüdü’sünün, kent toplumlarında ise yağmacı içgüdü’lerin hâkim olduğu söylenebilir. Ayrıca Veblen’in değindiği diğer bir içgüdü olan “bireyin, aile bağlarının ötesinde maddi yaşamın yeniden üretimindeki toplumsal dayanışma ve ürünü hakça paylaşma eğilimi” olarak tanımlanabilen (Gürkan, 2007a: 244) ‘ebeveynlik eğilimi’ (*parental bent*) İbni Haldun’un düşüncesinde yer alan “asabiye” (yakınlık bağı/dayanışma)

---

⁷⁴ Veblen’in insan davranışının belirleyiciliğinde içgüdüler, alışkanlıklar ve çevresel koşullar gibi etmenlere yönelik analizi neoklasik maliyenin mutluluk ve fayda peşinde koşan insan varsayımına dair alternatif bir insan davranışı teorisine kapı aralayabilir.

duygusuna benzemektedir. Asabiye, göçebe toplumlarda insanların birbirlerine kenetlenmesini ve destek olmasını sağlayan “sevecenlik ve koruma coşkusu”ydu (İbni Haldun, 2015: 271). Devlet egemenliğine erişme yolunda asabiye'nin önemli bir rol oynadığı ilk bölümde belirtilmişti (2015: 299, 337). Bu noktada asabiye ile vergiler arasında bir ilişki kurulabilir. İbni Haldun'a göre asabiye duygusunun güçlü olduğu devletin ilk zamanlarında vergiler daha düşükken devlet geliştikçe asabiye zayıflamakta ve vergi yükü artmaktadır (1997: 58-60; 2015: 201-202). Schumpeter (1991 [1918])'in vergi devleti ve kapitalizmin çöküşünün ilişkisine dair düşüncelerinin izinde verginin bireyselleştirici niteliği ve kapitalist rasyonalite gündeme getirildiğinde vergilerin artışının ilkel kolektif yapıları çözdüğü söylenebilir. Bu bağlamda İbni Haldun asabiye'yi ve dolayısıyla ilkel komünal yapıyı çözdüğü için vergiyi eleştirmektedir. Toplumsal dayanışma anlamında ortaklaşma, yani İbni Haldun'un 'asabiye'si ile Veblen'in 'ebeveynlik eğilimi' gerilediğinde toplumlarda gösterişçi tüketim, 'haksız kıyas' ve 'öykünme'nin arttığı görülmektedir.

3.1.2. Gösterişçi Tüketim, Öykünme, Aylaklık ve Ticaret

İbni Haldun'u ve Veblen'i beraber düşünebileceğimiz bir diğer nokta, gözlemledikleri toplumlarda asabiye'nin ve ebeveynlik güdüsünün genel davranış tarzını belirlemede rolü azaldıkça gelişen gösterişçi tüketimin eleştirisidir. İbni Haldun, çağının gösterişçi, “zengince yaşam özentisi” (İbni Haldun, 2015: 203) içinde ve israfıya yönelik harcamalar yapan kent toplumuna eleştiriler getirirken, Veblen de 'gösterişçi tüketim' kavramı ile kendi çağının aylak sınıfını eleştirmektedir. Bunun yanı sıra Veblen (2015 [1899]: 82) için de “tüketim, taşradaki yaşam standardından ziyade şehirdeki yaşam standardının önemli bir unsuru” olmuştur. Gösterişçi tüketim her iki düşünür için de bir iktidar biçiminin ve yapısının gelişimine tekabül eder. İbni Haldun için bu asabiye'nin

çözülme sürecine eşlik eden devlet biçimindeki otoritedir; Veblen için ise kapitalist ekonomik sistem ve onun mülkiyet ilişkileridir ve bu ilişkilere denk gelen çıkar sistemi ve devlet yapılanmasıdır. Her iki düşünür de otorite olarak devletin politik ve mali yapısının gelişimini gösterişçi tüketim ve bunun eylem tarzlarına yön veren barışçıl güdülere galebe çalmasıyla ilişkilendirir. Öykünme ve taklit gibi üst otorite ve çıkar sistemiyle ilişkilenen farklı hareket tarzları gelişir. Bu bağlamda İbni Haldun (1997: 345), “sosyal hayat yaşayan şehir ve ülke ahalisinden her sınıf ve tabakanın kendinden aşağı derecedeki sınıflara hükmü caridir” diyerek üst sınıfların alt sınıflar üzerindeki egemenlik ve üstünlüğünü vurgulamaktadır. Ayrıca düşünür, toplumsal yapının biçiminde ve genel karakterinde üst sınıfların belirleyiciliğini şu şekilde açıklar:

Her toplumun yaşamındaki dalgalanmalar, gelenek ve görenekler, o toplumda egemen olanın yaşam biçimine, tutum ve davranışına bağlı olarak gelişir diye anlatılır. Bu bir özdeyiş biçiminde şöyle de dile getirilir: “Halk, hükümdarın dinindedir” (İbni Haldun, 2015: 96).

İbni Haldun, insanların daima kendisini yeneni kusursuz, yetkin, kendisinden üstün gördüğüne ve birçok yönden yeneni tarafa/üstün kültüre benzemeye çalıştığını belirtmektedir. Üstün olan tarafın inançları, yaşam biçimi ve alışkanlıklarına diğerleri uyum sağlamaya çalışırlar. Giyimlerinden silahların kullanılış biçimlerine kadar birçok alanda üstün olana öykünürler (2015: 317).

Düşünürlerin söylediği şu sözün gizini burada düşün: “Kamu, egemenin dinindedir!” Düşün; çünkü bu sözle anlatılmak istenen de aynı kapıya çıkar. Çünkü “egemen”, elinin altındakileri “yenmiş olan”dır. Halk ona uyar. Onda bir yetkinlik bulunduğu inandığı için uyar halk. Çocukların babalarına, öğrencilerin öğretmenlerine inanmaları gibi (İbni Haldun, 2015: 318).

Veblen de her sınıfın bir üstündeki sınıfa öykündüğünü belirtir. Alt sınıfın harcama biçimlerini ve saygınlık kazanma gibi öykünme amaçlarını “bir

üstümüzdekilerin teamülü” belirlemektedir. Üst sınıfın teamülleri ve yaşam standartları alt sınıflar için bir anlamda “yönerge gücü” taşımaktadır (Veblen, 2015 [1899]: 96-97).

Hali vakti yerinde aylak sınıfa özgü temayüllerin, faaliyetlerin ve bakış açılarının toplumun geri kalanı için bir kılavuz olarak buyurgan bir karaktere sahip olduğu gerçeği, sınıfın muhafazakâr etkisinin ağırlığını ve alanını artırır. Bu gerçek, tüm saygın insanları aylak sınıfın öncülüğünde hareket etmek zorunda bırakır (Veblen, 2015 [1899]: 179).

İki düşünür de insanların öykünme ve taklit etme çabalarının olduğunu ileri sürmektedir. İbni Haldun yenilen toplumların yenen toplumlara öykünmesini genel eğilim olarak görürken, kent ve kır toplumları karşı karşıya geldiğinde kır toplumları yenen taraf olsa dahi kent toplumlarının gelenek ve göreneklerini benimseyebileceğini belirtmiştir (Uygun, 2008: 64). Veblen öykünmeyi, insanlar arasında malvarlığı edinmenin saygınlık getirdiği inancını ve ‘haksız kıyas’ı kökenleri ile açıklar. İbni Haldun ise öykünmeyi daha farklı ancak Veblen’in görüşleri ile paralellik taşıyan boyutları ile ele almaktadır. İbni Haldun, bolluk ve refah içinde yaşayanların, ücreti karşılığında kendi işlerini yaptırmak için hizmetçi çalıştırdığını gözlemlemiştir. Düşünüre göre, kendi işini başkasına yaptırmak bir acizlik göstergesidir. Fakat bu alışkanlıklar insanlar için “tabiat” haline gelmektedir. Çünkü düşünüre göre “insan nesebinden [soyundan] ziyade itiyatlarına [alışkanlıklarına] mensuptur” (İbni Haldun, 1997: 328-329). Ayrıca İbni Haldun ücret almaksızın çalışan hizmetçilerin varlığından söz eder. Söz konusu hizmetçiler “şeref ve derece sahibi” olanların (diyanet sahipleri) gereksinimlerini ve bolluk içinde ve gösterişçi yaşantısını sağlamak için para almaksızın çalışırlar. Çünkü “şeref ve derece sahipleri”ne karşı halk iyi niyetler beslemekte ve onların işlerini görmenin kendilerine “sevap” kazandıracağını düşünmektedirler. Sonuç olarak işlerinin çoğu ücretsiz görüldüğünden “şeref ve derece” sahipleri “evlerinde oturdukları evlerinden ayrılmadıkları halde, mal ve paraları artar, kazançları çoğalır. Emek sarf etmeden servet sahibi olurlar” (1997: 340-342). Veblen (2015 [1899]: 57-60)

ise hizmetçileri, “esas ve meşru aylak sınıfın saygınlığının menfaati için temsili aylaklık edinimi olan, bağımlı veya türetilmiş bir aylak sınıf” olarak görmektedir. Temsili aylak sınıfın üretken emek gücü gerektiren uğraşları yoktur. Hizmetçiler hem aylak sınıfın konforunu sağlamakta hem de gösterişçi tüketime katkı oluşturmaktadırlar. Çünkü hiçbir şey üretmeyen hizmetçilerin giderlerini sağlamak aylak sınıf mensupları için yüksek zenginlik göstergisidir.

Dolayısıyla, her iki düşünür açısından kent ya da kapitalist toplum formasyonunda üst otoritelerin ve toplumsal statülerin oluşumunda belirli tüketimsel eylem kalıpları ve öykünme tarzları vardır. Bu bize modern devletin yani vergi devletinin üzerine yükseldiği ve içinde olduğu, ona göre şekillendiği, kültürün çok önemli bir rol oynadığı, günümüz için de son derece anlamlı olan tüketim ilişkilerinin kurucu rolünü gösterir. Bu doğrultuda verginin harcama finansmanı aracı olmasının ötesinde tüketim ilişkilerini nasıl yapılandığı ve bunun belirli bir iktidar biçimine nasıl bağlandığı konusunda bugün için de geçerli olabilecek eleştirel sosyolojik bir çerçeve ortaya çıkmaktadır. Tüketime önem veren bu çerçevenin diğer parçası da kültürel bir ilişki bütünü içinde gelişen ve kültürü şekillendiren ticaret ve ticari yaşamdır.

İbni Haldun’a göre ticaret bir malı ucuza satın alıp, pahalıya satarak kazanç sağlamaktır. Ancak ticarete çok kazanmak ve rakiplerine üstün olabilmek için tacirler aldatma, hile, yalancılık gibi kötü özellikler edinmeye başlayarak bu özellikler tacir için bir karakter haline gelmeye başlamaktadır. Bu kötü özelliklerden sakınan tacirlere çok az rastlanmaktadır (İbni Haldun, 1997: 354, 357-358).

Ticaret her ne kadar tabii bir geçinme vasıtası ise de kar elde etmek üzere, alım ve satım kıymetleri arasındaki farkı düşünmek ve hilelere başvurmak icabettiğinden kumar kabilinden bir iştir. Fakat kumardaki gibi karşılıksız olarak başkasının mal ve parasını çekmek kabilinden olmadığı için şeriat alışverişi meşru bir iş saymıştır (İbni Haldun, 1997: 327-328).

Veblen (1969 [1919]: 74, 84) ise, fiyat sistemi altında en iyi fiyattan düşük herhangi bir fiyatın yeterince iyi olmadığını ve “ucuza al, pahalıya sat” ilkesinin oyunun kuralları doğrultusunda işlediğini belirtir. Aslında buraya kadar ticaret ile ilgili söylediklerinin İbni Haldun ile benzeştiği söylenebilir. Ancak İbni Haldun’un yaşadığı çağ ve koşullar gereği “karşılıksız olarak başkasının mal ve parasını çekmek” olarak görmediği ve meşru sayılabileceğini söylediği ticaret hakkında Veblen’in söyleyeceği başka şeyler vardır: Veblen’e göre iş insanları “aktif varlıkların nominal değeri ile piyasa değeri arasındaki fark” olan ‘bedava geliri’ (*free income*), çaba harcamaksızın kazanç sağlamak için daima yükseltmek istemektedirler (Öncü, 2011: 105). Bu bağlamda “[e]mek sarf edilmediği takdirde kar ve kazanç elde edilemezdi . . . kazanç ve kâr ile elde edilen para ve malların hepsi veyahut çoğu kişilerin iş ve emeklerinin kıymetidir”⁷⁵ diyen İbni Haldun’un (1997: 323-324), Veblen’in perspektifiyle birlikte değerlendirilmesinin mümkün olduğu görülmektedir. Her iki düşünür de üretim ilişkilerini ve tarzlarını dikkate alır ancak bunların kültürel bir formasyon içinde yayılımını gerçekleştiren tüketim ilişkilerini ve bunların üretim üzerindeki bozucu etkilerini ön plana getirirler. Üretim ve tüketim ile ticari hayat arasında kurdukları ekonomi politik ve sosyolojik ilişkide modern devletin genel politik ve mali yapısının nasıl şekillendiğine dair önemli ipuçları bulunmaktadır. Örneğin, vergi gelirleri içinde gelirin tüketim için harcanmasına bağlı dolaylı vergilerin payının yüksek artış eğilimi

---

⁷⁵ İbni Haldun, *Mukaddime*’de toplumsal yaşamda emeğin ve üretimin önemini vurgulamaktadır. Diğer yandan “tabii ve tabii olmayan geçim yolları” ayrımını yapmıştır. İbni Haldun’un bu konuda genel düşüncesinden yola çıkılarak emek değeri ve artı değer teorilerini “kapitalizm öncesi sanayi biçimlerinde ve manifaktür düzeyindeki kavranabilirlik ölçüsünde” sezindiği görülmektedir (Hassan, 2015: 156-158). Ayrıca İbni Haldun’un Avrupa’daki merkantilist yaklaşımdan yaklaşık dört yüz yıl önceki emek değere bakış açısından dolayı onu “politik ekonominin ‘önder’i” olarak gören Mandel (2008) gibi çalışmalar yapılmıştır (2015: 28). Mandel (2008: 648-649) değer teorisinin gelişimiyle ilgili şöyle söylemektedir: “XIV. Yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar değer teorisi, Albert le Grand’ın, Thomas d’Aquin’in, Duns Scot’un ve İbni Haldun’un gerçekleştirdikleri ilerlemelere oranla, yerinde sayacak ya da hatta gerileyecekti. Fakat bu devirde rüşeym halindeki ekonomi politik gelişmekten de geri durmayacaktır. Bu gelişme, İbni Haldun’u William Petty’den ayıran küçük mesafeyi katetmeden önce çapraz yollara sapıyor. Bu sapma sayesinde ekonomi politik, bir sürü yeni problemle zenginleşiyor, konuyu bir bütün olarak kavriyor, İbni Haldun’da ve Thomas d’Aquin’de rastlanmayan ampirik verilerin tümüne el atıyor”.

hem üst sınıfların hem alt sınıfların doğrudan tüketimleri üzerinden bir mikro ve makro iktidar yapılanmasını beraberinde getirmektedir. Bu sosyolojik analizin diğer boyutları aşağıda karşılaştırmalı bir perspektifle incelenmektedir.

3.2. Modern Kamu Maliyesinin Oluşumu ve Kapitalizm: Weber’i Veblen ile Düşünmek

Aynı çağda yaşayan Veblen (1857-1929) ve Weber (1864-1920)’in ‘bakış açıları’nın karşılaştırmalı değerlendirilmesi ve Weber’in Veblenci bir yaklaşımla yeniden okunması düşünürlerin 20. yüzyıl kapitalizmi ve geleceği hakkındaki fikirlerinin daha iyi anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Sosyoloji ve politik iktisat alanına önemli katkıları bulunan iki düşünür kapitalizmi farklı şekillerde ele almıştır.

Her iki düşünürün de çalışmalarında farklı disiplinlerden yararlandığı görülmektedir. Bu bağlamda Weber, iktisat biliminin sosyoloji ve tarih gibi alanları da kapsamına alması gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca Weber, Veblen gibi, neoklasik iktisadın “rasyonel birey” yaklaşımını gerçekçi bulmamaktadır. Ancak Veblen’in neoklasik iktisada ve kapitalizme dair sarsıcı eleştirileri kurumsalcı ve evrimci perspektiften gelmiştir. Ayrıca Veblen farklı olarak toplumu ve insanı birikimli süreç içerisinde alışkanlıklar, içgüdüler, deneyimler, akıl ve çevresel koşullarla birlikte ele almıştır. Bu bağlamda iki düşünürün sınıflar, devletin askeri ve mali gücü, din ve kapitalizmle ilişkili bakış açıları karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

3.2.1. Sınıf

Veblen ve Weber’in “sınıf”ı ele alış biçimleri farklıdır. Weber sınıfı ‘ekonomik düzen’i ve ‘sosyal düzen’i ayırarak ele almıştır. Bun göre, ekonomik düzeni toplumda

“mal ve hizmetlerin”; sosyal düzeni ise toplumda “saygınlığın” dağılımı olarak açıklar. Aslında Weber’e göre genel olarak sınıf ve statünün oluşumu bu “gücün dağılımı” ile ilişkilidir. Bu bağlamda Weber’e göre sınıfın belirleyicisi insanların piyasadaki iktisadi konumudur. Ona göre sınıf bir sosyal topluluk değildir ve sınıfı tamamen insanların sahip olduğu malvarlığı ve zenginlikle açıklamaktadır. Sosyal düzende ise statüleri belirleyen şey yaşam biçimi ve insanların sahip olduğu imkânlardır. Ekonomik alan “yarışın başlangıç koşulu”nu oluştururken, insanların toplum içindeki “rollerini belirleyen statüleri”dir (Narin, 2006: 21). Yani aslında ekonomik alandaki mülkiyet ve sömürü ilişkisi daha “görünmez” kılınarak toplumsal yaşamda insanların yaşam olanaklarını kullanması bağlamında statü daha “görünür” kılınmıştır (2006: 19). Dolayısıyla Weber insanların piyasa konumunun ardındaki gerçekleri veri kabul ederek buradan doğan olanakların kullanılmasıyla oluşan statüyü sosyal topluluk olarak kabul etmiştir (2006: 21)⁷⁶. Veblen ise toplumdaki sınıfları ekonomik uğraşlarına göre ele almıştır. Aylak sınıfın nasıl oluştuğunu incelemiş ve aylak sınıf ile bireysel mülkiyetin ortaya çıkışının örtüştüğünü belirtmiştir. Ayrıca toplumsal yaşamda çatışmaları ve uzaktan mülkiyet sahiplerinin toplumsal bilgi stokuna (teknolojiye) el koyduğunu, çeşitli sabotaj yöntemleri ile toplumun maddi refahına zarar verme pahasına kendi parasal güçlerini pekiştirdiğini görmüştür. Yani aslında Veblen, çıkar çevrelerinin Weber’in belirttiği anlamda kendi piyasa durumlarını sıradan insanı ezerek nasıl yükselttiğini açıklamıştır ve aynı zamanda bu konumlarını aylaklık ederek ve gösterişçi tüketimle nasıl pekiştirdiklerini ele almıştır. Dolayısıyla Veblen’e göre tüm diğer kurumlar gibi sınıf da ancak birikimli nedensellik sürecinde ve Weber’in sınıf oluşumuna dahil etmediği ‘sosyal düzen’ içinde açıklanabilir, veri olarak ele alınamaz.

---

⁷⁶ Weberci anlamda “piyasa olanakları” aslında Marksist bir perspektifle “sermaye birikimi ve sınıf mücadelesi” ile üretilmektedir (Narin, 2006: 22).

3.2.2. Askeri ve Mali Güç

Weber (2012 [1922]: 268) bir devletin oluşması için belirli topraklar üzerinde egemenliğin elde edilmesi ve bunun için fiziksel bir güç kullanımının gerçekleşmesi gerektiğini belirtmişti. Bu bağlamda hareket eden Norbert Elias (2002 [1939]), Weber'i takiben devletin ve kamu maliyesinin oluşumunu Fransa'nın tarihine dayanarak askeri ve mali tekelin elde edilmesi süreci ile açıklamıştır (Gürkan, 2014: 53). Elias'a göre "çeşitli sosyal işlevlerin çıkar mücadelesinde oluşan şey toplumun, bizim 'devlet' olarak adlandırdığımız örgütlenme biçimidir. Vergi tekeli, fiziksel şiddet tekeliyle birlikte, bu örgütlenme biçiminin bel kemiğidir" (Elias, 2002 [1939]: 293; Gürkan, 2014: 55). Aslında Elias (2002 [1939])'ın Schumpeterci bir vergi devleti düşünümüne benzer şekilde Weber'in egemenliğin oluşumuna dair düşüncelerinin izleğinde tekelin oluşumunu ele aldığı söylenebilir. Bu bağlamda Elias (2002 [1939]: 151-162) tekel oluşumunun ilk evresinin, bir toplumu oluşturan görece eşit güce sahip küçük toplumsal birimlerin sınırlı fırsatlar için birbirleriyle mücadele etmesi ve mücadeleden galip çıkanların fırsatları elinde toplaması olduğunu belirtir. Özel tekelin kamusal tekel haline geldiği ikinci evre ise merkezileşen gücün tek bir kişiden giderek daha çok kişiye dağılarak "karşılıklı bağımlılık içindeki bir insan örgüsünün bir işlevi hali"ne gelmesidir. Örneğin devlet bütçesi feodal hanelerin özel bütçesinden doğmuş ve daha sonra kamusal hale gelmiştir.

Elias (2002 [1939])'a göre merkezi otoritenin güçlenmesinde vergiler ve savaşlar etkili olmuştur. Fransa tarihinde savaş finansmanını gerekçe gösterilerek "feodal katkı" niteliğinde istenen parasal ödemeler para ve ticaretin gelişmesiyle de vergileşmeye başlamıştır. Elias (2002 [1939]: 280-281)'a göre vergiler "karşılıklı bağımlılığın olduğu gibi çelişkilerin de özellikle belirgin olarak gün ışığına çıktığı düğüm noktasını

oluşturur”. Burada çelişkilerden kasıt vergiye karşı duruşta⁷⁷ sınıflar arasındaki gerilimden ve yöresel bölünmüşlükten dolayı halkın tamamen birlik olamaması ve böylece merkezi otoritenin daha çok güçlendiğidir. Ayrıca krallığın içinde bulunduğu savaşlar sona erse de vergiler de ordu da varlığını sürdürmüştür. Böylece askeri ve mali tek el devletin merkezi otoritesini sağlamlaştırmıştır:

Her defasında merkezi işlevin ödentiler üzerindeki tasarruf erkini sağlama alan ve artıran şey, merkezin elinde yoğunlaşmış olan savaş gücüdür ve fiziksel zor kullanımının, savaş gücünün gittikçe daha fazla tekelleşmesini mümkün kılan da, vergiler üzerindeki yoğunlaşmış tasarruftur. Her iki erk aracı adım adım birbirini ilerleterek yükseltir, ta ki nihayet belirli bir noktada merkezi işlevin bu süreç içerisinde kendini, hayret ve hiddet içerisindeki çağdaşlarının karşısında olanca açıklığıyla gösterene kadar (Elias, 2002 [1939]: 283).

Devletin temelinde askeri ve mali tekelin olduğu vurgulandıktan sonra modern devletin yerleşik çıkar çevreleriyle işbirliği içinde askeri ve mali gücünü nasıl kullandığı görülebilir. Modern devletin bu gücünün özel sektördeki çıkar çevrelerinin lehine olacak şekilde kullanılması konusunda Weber de Veblen gibi düşünmektedir. Weber (2004 [1948]: 252-255) çalışmasında “‘emperyalist’ kapitalizmin günümüzdeki evrensel canlanması ve yayılcılık konusundaki siyasal yönelişlerin yeniden canlanması”ndan

---

⁷⁷ Doğal ekonomiye sahip ticaretin ve paranın gelişmediği toplumlarda egemenin vergi talep etmesi asla kabul görmeyen ve alışıksız bir durumdur. Örneğin Fransa Kralı Philipp August getirdiği bazı para vergileri ve Haçlı Seferleri için 1188 yılında istediği “Selahaddin aşarı” ile büyük huzursuzluk ve direnişlere yol açmış ve bunun sonucunda bir daha asla vergi toplanmayacağını ilan etmiştir. Ancak 79 yıl sonra bir Haçlı Seferi için tekrar bir para ödemesi yükümlülüğü getirilmiştir. 12. ve 13. yüzyıllarda para yerleşikleşmiş, kentler gelişmeye başlamıştır. VI. Louis döneminde kentliler belirli bir para ödemesi karşılığında savaş hizmetlerinden muaf tutulmaya başlanır. Ancak bunlar da yalnızca olağanüstü dönemlerde alınan “feodal katkı” gibi görülmüştür. Para ve ticaret gelişmeye başladıkça bu olağanüstü feodal katkılar yavaş yavaş vergilere dönüşmüştür. Özellikle 1328’den sonra yoğunlaşan “deneysel” uygulamalarda kralın para taleplerinin geçici savaş katkısı olduğu ve savaşların bitmesiyle bu taleplerin sona ereceği belirtilir. Fakat Kral Jean’ın savaşta esir düşmesiyle, İngilizlerin istediği fidyenin ödenmesi için bu defa bir yıldan ziyade altı yıl süresince vergi toplanacağı ilan edilmiş ancak vergiler yirmi yıl boyunca toplanmıştır. Hala feodal katkı olsa da bu ödemeler artık “tek tipleşmiş” ve “merkezi”leşerek tüm krallıkta toplanmıştır. 1370 yılında bu katkıların toplanmasından ve bununla ilgili yargı meselelerinden sorumlu iki üst idareci vardır. V. Charles döneminde vergiler “savaşın kendisi gibi kalıcı hale gelir”. Vergilere karşı ayaklanmalar olsa da kısa süreliğine kaldırılan vergiler daha sonra yeniden getirilir (Elias, 2002 [1939]: 267-281).

bahseder. Buna göre gücün getirdiği “saygınlık” peşindeki “büyük devletler” yayılcı politikalar izlemektedir. Ayrıca devlet savaş politikası yürüterek “politik ve ekonomik olarak ‘açılan’ topraklarda” çıkar çevreleri için kâr fırsatlarının oluşmasını sağlamaktadır. Öte yandan kaynaklar savaş teçhizatlarının üretimine yönlendirilirken savaş masrafları ise vergiler ile toplumsallaştırılmaktadır. Veblen de devletin ve iş insanlarının işbirliği içerisinde olduğunu, hatta uluslararası rekabette “güç gösterisi” olarak silahlanmanın bu işbirliğinde “son çare” olduğunu belirtir. Çünkü devlet silah gücünü, uluslararası arenada hem istediği ticaret koşullarını belirlemek hem de fiyat sisteminin yaygınlaşmasını sağlamak için kullanmaktadır. Çıkar çevrelerine kâr fırsatları yaratan bu savaş politikasının maliyetinin ise topluma yüklendiğini Veblen şöyle açıklamaktadır:

Büyük iş çevreleri, savaşla ilgili girişimciliğin ve silahlanmanın bir uzantısı üzerinde görünmeye daha çok yatkındır çünkü parasal yük esas olarak toplumun geri kalanına düşerken parasal avantajlar çıkar çevrelerinin elindedir. En azından modern zamanlarda iyi yürütülen bir dış politikadan elde edilen iş/ticari kazançların onların güvence altına alınma maliyetine eşit olduğunu söylemek büyük ölçüde imkânsızdır. Ancak bu değerlendirme nadiren yapılır. Çünkü maliyetler ticari iş kazançlardan değil toplumun geri kalanının çabalarıyla ödenir. Bununla birlikte insanlar bu kazançlarda bir çeşit onlara kalan payları olduğuna dair eleştirmeyen bir inanç ile ihya edilir (Veblen, 1958 [1904]: 216-217).

Veblen’e göre iş girişimi her daim bireysel olarak kârlılık ve kârlı alternatif yatırım alanlarının peşindedir. Öyle ki “uluslararası ve kozmopolit bir niteliğe sahip iş girişimi ve fonlar” düşman gücün devlet hazinesine dahi yardım edebilir. Diğer yandan fiyat sisteminde savaş harcamalarının çıkar çevrelerine kâr olanakları yarattığı sürece durdurulması düşünülmaz. Veblen’e göre “modern durumun mantığında sanayinin çöküşünün ve bunun sonucunda ulusal çöküşün dışında kümülatif savaş harcamalarını durdurması gereken bir şey yoktur” (Veblen, 1958 [1904]: 143). Bu bağlamda Veblen Weber’in savaş harcamalarının maliyetinin toplumsallaştığı düşüncesinde aynı fikirde

olmakla beraber iş çevrelerine hizmet eden savaş harcamalarının devletin iflasını getirebileceğini ileri sürmektedir.

3.2.3. Din, Kapitalizm ve İş İnsanı

Veblen ve Weber'in birlikte düşünülebileceği diğer konu ise dinsel inançlar ve kapitalizm üzerinedir. Veblen de Weber gibi Hristiyanlık ve kapitalizm birlikteliğini ele alsa da Weber'den farklı olarak kapitalizm ve toplumsal değişimi teknolojinin gelişmesi ve teknolojinin etkileri bağlamında açıklamaktadır. Veblen'e göre arkaik kökenlere sahip dinsel kurumların direncini kırabilen dinamik faktör teknolojidir ve dolayısıyla aslında Hristiyanlık ve dine dair düşünce alışkanlıkları kapitalizm tarafından değişime uğramaktadır (Kızılkaya, 2007: 192). Veblen *Aylak Sınıfın Teorisi*'nde, modern endüstriyel çağda, mekanik süreç içinde olmayan muhafazakâr aylak sınıflarda dinsel alışkanlıkların sürdüğünü öte yandan “mekanik, hissiz bir silsileler sürecinde” çalışan ve gündelik hayatını bu şekilde devam ettiren insanların dinsel düşünce alışkanlıklarının değiştiğini belirtir:

Ayrıca bu dindar tutumun, cemaatin sonradan-gelişen, daha istikrarlı ve organik endüstriyel yaşamına nazaran, yaşamın yağmacı şekliyle daha uyumlu bir insan doğası türüne işaret ettiği de görülmektedir. Bu dindar tutum, büyük ölçüde, arkaik alışılmış kişisel statü – üstünlük ve itaat ilişkisi- algısının bir dışavurumudur ve bu nedenle, yağmacı ve yarı-barişçıl kültürün endüstriyel tertibine uyarken, günümüzün endüstriyel tertibine uymaz (Veblen, 2015: 291- 292).

Kapitalist girişimciyi ele alışları bakımından Veblen ve Weber karşılaştırılırsa farklı yaklaşımları olduğu söylenebilir. Weber kapitalist girişimcinin, kalıcı başarılarla sahip olamayan züppe ve yozlaşmış girişimciler gibi istisnalar dışında genellikle “soğuk bir alçak gönüllüğe” sahip olduğunu ileri sürer. Ayrıca ona göre “ideal kapitalist girişimci tipi, gösterişten ve gereksiz harcamalardan, kendi gücünün bilinçli hazzından,

dıştan kendine yönelen ve ona oldukça rahatsız edici gelen toplumsal ilgiden utanır” (Weber, 2017: 39). Weber altın için tiksindirici bir açgözlülükle (*auri sacra fames*) hareket edilmesi gibi (örneğin gemisinin yanması pahasına kâra ulaşmak isteyen Hollandalı kaptan) “kazanç güdüsü”nün insanlık tarihi kadar eski olduğunu belirtir. Ancak bu fütursuzca kazanç arzusu “çağdaş kapitalist ruh”u yansıtmamaktadır. Kapitalizmin hüküm sürdüğü dönemdeki ruhun farklılığı olarak asıl belirleyici unsur “sermayenin akılcı kullanımı” ve “akılcı kapitalist çalışma örgütlenmesi”dir (2017: 27-29). Aksine Veblen yağmacı içgüdülerle hareket eden ve bedava gelirden başka bir şey düşünmeyen kapitalistlerin halkın refahını sabote eden uğraşlarını ele alır. Aynı zamanda gösterişçi tüketim, öykünme ve haksız kıyas kavramlarıyla parasal beğeni standartlarını irdeler. Dolayısıyla Veblen’in bu perspektifi kapitalizmle birlikte Weber’in eskilerde kaldığını öne sürdüğü açgözlü kazanç ruhunun farklılaşmadığını aksine kapitalizmin bu ruhu perçinlediğini göstermektedir.

Weber tarihte kapitalizmin farklı biçimler aldığını ve alabileceğini fark etmesine rağmen daha çok kapitalizmin protestan ahlakı içinde yükselişini incelemiştir. Aynı zamanda kapitalizmin artık protestanlığın desteğine ihtiyacı kalmadığını da görmüştür. Ancak Weber’in kapitalizmin geleceği için “demir kafes” yaklaşımdan öteye bir vizyon sunmadığı söylenebilir (Hughey ve Vidich, 1993: 499). Weber aslında “kapitalist gelişme için doğal kaynakların sömürsünün nihayetinde kapitalizmin çıkarları açısından anlamsız” (1993: 500)⁷⁸ olduğunu bilmesine rağmen geleceğe dair ideal toplum tahayyülü belirsizdir. Diğer yandan Weber kapitalizm analizinde “rasyonelleşme” üzerinde durmaktadır. Veblen ise aksine kapitalist sistemin irrasyonelliğini analiz etmektedir. Veblen, kapitalizmin irrasyonelliğini “ahmak

---

⁷⁸ Weber bu konuda şöyle der: “Bu düzen, günümüzde içine doğduğumuz bu mekanizmadaki tüm bireylerin yaşamını belirleyen makine üretiminin iktisadi ve teknik koşullarına -yalnızca doğrudan iktisadi kazançlarla ilgili olmamakla birlikte- karşı konulamaz bir şekilde bağlıdır. Belki de bu durum son fosilleşmiş kömür bitene kadar bu belirleyiciliğini sürdürecektir” (Berman, 2015: 44; Hughey ve Vidich, 1993: 504).

kurumlar”da (*imbecile institutions*) ve fiyat sisteminin parasal işleyişinde ele almaktadır. Veblen fiyat sisteminde iş insanlarının açgözlü kâr elde etme hırsları nedeniyle kaynakların israfını, istihdam edilmeyen iş gücünü, borç kredilerinin aşırı genişlemesini ele alarak toplumun ve insanlığın geleceği adına kapitalizmin irrasyonelliğini ortaya koymaktadır (1993: 499-500). Weber’in “rasyonelleşen dünyadaki insan ruhu”na karşı umutsuz bakışına rağmen⁷⁹ Veblen ‘ebeveynlik içgüdü’sü’ (1993:500) ve ‘ustalık içgüdü’sü’nden bahsederek ve mühendisleri işaret ederek insanlığın geleceği için bir potansiyeli göstermektedir. Bu bağlamda 20. yüzyıl kapitalizminin boyutlarına dair “Veblen’in modern kapitalizm analizi[nin], Weber’in bıraktığı noktada başladığı” (1993: 499) söylenebilir.

3.3. Politik Ekonomi, Mali Sosyoloji ve Veblen

Birinci bölümde mali sosyolojinin I. Dünya Savaşı sonrasında bir çalışma alanı olarak politik ekonomi içinde doğuşu ve gelişimi, Goldscheid’in devlet merkezli, Schumpeter’in toplum merkezli ve O’Connor’ın sınıf merkezli mali sosyolojik perspektifinden incelenmişti. Mali sosyolojiye büyük katkıları olan üç yazarın Veblenci bir yaklaşımla yeniden okunmasıyla kapitalizm, kapitalist rasyonalite, kapitalizmin krizi ve kapitalist devlet gibi konularda Veblen’in katkıları ortaya konulabilir.

---

⁷⁹ Weber çağdaşlarını “kalpsiz sezgici” ve “ruhsuz uzman” olarak değerlendirmektedir (Berman, 2015: 44; Weber, 2017: 165). Berman (2016), Weber’in dünyasında “modern toplum bir kafes olmakla kalmaz, içindeki insanlar da o kafesin parmaklıklarınca biçimlendirilir. Bizler[in] ruhu, kalbi, cinsel ya da kişisel kimliği olmayan, hatta diyebiliriz ki varlığı bile olmayan varlıklar” olduğumuzu belirtir. Bu bağlamda Weber’in anlayışındaki “kapitalist, yasalıcı ve bürokratik bu kaskatı düzen”de Weber “insanlara karşı pek az inanç besliyordu, ama yöneticilere daha az, ister aristokrat ya da burjuva olsunlar, ister bürokratik ya da devrimci” (2016: 44-45).

3.3.1. Kamusal Mülkiyet

Goldscheid (1958 [1926]) “mülksüz devlet”i ele almıştır. Goldscheid’a göre eskiden “krematistik” ve sonrasında “kameralizm” içinde devletin zenginliğini hedefleyen bir kamu maliyesi vardı. Ancak büyük mülklere sahip devlet, prenslerin mülkleri elden çıkarmasıyla yoksullaşmış, borçlanmış ve vergiye daha bağımlı hale gelmiştir. Goldscheid’in ifadesiyle kapitalist alacaklılar “devlet içinde devlet”i oluşturarak kamu maliyesi aracılığıyla devleti sömürmüş ve yoksullaştırmıştır. Veblen de bu noktada aslında anayasal devletin gelişimiyle birlikte kamu maliyesinin sağladığı menfaatlerin artık prenslerden iş insanlarına geçtiğini vurgulamıştır. Örneğin Veblen (1958 [1904]) bütçenin iş insanlarının çıkarlarına olacak şekilde belirlendiğini ifade etmektedir. Devletin iş insanlarının çıkarlarını temsil ettiğini düşünen Veblen kapitalist devletin iş yaşamının bir parçası olduğunu savunmaktadır. Öyle ki Veblen (1969 [1919]) vergilerin bir sabotaj biçimi olduğunu söyler. İçerideki ulusal burjuvanın kârlarının sürdürülmesi ve artırılması için “dışarıdan” gelen ürünlere gümrük vergisi koyarak halkın maddi refahının baltalanması pahasına devlet iş insanlarının yanında durmuştur. Aynı zamanda devlet kurumları da iş insanlarının lehine olacak şekilde politikalar yürütüyordu.

Diğer yandan Goldscheid’in analizi refahın sağlanması açısından “kamu mülkiyeti” önermektedir. Veblen de bu doğrultuda kapitalizm eleştirisinde genel olarak “özel mülkiyetin kutsallığı” ilkesinin hiçbir zaman sorgulanmadığını ve özellikle “uzaktan mülk sahipliği”nin ortadan kaldırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca “Mill’in Toprağın Vergilendirilmesi Teorisi” (*Mill’s Theory of the Taxation of Land*) başlıklı kısa yazısında arazi üzerindeki bedava gelir olan rantların vergilendirilmesini veya devletin bu rantları elde edenlerden araziyi satın almasını önermektedir. Veblen nihayetinde bu önerisinin “toprağın evrensel kamulaştırılmasına” (Veblen, 2011a

[1882]: 53) yol açacağını belirtir. Bu bağlamda Goldscheid'in dile getirdiği “devlet ve halk arasındaki ‘kutsal’ özel girişimin tırmanılmaz duvarı”nı Veblen de görmektedir. Bazen açık bir biçimde bazen de çıkarımlarla bunu belirten Veblen'in de bu duvarın yıkılması gerektiği kanısında olduğu söylenebilir. Veblen farklı olarak tüm bu görüşlerini evrimsel ve kurumsalcı bir çizgide temellendirmiş; kapitalizmin, özel mülkiyet ve sınıfların oluşumunu ve toplumsal değişimi daha farklı bir perspektifle kapsamlı bir biçimde açıklamıştır.

Goldscheid devleti odağına alarak kamu maliyesine dair bir sosyolojik yaklaşım geliştirmiştir. Goldscheid gibi Schumpeter de mali sosyoloji yaklaşımı benimsemiştir. Ancak Schumpeter kamu maliyesininin toplumların incelenmesinde bir başlangıç noktası olduğunu düşünerek odağına toplumu almıştır. Schumpeter aynı zamanda Veblen gibi neoklasik iktisadın metafiziksel anlayışına uzak durarak disiplinlerarası bir yaklaşım benimsemiştir. Veblen ve Schumpeter, insanı kurumlarla karşılıklı nedensellik ilişkisi içinde “eyleyen” olarak ele almıştır. Ayrıca her iki düşünür de bu bağlamda “kurumsal evrim sürecinin dinamik itici gücü”nü alışkanlık, teknoloji ve kurumlar gibi kavramlarla incelemiştir (Gürkan, 2007a: 261-266). Ancak iki düşünür söz konusu kavramlarla dünyaya farklı bir perspektiften bakmıştır.

3.3.2. Kâr, Teknoloji, Kapitalizm ve İş İnsanı

Schumpeter ve Veblen'in kapitalizme ‘bakış açıları’ farklıdır. Schumpeter, Veblen'in ele aldığı “kapitalizmin doymak bilmeyen ve vahşi boyutları”nı (Heilbroner, 2003: 261) ihmal etmiştir. Schumpeter ve Veblen'in ayrıştığı diğer önemli nokta ise “kâr”a bakış açılarıdır. Schumpeter'e göre kâr “dairesel akış rutinleşmiş rotasını takip etmediğinde” oluşur. Yani kâr bu akışa teknolojik yeniliklerin dâhil olmasıyla ve maliyetlerin düşmesiyle meydana gelir (2003: 256). Veblen ise kârı, yağmacı

kapitalistlerin ‘bedava gelir’ (*free income*) amacıyla üretimi baltalanması, toplumun ortak bilgi stoku olan teknolojiye el koyması benzeri kurnaz sabotajları sonucunda ortaya çıktığını vurgulamaktadır.

Diğer yandan Schumpeter’in söz ettiği yenilikleri yapan kişi Veblenci manada “iş insanı” değildir. Schumpeter’e göre kârın kaynağı olan yenilikler “girişimci”nin yeteneklerinden ve zekâsından ortaya çıkar. Schumpeter girişimciyi yenilikçi/mucit olarak ele alır; mühendis veya sanayi kaptanı olarak değil (Ferrarotti, 1999: 245). Bu bağlamda Schumpeter kapitalist ve girişimci ayrımını yapmıştır. Kapitalistler girişimcilere yeniliklerin yaratılması için kredi sağlayan ve riski üstlenenlerdir. Ancak bir girişimci kendi finansmanını sağlayarak kapitalist de olabilir (Gürkan, 2007a: 257-258). Dolayısıyla Schumpeter girişimcinin “‘mücadele, başkalarından üstün olduğunu kanıtlama’” ve “‘yaratmanın, bir işi yapıp tamamlamanın ve sadece enerjisini ve düşgücünü kullanmanın keyfi’”ne varmasına dair niteliklerini belirterek aslında girişimciyi Veblen’in insana dair övdüğü ustalık içgüdü ve yerdiği yağmacı içgüdülerin bağlamında açıkladığı görülmektedir (Heilbroner, 2003: 258). Ancak Veblen’e göre yağmacı özelliklere sahip iş insanı hem uzaktan mülk sahibi hem de sanayi kaptanıdır (Sweezy, 1958: 21). Zaten sorun da uzaktan mülk sahiplerinin sanayiye hilebazlık ve kurnazlıkla kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmesidir. Dolayısıyla Veblenci bir yaklaşımla bakıldığında Schumpeter’in “maceracı şövalye” (Heilbroner, 2003: 258) olarak gördüğü girişimcinin “romantik atmosferinin dağıldığı” (Ferrarotti, 1999: 247) söylenebilir.

Schumpeter ve Veblen teknolojiyi kurumsal evrim sürecinin dinamiklerinden biri olarak ele almıştır. Ancak iki düşünürün teknolojik gelişmeye bakış açısı farklıdır. Veblen teknolojinin toplumun ortak katkılarıyla zaman içinde birikimli bir şekilde geliştiğini düşünürken Schumpeter bu sürekliliği göz ardı ederek teknolojinin daha tekil

ve öznel gelişmelere tabii olduğunu öne sürmektedir.⁸⁰ Diğer yandan Schumpeter kapitalizmde girişimin kârlılığı açısından zorunlu olan teknolojiyi “fiyatı olan ve zaman geçtikte fiyatı düşen bir mal” olarak görür ve kapitalist sistemde teknolojiyi yalnızca parasal açıdan değerlendirir. Veblen ise teknolojiye daha geniş bir perspektiften bakmaktadır. Veblen’e göre teknoloji ve ticaret birbirine uyumsuzdur. Yani aslında teknolojik gelişmelerle ve üretim artışı ile toplumsal refahın artması gerekirken fiyat sistemi aracılığıyla bu sonuç engellenir (Gürkan, 2007a: 262-265). Ayrıca Veblen teknoloji ve makineleşmenin insanları metafizik değerlendirmelerden uzaklaştıracağını ve neden-sonuç ilişkisinin daha iyi kavramasını sağlayarak düşünce alışkanlıklarını etkileyeceğini düşünmektedir.

İki düşünürün bu görüşlerinin banka kredilerine dair bakış açılarına da yansıdığı söylenebilir. Schumpeter kredileri üretimin ve yeniliklerin gerçekleşmesi için bir yardımcı araç olarak görürken, Veblen kredilerin ticari işlemlerin piyasa değerini ve fiyatları yükselten bir araç olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Veblen’e göre, canlılık dönemlerinde üretime olan ikincil etkisi dışında kredi genişlemesinin üretimi artırıcı bir etkisi yoktur (Gürkan, 2007a: 271-272; Veblen, 1958 [1904]: 52). Diğer yandan Veblen fiyat sistemi altında finans kaptanlarının sanayiye yağmacı saiklerle yönetmesinin nihayetinde kronik depresyona yol açacağını ve toplumsal refahı baltalayacağını düşünmektedir. Schumpeter de her ne kadar kapitalizmde “ekonomik krizin iyi bir soğuk *douche* [duş]” olduğunu (Heilbroner, 2003: 253) söylese de kapitalizmin başarısının nihayetinde kapitalizmin kendi sonunu getireceğini düşünmektedir.

---

⁸⁰ Schumpeter “buhar makinesinin icadı”nı makinenin patentini alarak bir yenilik yaratan James Watt gibi bir girişimcilik örneğinde anlatırdı. Veblen ise bu soruyu yanıtlarken şüphesiz çok eski uygarlıkların buhar makinesinin icadının gerçekleşmesini sağlayacak katkılarından anlatmaya başladığı. (Gürkan, 2007a: 265). Bu örnekten hareketle aslında Veblen’in ‘birikimli nedensellik’ yaklaşımı ile kendi yüzyılının finansal genişleme aşamasını değerlendirdiği, Schumpeter’in ise bu dönemi geçici kabul edip bir önceki yüzyılın maddi genişleme dönemine dayanarak kapitalist gelişmeyi ele aldığı söylenebilir (2007a: 274-275).

[Schumpeter'e göre] kapitalizm ekonomik bir başarı olabilir, ama sosyolojik bir başarı değildir. Çünkü daha önce de gördüğümüz gibi, kapitalizmin ekonomik temeli, romantik olmaktan ziyade akılcı, destansı olmaktan ziyade eleştirel zırh içinde değil takım elbise içindeki insanlar için planlanmış kendi ideolojik üstyapısını yaratır. Sonunda sistemi yıkan da işte bu kapitalist düşünce çerçevesi, bu kapitalist zihniyettir (Heilbroner, 2003: 262).

Schumpeter, 19. yüzyılın ilk yarısındaki dizginsiz kapitalizmi ve özellikle “pervasız finans”ın (*reckless finance*) aşırılıklarını ve spekülasyon balonları göz önüne almıştır. Bu bağlamda Schumpeter “depresyonu derinleştiren finansal spekülasyon ve pervasız finansın yenilik süreçlerinin dinamik ‘yaratıcı yıkımı’ndan ayrılabilmesini, ayrılması gerektiğini” (Raines ve Leather, 2012: 10) belirtmiştir. Bunu yapabilecek olan ise bankacılık sistemi düzenlemeleri ile devlettir.⁸¹ Ancak görüldüğü gibi Schumpeter’in düşüncesinde yeniliklerin kapitalizmin gelişimindeki rolü göz önüne alındığında finansal düzenlemelerin aslında “yenilik” haline geldiği söylenebilir (2012: 9-10). Veblen ise yapılabilecek bu düzenlemelerin ve Federal Rezerv’in varlığının aslında çıkar çevreleri lehine olduğunu söylemektedir ve işlevlerinin tam olarak “kredi yaratma ağı”nı sürdürmek ve düzenlemek olduğu için eleştirmektedir (2012: 5).

Veblen’i Schumpeter’in karşı kutbunda yer aldığı en önemli noktalardan biri de kapitalizmi yağmacılık, talan, gasp gibi nitelendirmelerle açıklamasıdır. Schumpeter ise kapitalizmi rasyonel ve barışçıl görür:

[K]apitalist uygarlık, rasyonalist[tir] ve kahramanlık karşıtı [*anti-heroic*] bir uygarlıktır, ve bu iki niteliği birbirine paraleldir. Ticari ve endüstriyel başarı beyin [dayanıklılık/güç] istemekle birlikte, bu tip aktiviteler aslında [şövalye duygusuyla] kahramanca hareketleri gerektirmezler. Ticaret ya da endüstri sektörlerinde çekilmiş kılıçların, fiziki üstün kabiliyetlerin, zırhlı atlarla düşmana saldırmanın yeri yoktur. Endüstriyel ve ticari burjuvazi temelden

---

⁸¹ “Tezimiz, devlet eliyle ekonomik yapının düzenlenmesine karşı bir nitelik taşımamaktadır” der Schumpeter ve ardından bu düşüncesinin ticari kısıtlamalar ve gelişigüzel tröst çözücü uygulamalar için genel bir durum olmayacağını belirtir. Schumpeter bu düzenlemelerin “rasyonel” olması gerektiğini vurgulamaktadır (Raines ve Leather, 2012: 9-10; Schumpeter, 1981 [1942]: 155-156; 2003 [1942]: 91-92).

barışçıdır ve özel hayatın moral ilkelerinin uluslararası ilişkilere uygulanmasını arzular. ... Barışseverlik ve uluslararası moral modern anlamda kapitalizmin ürünleridir (Schumpeter, 1981 [1942]: 206-207; 2003 [1942]: 127-128).

Schumpeter ve Veblen kapitalist devlete ve vergilerin rolüne dair bakış açıları açısından karşılaştırılabilir. Schumpeter (1991 [1918]) vergi devletinin ortaya çıkışının, Ortaçağ Avrupası'nda mali zorluklar karşısında prenslerin harcamalarının kendi şahsi giderleri değil "ortak ihtiyaçlar" olduğunu öne sürmesiyle başladığını belirtmektedir. Dolayısıyla vergiler devleti yaratmış ve biçimlendirmiştir. Aynı zamanda vergiler özel ekonomide devletin gücünü artırmıştır. Diğer yandan Schumpeter (1991 [1918])'in "modern devletin varlığının ilk işareti" olarak gördüğü mali talepler özel ekonomiden vergi devletine yöneltilmiştir. Kapitalizmin seyrinin "rasyonelleşme, bürokratikleşme ve tekelleşme" ve anonim şirketlerin artmasıyla devam etmesi sonucunda girişimcinin yok olması "yaratıcı yıkım"ı engelleyerek kapitalizmin krizini getirecektir. Ayrıca kamu harcaması talepleri, "rasyonelleşme, bürokratikleşme ve tekelleşme"nin yarattığı maliyetleri devletin üstlenmesi, devlet denetimleri ve aşırı vergilendirme ile de vergi devletinin krizi ortaya çıkacaktır (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013). Bu bağlamda Schumpeter'in kapitalist devletin altında vergileri gördüğü söylenebilir. Veblen (1958 [1904]) ise vergileri 'iş devleti'nin (*business government*) toplumun sıradan insanına karşı bir sabotaj biçimi olarak kullandığını, kamu maliyesi politikalarının yerleşik çıkar çevrelerinin lehine düzenlendiğini ve işe dair faaliyetlerin "devletin iflasına doğru çöküş" getireceğini belirtir. Bu bağlamda iki düşünürün özellikle koruyucu vergilere dair bakış açıları bir sonraki başlık altında ele alınacaktır.

3.3.3. Emperyalizm ve Sabotaj Biçimi Olarak Koruyucu Vergiler

Schumpeter'in yukarıda bahsedilen kapitalizmin barışçılığına dair fikirleri emperyalizme bakış açısına da yansımıştır. Schumpeter, kapitalist dünyanın "özünde" barışçıl olduğunu düşünmektedir. Emperyalizm ise yalnızca "geçmiş devirlerin kalıntısı" ve atavizmdir (2018 [1919]: 102). Bu bağlamda Schumpeter "kapitalist bir dünya, emperyalist *dürtülerin* besleneceği bir zemin olamazdı" (2018 [1919]: 108) der ve bu görüşünü şöyle açıklar:

[G]eçmişten kalan eğilimler *yalnızca* geçmişten kaldıkları için, geçmişten kalan işletme türleri kadar az dayanabiliyorlar. Bunların ancak "uyum sağlayarak" devam ettiklerinde hayatta kalmaları gibi, içgüdüsel eğilimlerde ancak oluştukları koşullar ayakta kaldığında ya da ilgili "içgüdü" yeni koşullarda yeni "işlevler" kazandığında hayatta kalırlar. Sadece "işlevsiz" bir "içgüdü"ye dönüşen "içgüdü" kapitalist dünyada tıpkı ile "işlevsiz" bir işletme türü gibi nispeten hızlı bir biçimde zayıflar. Bu rasyonelleşme sürecinin etkisini en güçlü güdülerde bile görüyoruz (Schumpeter, 2018 [1919]: 107).

Schumpeter evrimci bir yaklaşımla -Veblenci terminoloji ile- yağmacı içgüdülerin kapitalist sistemde rasyonelleşme ile işlevini yitirdiğini söylüyordu. Veblen'i Schumpeter'in bu görüşünden iki şey farklı kılar. Birincisi Veblen'e göre insanlığın yaşam mücadelesinde, kalıtsal olan içgüdüler bireyler ve toplumlar arasında farklılaşsa da asla kaybolmaz. Bazı zamanlarda bir içgüdünün baskın olması diğer içgüdülerin olmadığı anlamına gelmez. Aksi takdirde yağmacı kapitalistlerin karşısında potansiyel bir güç olarak mühendisleri ele almazdı. İkinci olarak kapitalizmde "bedava gelir" peşindeki faaliyetler, aylak sınıfın uğraşları veya gösterişçi tüketim tamamen yağmacı içgüdülerin ürünüdür. Dolayısıyla Veblen kapitalizmde yağmacı içgüdülerin silikleşmekten ziyade bu içgüdülerin daha pekiştiği ve baskınlaştığını vurgulamıştır. Diğer yandan Schumpeter, emperyalizmi "bir devletin herhangi bir sınır tanımaksızın şiddet yoluyla genişlemeye yönelik amaçsız eğilimi" (2018 [1919]: 25) olarak

tanımlamaktadır. Veblen ise aksine emperyalizmin “amaçsız” olmadığını düşünmektedir. Veblen aslında emperyalizmin kapitalist sistemde iş insanlarının çıkarları doğrultusunda yönlendirildiğini, devletin askeri gücü ile iş insanlarına destek sağladığını ve parasal kültürü başka ülkelere yaydığını, ayrıca vatanseverlik duygusunu pekiştirerek “sıradan halkın” gözünde ile iş insanlarının faaliyetlerini meşrulaştırdığını düşünüyordu.

Schumpeter ve Veblen koruyucu politikalar konusunda da farklı düşünmektedir. Schumpeter “Amerika’nın yürüttüğü koruyucu politika[nın] büyük işletmelerin menfaatlerini gözetmek amacıyla değil, dış âlemle az ilgili, bağımsız bir iç pazar kurmak amacıyla” oluşturulduğunu söylemektedir. Ona göre bu işletmeler bu politikalardan avantaj sağlasa da politikanın oluşturulmasında bir etkileri yoktur.

Büyük işletmeler, bankerler (Fugger’den Morgan’a kadar) ne zaman uluslararası politikada söz sahibi olmak istedilerse bu bir fiyaskoyla bitmiştir. Günümüzde kapitalist gruplar ülkelerinin politikasını kendilerine göre değiştirmeye çalışmaktan çok, kendilerini ülkenin politikasına uydurmaya çalışmaktadır. Öte yandan bu gruplar, kendi çaplarında, ülkenin politikasından uzak olarak karar vermekte, kısa vadeli düşünceler sistemiyle çalışmaktadırlar (Schumpeter, 1981 [1942]: 102).

Veblen’e göre Schumpeter’in ifade ettiği “işletmelerin kendilerini ona göre ayarladığı” kapitalist devlet politikaları zaten çıkar çevrelerinin lehine düzenlenmiştir. Veblen’e göre fiyat sistemine dair düşünce alışkanlığı yaşamın tüm alanına sirayet ettiği gibi devlet kurumlarına da işlemiştir. Bu bağlamda Veblen bir sabotaj yöntemi olarak kullanılan koruyucu vergilerle yurtiçindeki mal arzının düşük seviyede tutularak fiyatların yükselmesine neden olduğunu, böylece ulusal çıkar çevrelerinin kârlılığının arttırıldığını belirtir. Bunu Veblen “[g]ümrük tarifesi sayesinde, mal arzı düşük tutularak fiyat yüksek tutulur ve böylece, korunan ticari malların alım satımını yapan

çıkar gruplarına, toplumun kendisi pahasına, oldukça tatmin edici kâr payları kazandırılır” (Veblen, 2011b [1921]: 29) diyerek vurgular.

3.3.4. Veblen, Eleştirel Politik Ekonomi ve Mali Sosyoloji

I. Dünya Savaşı sonrasında mali krizleri mali sosyolojik bir perspektiften ele alan Goldscheid ve Schumpeter’den sonra mali sosyolojiye en büyük katkılardan biri 1973’te O’Connor’dan gelmiştir. O’Connor’ın devletin mali krizi analizinde sınıf ve güç ilişkilerini merkeze alan mali sosyolojik yaklaşımında kamu maliyesinin belirleyicisi sınıflar arasındaki ilişkidir. Bu ekonomi politik ilişki emek, sermaye ve devlet arasında örülmektedir. Rekabetçi ve tekelci sektör olarak bölünmüş özel ekonomi ile kamu sektörü bir bütün olarak kapitalist ekonomik sistemi oluşturur. Devlet mali işlevleriyle, emek ve sermaye ise kendi içlerinde konumlandıkları rekabetçi ve tekelci sektöre göre buldukları sınıfsal özellikleri kazanırlar. O’Connor’ın Marksist ekonomi politik perspektifinden bakıldığında devlet, emek ve sermaye arasındaki temel ve kurucu sınıfsal ilişki, kapitalist sistemde üretilen değer ve gelirlerin kâr olarak özel sektörde birikmesi, diğer yandan üretim maliyetlerinin devlet sektörü ve kamu maliyesi ile toplumsallaştırılması ile anlaşılabilir. Bu tespit Veblen’in vergilerin sabotaj biçimi olarak kullanıldığına dair yaklaşımı ile örtüşmektedir. Koruyucu vergilerle mal arzı düşük tutularak ve fiyatların yükselmesinin sağlandığını belirten Veblen (2011b [1921]: 29)’e göre “[ç]ıkar gruplarına, yararlanacakları mutlak olarak büyük ama göreceli olarak küçük bir bedava gelir sağlanır ve bunun topluma maliyeti hem göreceli hem mutlak olarak büyük” olur. Ayrıca O’Connor’ın mali krizi daha da ağırlaştıran “devletin gücünün özel [çıkarlara] tahsisi” (O’Connor, 2009 [1973]: 9) vurgusu Veblen’in bakış açısı ile benzerlikler taşımaktadır. Aslında Veblen’in düşüncesine daha yakından bakıldığında bazı noktalarda Marksist ekonomi politikten etkilendiği söylenebilir.

Veblen'in "uzaktan mülk sahipleri" kavramının Marx'ın yaklaşımındaki kapitalistler ile taşıdığı benzerlik (Sweezy, 1958: 21); kapitalizmin savurganlığı ile adaletsizliğine ilişkin vurgu ve "toplumsal sistemin yeniden inşasına çağrı" (Dugger, 2011 [1921]: 9-10); kapitalizmin kurumlarının ele alınması, kapitalizmin sorunlarına getirilen sosyalist çözümler, sermaye ve üretken- üretken olmayan faaliyetlerin incelenmesi, tarihin materyalist kavranışı, kapitalizmde egemen sınıfın aracı olarak devletin ele alınması (O'Hara, 1997: 66) gibi noktalarda Veblen Marksist ekonomi politiğe yakın durmaktadır. Ayrıca Veblen'in düşüncesindeki iş insanlarının kamu maliyesi ile ilişkisi, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nde ele aldığı Fransa'nın 1830'lu ve 40'lu yıllarında egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda kamu maliyesiyle ilişkisi ile benzerlik taşımaktadır.⁸² Bu bağlamda Marx ve Veblen'in kapitalizme yaklaşımında büyük benzerlikler olduğu hatta Veblen'in "Marksizmi tamamlayan zengin bir anlayışa sahip olduğu" ve Marksizmin de Veblen'in analizini güçlendirecek sayısız tarafının olduğu (Hunt, 1979: 114, 137) düşünülebilir. Veblen'in çalışmalarında genel olarak sosyalizme karşı bir "sempati"sinin olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Veblen 1890'lı yıllarda sosyalizmin geleceğine dair daha iyimserken sonraki yıllarda muhtemelen I. Dünya Savaşı sonrası şovenist ve emperyalist politikalar ile sonrasında sosyalistlere karşı baskıcı hareketler (*The Great Red Scare* ve *the Palmer Raids* gibi) nedeniyle daha kötümser ve umutsuz bir bakış açısı geliştirmiştir (1979: 137).

"Karl Marx'ın ve Takipçilerinin Sosyalist İktisadı" (*The Socialist Economics of Karl Marx and His Followers*) çalışmasında "Marx'ın [teorisinden] daha makul

---

⁸² Marx (2016 [1895]: 41) "*Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*" çalışmasına şöyle başlar: "{1930} Temmuz Devriminden sonra, liberal bankacı Laffitte, *compere*'i {suç ortağı} Orleans Dükü'nü zafer havası içinde *Hotel de Ville*'e {Paris belediye binasına} götürürken şu sözleri ağızından kaçırdı: "*Şu andan itibaren bankacılar hüküm sürecek.*" Laffitte, devrimin sırrını açığa vurmuştu. Louis-Philippe döneminde egemen olan sınıf, Fransız Burjuvazisi değil, onun *bir kesimiydi*: Bankacılar, borsa kralları, demiryolu kralları, kömür ve demir madenleri ile ormanların sahipleri, toprak sahiplerinin bunlarla birlikte hareket eden bir bölümü; yani *mali aristokrasi* diye adlandırılan kesim. Bu kesim tahtta oturuyor, meclislerde yasaları zorla kabul ettiriyor, bakanlıklardan tütün bürosuna kadar her yerdeki devlet memurluklarını dağıtıyordu. Gerçek *sanayi burjuvazisi* resmi muhalefetin bir bölümünü oluşturuyor, yani meclislerde yalnızca birer azınlık tarafından temsil ediliyordu."

[logical] bir ekonomik sistem yoktur” (Hunt, 1979: 113; Veblen, 1919b [1906]: 410-411) diyen Veblen diğer yandan Marx’ın Hegel’i eleştirmesine benzer şekilde (Dugger, 2011 [1921]: 9) Marx’a bazı eleştiriler yöneltmektedir. Bu eleştirilerin daha çok Marksizm ve Darwinizm ayırımında ilerlediği söylenebilir. Veblen Marksizmin “sosyalist nihai sonun sınıfsız iktisadi yapısı” düşüncesine karşılık Darwinizmde “böyle bir nihai sonun veya mükemmel zamanın ve kesin bir denge noktasının” söylenemeyeceğini belirtir (Veblen, 1919b [1906]: 417; 1919c [1907]: 436). Ayrıca Veblen sınıf mücadelesinin psikolojik öğelerinin daha çok göz önüne alınması fikrini taşır. Veblen’in “süblimleşmiş materyalizm” (*sublimated materialism*) olarak adlandırdığı materyalizmde madde “fiziksel, mekanik veya psikolojik” anlamına gelmemektedir. Süblimleşmiş materyalizm, “bilinçli insan ruhunun yapısı kontrol edilerek süblimleştirilir ancak yaşam araçlarının üretiminin maddi gerçekleri tarafından koşullandırılır” (Veblen, 1919b [1906]: 415).

Darwinci normlar altında insanın muhakemesinin büyük ölçüde mantıksal ve zihinsel güçler dışında kontrol edildiği; kamuoyunun veya sınıfın düşüncesinin ulaştığı sonucun mantıksal çıkarımdan çok duygu (*sentiment*) meselesi olduğu; tek başına veya kolektif olarak insanı harekete geçiren şeyin duygu olduğu; hesaplanan maddi çıkar kadar doğal eğilimlerin ve alışkanlıkların sonucu olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Veblen, 1919c [1907]: 441).

Veblen (1919c [1907]: 441-442)’e göre Darwinci yaklaşımda işçi sınıfının çıkarları için mülk sahiplerinin karşısına çıkışına dair önceden (*a priori*) bir şey söylemek çok zordur. Dolayısıyla Veblen’in Marx’la karşılaştırıldığında en büyük farklılığı Darwinci yaklaşımıdır. Öte yandan Veblen’i Marx’tan ayıran diğer noktalar Veblen’in emek değer teorisini kullanmaması, Marx’ın belirli bir ön kabule sahip olduğu iddiası⁸³ (O’Hara, 1997; Veblen, 1919b [1906]), iş insanlarının “halkın

---

⁸³ Veblen Marx’ın düşüncelerinin Materyalist Hegelcilik ve İngiliz Doğal Haklar sisteminden gelen yerleşik ön kabuller içerdiğini düşünmektedir (Veblen, 1919b [1906]: 411). Bu bağlamda O’Hara (1997: 66) Veblen’in Marx’ın düşüncesine dair perspektifinin oldukça “kısmi” olduğunu söylemektedir. Çünkü

sırtından” zenginleştğini gösteren “ticari girişim teorisi” oluşturması (Dugger, 2011 [1921]: 10) şeklinde sıralanabilir. Aslında genel olarak bakıldığında Marx emek değer teorisi ile kapitalistlerin işçi sınıfını sömürsünü, Veblen ise ticari girişim teorisi ile iş insanları ve hükümetin halkı sömürsünü ele almıştır. Bu bağlamda iki düşünür arasında çelişkiden ziyade bir ayrılık olduğu (2011 [1921]: 10) söylenebilir.

O’Connor’ın görüşlerini bu düşüncelerin izinde temellendirdiği Marksist mali sosyolojik perspektif Veblen’in yaklaşımı ile tekrar okunduğunda Veblen’in bakış açısından çok uzak olmadığı, özellikle O’Connor’ın ele aldığı devletin mali krizinin nedenlerini oluşturan etkenlerin Veblen (1958 [1904]: 142)’in “iş trafiği [*business traffic*] devletin iflasına doğru çöküş ve nihai tükenme olasılığıyla birlikte daha yüksek amaçlara hizmet etmeye başlar” tespiti ile uyumlu olduğu görülmektedir.

O’Connor ve Veblen farklı krizler içinde yaşamıştır. O’Connor 1973 Keynesyen refah devletinin krizini analiz etmiştir. 1973 yılı öncesinde dünyada finansal akımlar Bretton Woods sistemi ile kontrol altındadır. Dolayısıyla O’Connor’ın analizinde finans sermaye yer almamaktadır. Veblen’in öngördüğü 1929 krizine giden dünyada ise finansal akımlar hareketlidir. Zaten 1929 krizi borsa/finans kaynaklı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Veblen için finans sermaye büyük önem taşımaktadır. O’Connor ve Veblen’den hareketle günümüz neoliberal dünyasına geldiğimizde ise yaşanan 2008 kriziyle birlikte şu iki nokta vurgulanabilir: Birincisi, O’Connor’ın Veblen ile genişletilmesi eleştirel politik ekonominin mali sosyolojisine bir katkıdır. İkincisi, 2008 kriziyle birlikte mali sosyolojik analizin içine Veblen ile finansın dâhil edilmesi günümüz dünyasını değerlendirebilmek açısından önem taşımaktadır. Mali sosyolojik

---

Marx’ın yazdığı ancak ilk kez 1932’de yayımlanan *1844 Paris Elyazmaları*, *Alman İdeolojisi* ve 1939’da yayımlanan *Grundrisse* çalışmalarına Veblen’in erişimi mümkün olmamıştır. Ayrıca Veblen’in Marx’ın görüşlerinin yanlış ve tutarsız biçimde ele aldığı kısımların çoğunluğunda ikincil kaynaklardan yararlandığı (O’Hara, 1997) ve Marx’ın bazı fikirlerini yanlış yorumladığı (Hunt, 1979) görülebilir.

bakış açısına finansı eklemleyerek çalışmalarını şekillendiren bir diğer araştırmacı da Streeck'tir.

3.4. Neoliberalizmde Sıradan İnsan ve Yerleşik Çıkar Çevreleri

Wolfgang Streeck; Schumpeter, Goldscheid ve O'Connor'ın mali sosyoloji yaklaşımını sürdürerek neoliberalleşme ile devletin ve kamu maliyesinin dönüşümünü finansal kapitalizm ekseninde tarihsel ve sosyolojik bir yaklaşımla ele almıştır. Streeck Goldscheid'in mülksüz devlet/'borç devleti', Schumpeter'in 'vergi devleti' vurgusu ve O'Connor'ın Marksist mali krizi analizinden yola çıkarak oluşturduğu kurumsal ve sosyolojik ekonomi politik yaklaşım ile mali sosyolojiye katkı sağlamıştır (Gürkan, teksir). Bu bağlamda Streeck, 1970'lerden beri artan kamu borçlarının sebebini demokrasinin başarısızlığına bağlayan kamu tercihi teorisini şiddetle eleştirmiştir. Streeck borç devletinin krizine, kitlesel talepleri dikkate alan bir siyasal yapı ve rejim olarak demokrasinin yükselmesinden ziyade demokrasiyi zayıflatan finansal kapitalizmin neden olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Streeck devletin mali biçiminin evrimsel sürecini incelemiş ve devletin politik biçimini kamu maliyesine referansla analiz etmiştir. Buna göre devletin evrimsel gelişim sürecini vergi devletinden (1945-1973) borç devletine (1980-1990) ve son olarak iki aşamalı konsolidasyon devletine (1990-2008 ve 2008-...) dönüşümü biçiminde ele almış, bu çerçevede neoliberal dünyadaki 2008 krizinin soykütüğünü evrimsel ve diyalektik bir yaklaşımla analiz etmiştir (Streeck, 2013; 2016).

Kurumsal ekonomi politik perspektifinden tarihsel ve sosyolojik bir yaklaşımla kamu maliyesini ele almak için Streeck'in kapitalizmin dünü, bugünü ve geleceğine dair bakış açısı önem taşımaktadır. Bu bağlamda Streeck'in neoliberal kapitalizme dair kurumsal ve sosyolojik temeldeki eleştirileri ülke sınırlarını aşan finansal çıkar

çevrelerine karşı toplumun maddi refahının savunulmasına dayandığı (Gürkan, teksir) söylenebilir. Streeck (2016), neoliberal dünyada toplumun ‘kurucu halk’ ve ‘piyasa halkı’ olarak iki ayrı kesimden oluştuğunu belirtir. Söz konusu iki kesim birbiri ile çatışma halindedir. Streeck’in tanımladığı ‘piyasa halkı’ aslında Veblen (1958 [1904])’in neredeyse yüz yıl önce bahsettiği yağmacı “iş toplumu” (*business community*)’dur. Streeck’e göre neoliberal devlet finansman konusunda piyasa toplumuna tabii hale gelmiştir.⁸⁴ Bu bağlamda Veblen ise iş toplumu ile devletin açıkça iş birliği içinde olduğunu vurgulamaktadır ve bu Streeck’in analizinde konsolidasyon devletine denk gelmektedir. Diğer yandan iş toplumunun faaliyetleri ve devletle ilişkileri bağlamında Streeck, “‘sermaye’ ve onun yöneticilerinin politik güç kullanımının en önemli biçimi[nin], hiç riske girmeyerek toplum tarafından kendilerine ‘mülk’ olarak terk edilmiş toplumsal kaynakları ya geçici olarak atıl hale getirmek ya da tamamıyla ülke dışına çıkarmak” (2016: 15) olduğunu belirtmiştir. Aslında burada bahsedilen iş insanlarının çıkarları doğrultusunda oluşturduğu stratejiler Veblenci terminoloji ile toplumsal kaynakların ‘sabotaj’ıdır.

Streeck (2016), devleti ‘kurucu halk’ ve ‘piyasa halkı’ olarak iki ayrı toplum kesiminin “muhabatı” ve “mandater”i olarak ele almıştı. “İki düşman çevre arasında aracı sistem” olan devlet, bölüşüm çatışması içindeki her iki toplum kesimini de tatmin edecek politikalar geliştirmelidir. Bu iki halkın farklılaşan ve çatışan özellikleri ile devlet ile ilişkilerine dair Streeck’in oluşturduğu tablo (Tablo 2: 30) Veblen’in toplum yapısına ilişkin düşünceleri kapsamında aşağıda Tablo 3’te genişletilmiştir. Tablo 3’te görüldüğü üzere devlet ulusal çıkar çevrelerinin kazançlarını hem ülke sınırları içinde gerçekleştirmesini sağlamakta hem de askeri gücü ile çıkar çevrelerinin uluslararası

---

⁸⁴ Bu konuda Streeck (2016: 119), 2007 yılındaki bir röportajda hangi devlet başkan adayını desteklediğine dair sorulan bir soruya Merkez Bankası Başkanı Alan Greenspan’ın verdiği “[b]ir sonraki başkanın kim olacağı, ulusal güvenlik konusu dışında pek de önem taşımıyor. Dünya, piyasa güçleri tarafından yönetiliyor” yanıtını hatırlatmaktadır.

çıkarlarına destek olmaktadır. Böylece çıkar çevrelerinin faaliyetleri toplumsallaştırılarak bir yandan ülke içindeki sıradan insan zarar görürken diğer yandan diğer ülkelerdeki sıradan insanın refahı sabote edilmektedir.

Tablo 3: Streeck ve Veblen'deki İkili Toplum Yapısı

Streeck'de Toplum Yapısı		Veblen'de Toplum Yapısı ⁸⁵	
Kurucu Halk	Piyasa Halkı	Sıradan İnsan	Yerleşik Çıkar Çevreleri
Ulusal	Uluslararası	Ulusal (Kültürel)	Ulusal/Uluslararası Faaliyet
Yurttaşlar	Yatırımcılar	İşçiler, mühendisler (barışçıl)	Uzaktan mülk sahipleri, büyük ticari işletmelerin sahipliği, aylak sınıf (yağmacı)
Yurttaşlık Hakları	Talepler	Maddi üretim ve refah	Fiyat sistemi, "kutsal" mülkiyet hakkı, kredi
Seçmen	Alacaklı	Üretici güçler	Ticari iş girişimi, parasal, ticari ve finansal işlemler, bedava gelir
Seçimler (Periyodik)	Açık artırmalar (Sürekli)	Endüstriyel faaliyetler	Sabotaj
Kamuoyu	Faiz Oranları	Makineleşmenin geliştirdiği maddi bakış açısı (materyalizm)	Animist düşünce kalıntıları, metafiziksel düşünce, muhafazakârlık
Bağlılık	Güven	Vatanseverlik duygusu	Devlet ile iş birliği, 'Büyük Birlik'
Sosyal Hizmetler	Borç servisi	Vergiler	Devletin desteği ve askeri gücü

Kaynak: (Streeck, 2016; Tilman, 1973; Veblen 1958 [1904]; 1924 [1923]; 2011b [1921]; 1969 [1919])

⁸⁵ Tilman (1973) Veblen'in düşüncesindeki toplum yapısını üç grup altında şöyle kategorize etmiştir: Yağmacı tipteki üst sınıflar olarak büyük ticari işletmelerin sahipleri, kâr, faiz ve rant elde eden uzaktan mülk sahipleri; barışçıl tipte mavi yakalı endüstri sınıfı olarak ücretli işçiler; barışçıl ve yağmacı tipler aralığında yer alan orta sınıf ise çiftçiler, küçük ticari işletme sahipleri/küçük mülk sahipleri, maaşlı çalışan ve beyaz yakalılarıdır. Aslında Veblen'e göre mühendisler makine çağının özel sınıfıdır. Sıradan insan ise daha uzun erimli bir tarihin içinde anlamlandırılır. Dolayısıyla Veblen'in perspektifinde mühendisler doğrudan sıradan insana anlam olarak indirgenemez ve ondan türetilemez. Ancak mühendisler sıradan insanla olan ilişkisiyle anlaşılır. Bu nedenle Tablo 3'te mühendisler sıradan insan başlığı altında değerlendirildi. Dolayısıyla mühendisleri yağmacı çıkar çevreleri başlığı altında veya iki grup arasında bir yerde ele almak Veblen'in bakış açısıyla doğru olmazdı.

Veblen (1969 [1919]) bu bağlamda esas sorunun, “sıradan insanların, yerleşik çıkar çevrelerinin kazandığının iki katını kaybedip kaybetmediği” olduğunu söylüyordu. Çünkü ona göre yağmacı iş insanları toplumun maddi refahından çalarak zenginleşiyordu. Streeck (2016: 98) de aslında “[k]aybedenler olmadan kazananlar olmayacağı gibi, sürekli kaybedenler olmadan sürekli kazananlar da olamaz” diyerek piyasa toplumu ile kurucu halk arasındaki bölüşüm çatışmasını vurgulamaktadır. Ayrıca Veblen’in vergilemeyi bir sabotaj aracı olarak gördüğü gibi Streeck de vergi politikalarının devlet kanalıyla güçlü sermaye sahiplerinin lehine sıradan insanın aleyhine olacak şekilde oluşturulduğu kanısındadır: “Güçlü olanlar vergi ödememe imkânına sahip olurken, halkın çoğunluğu toplam vergi yükünü taşımak zorunda kalır” (2016: 108).

Veblen (1958 [1904]) eski zamanlardaki prenslerin yetkilerinin artık iş insanların elinde olduğunu, öyle ki eski zamanlarda dahi prenslerin gücünün sorgulanabildiği ancak kapitalist sistemde iş insanların faaliyetlerinin yararlılığının sorgulanmadığını, diğer yandan mülkiyete dair 18. yüzyıla ait ilkelerin “bir pirinç anıttan daha dayanıklı olarak” (1969 [1919]) süregeldiğini vurgulamıştır. Veblen değişmeyen bu ilkelerle geleceğe gitmenin makul olup olmadığını tartışmaktadır. Streeck de aslında bu konuda benzer görüşte olduğu söylenebilir:

Kapitalizm ve toplum arasında tarihsel süreçte ortaya çıkmış barış antlaşmaları da dâhil olmak üzere tüm kurumlar sosyal inşalardır: Toplumsal çatışma ve politik müzakerelerin rastlantısal sonuçlarıdır; sonuçlar bu şekilde olabileceği gibi, başka şekilde de olabilirdi. Bu da ortaya çıkan sonuçların esasen yeniden gözden geçirilebilir olduğu anlamına gelir (Streeck, 2016: 223).

Diğer yandan Streeck çalışmalarında ‘kurucu halk’ ve ‘piyasa halkı’ olarak belirlediği ikili toplum yapısının nasıl oluştuğuna dair bir bilgi vermemektedir. Bunu “oy hakkının ulusal, satış haklarının uluslararası olduğunu söylemek dışında bu

ikililiğin nasıl oluştuğuna dair bir şey söylemiyorum” (Streeck, 2017) diyerek kabul etmiştir.⁸⁶ Veblen ise toplumsal yapıdaki ikiliği ve ardındaki dinamikleri detaylı bir biçimde incelemiştir. ‘Sıradan insan’ ve ‘yerleşik çıkar çevreleri”nin nasıl oluştuğu, aylak sınıfın oluşmasına çalışan sınıfın nasıl izin verdiği, yerleşik çıkar çevrelerinin fiyat sistemi altında ‘bedava gelir’ peşindeki iktisadi faaliyetlerinin sıradan insanın gözünde nasıl meşrulaştırılmaya çalışıldığı gibi sorulara dair tespitler antropolojik, felsefi, sosyolojik, biyolojik, tarihsel ve iktisadi temellerde Veblen’in çalışmalarının belkemiğini oluşturmaktadır. Öte yandan Streeck’in toplumsal yapı kurgusunda ‘kurucu halk’ ve ‘piyasa halkı’ arasındaki çizgi çok keskindir. Her ne kadar Streeck (2016) sosyal güvenliğin özelleştirilmesi gibi uygulamalarla piyasa halkının insanının aynı zamanda kurucu halkın sıradan bir yurttaşı olabileceğini belirtse de “karmaşıklık” olarak gördüğü bu durumu ayrıntılı bir biçimde ele almamaktadır. Streeck (2017) bu iki toplum arasındaki örtüşmelerin “uluslararası hareketlilik içindeki zenginler” ve “özel emeklilik fonlarında parası bulunan daha az zenginler” arasında oluştuğunu belirtmektedir. Ancak toplumsal yapıdaki bu kesişmelerin nasıl oluştuğuna dair tarihsel ve sosyolojik bir perspektif sunmamaktadır. Veblen ise kendi toplum kurgusunda sınıflar arasındaki geçişleri ‘öykünme’ ve ‘haksız kıyas’ kavramlarıyla açıklamıştır. Yabancı barışçıl toplumlardan bu yana incelediği evrimsel süreçte yağmacı toplumlarda kadın esirleri elde etme arzusu ile başlayan mülkiyet kavramının ortaya çıkışı ve mal

---

⁸⁶ Adam Tooze (2017) Streeck’i “kurucu halk” (*Staatsvolk*) ve “piyasa halkı” (*Marktvolk*) kavramsallaştırması üzerinden şiddetli bir biçimde eleştirmiştir. Tooze, “*Volk*” kelimesinin “*Markt*” ile yan yana kullanılmasına karşı çıkmıştır. Almanca “*Volk*” kelimesinin “halk” anlamında Naziler döneminde milliyetçi sloganlarda çok yaygın kullanıldığı bilinmektedir (Wikipedia). Tooze’a göre anlamı etnisite ile alakalı olarak bu kavram “piyasa” kavramıyla yan yana getirilmiştir. Streeck (2017), bu “masum analitik ayrım”ını Tooze’un “siyasetin ve politik ekonominin özcü, ırkçı, üstü kapalı bir Yahudi karşıtı kavramsallaştırılması” haline getirdiğini belirtmiş ancak Streeck kendisinin toplum yapısındaki bu ikililiği asla etnisiteyle ilişkilendirmediğini vurgulamıştır. Bu tartışmaya dâhil olan Christopher Prendergast (2017) ise “*Volk*” kelimesini Nazi kullanımıyla ilişkili olarak “etnik milliyetçi bir kurgu” olarak kullanılmadığını, yüzyıllardır “köy, pazar yeri gibi yerlerdeki alıcı ve satıcı” anlamındaki varlığını sürdüren “*Marktvolk*” kelimesinin bu bağlamda kullandığını belirtmiştir. Ayrıca bir alternatif olarak “*Marktleute*” (piyasa insanları) kelimesini önermiştir.

varlığının üstünlük göstergesi olarak görülmeye başlanmasını içgüdüler, düşünce alışkanlıkları, parasal beğeni standartları gibi boyutlarla ele almıştır.

Veblen'in evrimsel süreçte ele aldığı toplumsal yapıdaki bu ikili oluşum ve bu oluşumların rolleri neoliberal çağda patlak veren 2008 krizinin gelişiminde ve sonuçlarında da görülebilir. Aşağıda Veblenci bir perspektifle bu krizin iktisadi ve sosyolojik temelleri ele alınmaya çalışılacaktır. Daha önce neoliberal düzende yerleşik çıkar çevrelerinin ve devletin rolünün daha iyi kavranması açısından 2008 krizinin gelişimi üzerine bir değerlendirme sunulacaktır.

3.4.1. 2008 Krizi

Veblen 20. yüzyılın başlarında finans ve endüstri arasındaki keskin ayrımı (Sweezy, 1958: 21) ele almış, devlet ve yerleşik çıkar çevrelerinin iş birliğini, kredi ekonomisini ve kredi genişlemesini, spekülasyon hareketleri ve varlık fiyatlarındaki balonları incelemiş ve makineleşme ile uyumsuz bulduğu fiyat sisteminin doğuracağı tehlikeli sonuçları öngörmüştür. Nitekim Veblen hayatını kaybettikten birkaç ay sonra 1929 Büyük Buhranı'ı yaşamıştır. Veblen'in çağından yaklaşık bir asır sonra kapitalizmin büyük krizlerinden biri daha patlak vermiştir: 2008 krizi. Bu kriz neredeyse unutulmuş Veblen'in tekrar aramıza dönmesini sağlamıştır. Çünkü 2008 krizinin nedenlerine ve gelişimine bakıldığında Veblen'i hatırlatan birçok unsurla karşılaşmaktadır.

1929 Buhranı'na giden yolların taşları 1914-1918 dünya savaşı sonrasında döşenmiştir. Dünya savaşı 1870'lerin büyük şirket kapitalizminin ilk sonucudur. 1920'ler devlet ve büyük şirket kapitalizminin ortaya çıkardığı dünya savaşının sonuçlarını tamir etmek, altın standardı ile *laissez-faire* politikalarına geri dönmeye çalışmak ve üretimle beraber durgunluğu aşma politikalarının arayışının olduğu yıllardı.

Sonuç Fordizm ve Taylorizm ile kitlesel üretimde artış olmuştur. Ancak buna paralel olarak kredi genişlemesi yaşanmıştır. Bunun nedeni talebi canlı tutmak ve üzerindeki sömürü artan ama üretimde söz sahibi olmaya başlayan, arkasına Sovyet devrimi dalgasını almış işçi sınıfının politik gücünü ve itirazlarını yatıştırmaktır (Beud, 2003: 190-231; Holloway, 2007). 1929 krizi ekonominin Veblen'in eleştirdiği büyük şirket kapitalizmi rotasına girmesiyle alakalıdır. Kredi genişlemesi ile borsa spekülasyonları Veblen açısından şaşırtıcı değildi. Kriz sonrası Yeni Uzlaşma ile başlayan Keynesçi tepkiler Veblen'in eleştirdiği kapitalizmin finansal yönünü hedef almaktaydı. Büyük Buhran sonrasında, ABD'de finansal spekülasyonları engellemek ve mevduatların güvencesini sağlamak amacıyla 1933 yılında Glass-Steagall Yasası çıkarılmıştır. Bu yasaya göre mevduat ve yatırım bankası kurumsal düzeyde ayrılmış, finansal kuruluşların sıkı bir şekilde denetlenmesi kararlaştırılmış ve merkez bankasına "son borç verme kurumu" işlevi verilerek "finansal kuruluşlara devlet koruması" getirilmiştir (Akçay ve Güngen, 2016). Bu tepkiler Veblen'in paylaşacağı tepkiler olmamakla beraber onun öngördüğü teknolojik gelişme ve reel birikime dayalı materyalist bir toplumsal düzenin kuruluşu için önemliydi. Ne var ki İkinci Dünya Savaşı sonrası kurumsallaşan bu yapı 1973 krizine kadar ayakta kalmış ve 1980 sonrası Veblen'in toplumun maddi refahını ve barışçıl düşünce alışkanlıklarını eksilttiği için eleştirdiği ticari ve finansal dünyaya geri dönmüş oldu.

2008 krizine giden yolda önemli bir dönüm noktası ABD'de 1999 yılında, 1933'te çıkarılan Glass-Steagall yasanın kaldırılması oldu. Bu yasanın kaldırılması ile mevduat ile yatırım bankacılığı arasındaki ayrıma son verilmiştir (Akçay ve Güngen, 2016: 30-31). Bu yasanın kaldırılması aslında süregelen kuralsızlaştırma sürecinin ve giderek artan biçimde "karmaşık, bulanık ve yönetilemez" hale gelen sistemin "tam kapsamının bir simgesi"ydi (Foster ve Holleman, 2011: 9-10). Çünkü çok daha öncesinde 1973-1974 birinci petrol şoku sonrasında bilgi işlem ve telekomünikasyonda

yaşanan gelişmeler, emek piyasası ve finans sisteminin kuralsızlaştırılması ve Keynesyen politikaların rafa kalkmasıyla birlikte neoliberal politikalar zaten uygulanmaya başlamıştı (Lapavitsas, 2010: 39).

Neoliberalleşmeyle birlikte giderek artan finansallaşmada “egzotik” finansal yenilikler yaratılarak bankaların bilançosunun dışında bir gölge bankacılık sistemi gelişti (Foster ve Holleman, 2011: 9). Ancak aslında gölge bankacılık sistemi 1999 yılında yatırım ve mevduat bankacılığı ayrımı kaldırılmadan önce devlet desteği ile oluşturulmuştu. Öyle ki, FED’in 1987 yılında, yapısı holding şeklindeki bankaların konut kredilerinin menkul kıymetleştirilmesi amacıyla bankaların büyüklüğünün %5’ini geçmemesi koşuluyla yatırım şirketi kurmalarına izin vermiş ve 1997 yılında bu oranı %25’e çıkararak gölge bankacılığın gelişimini pekiştirmiştir (Akçay ve Güngen, 2016: 32-33). Gölge bankacılık sisteminde “bireysel ve kurumsal borçlar metalaştırılarak alım-satım konusu haline getirilerek” menkul kıymetleştirilir. Ayrıca farklı türdeki borçlar parça parça bir araya getirilerek paket halinde yeni finansal ürünlere dönüştürülür. Böylece yatırım bankacılığının gelişmesi ve türev araçlarla birlikte “gölge bankacılık, geleneksel bankacılık, kredi derecelendirme kuruluşları ve sigorta kuruluşları arasında organik bir bütünlük” sağlanarak küresel bazda aktörler ve fonlar birbirine bağlanmıştır (2016: 33-34). Bu koşullarda konutların finansallaşması ile ABD’de 2001-2003 yılları arasında ipotek karşılığı borçlanma hızlı bir biçimde artmıştır. Akabinde 2004-2006 yılları arasında özellikle yoksul kesimleri kapsamına alan *subprime* ipotek karşılığı borçlanma hızla arttı ve toplam ipotek karşılığı borçların %19,5’ine ulaştı. 2004-2006 yılları arasında 1,4 trilyon dolar kadar *subprime* ipotek kredisi menkul kıymetleştirilmiştir. Aynı zamanda FED’in politikaları da emlak balonunun ortaya çıkmasında ve patlamasında etkili olmuştur. 1999-2000 yıllarında faiz oranları düşük tutulmuştur. Ancak 2004’ten sonra faizlerin yükseltilmeye başlanması ile emlak balonu patlamıştır. 2007 yılında konut fiyatları %5-10 oranında azalmış ve düşüş

devam etmiştir. 2007 yılının son çeyreğinde borçlarını ödeyemeyenlerin sayısı 2,1 milyondur. Haczedilen konutların %42'si *subprime* ipotek kredili olanlardı (Lapavitsas, 2010: 28-33). Bu noktaya gelmesinde FED'in uyguladığı faiz politikalarının yanında devletin ipotekli krediler için prosedür ve koşulları gevşetmesi, ipotekli kredilerde vergi indirimleri sağlaması ve böylece yoksulları da finansal sisteme dahil etmesi önemlidir (Akçay ve Güngen, 2016: 72). Dolayısıyla konut talebi artışını sürekli hale getirerek fiyatların yükselmesini devam etmesinin amaçlandığı söylenebilir (2016: 75). Diğer yandan krizin patlak vermesinin bir nedeni de finans kuruluşlarının daha fazla risk alarak pervasız davranmasıdır. Bu durumun sebebi finans sektöründe çalışanların açgözlülüklerinden ziyade "risk almayı özendirilen teşvik sistemi"dir (2016: 89). Aslında bu durum tüm sistemin yağmacı yapısının göstergesidir.

2007'nin tüm bankacılarını tamamen farklı bireylerle değiştirseniz bile, *facia* anında öyle davranmış olurlardı: Bu teşviklerin sonucudur. Gerçekte önemli olan, küresel finans sisteminin görünürde birbirinden bağımsız ve kapalı parçalarının bir araya gelerek bu parçaların her birinin tek başına üretemeyeceği bir krizi nasıl oluşturduğu ve bunun devletin ve onun bir uzantısı olarak sizlerin sorunu haline nasıl gelmiş olduğudur (Blyth, 2017: 31).

ABD'de konut kredilerinin ödenememesinin etkileri 2008'de gölge bankacılık sistemine yansdı. Yatırım bankalarının rezerv tutma zorunluluğunun olmamasıyla birlikte finansal kuruluşlar batma riskiyle karşı karşıya kaldı. İlk olarak gölge bankacılık sisteminde yer alan ve zor durumda olan Bear Stearns zararları FED tarafından karşılanması koşuluyla JP Morgan Chase'e satıldı. Daha sonra Fannie Mae ve Freddie Mac kamulaştırıldı. 2008 yılının eylül ayında en önemli yatırım bankalarından Lehman Brothers'ın iflas etti. Merrill Lynch'i ise Bank of America satın alarak batmaktan kurtardı. Goldman Sachs ve Morgan Stanley de mevduat bankasına dönüşmek için başvuru yapacağını belirtti. Yatırım bankalarının çöküşü ile ilişkili olarak dünyanın en önemli sigorta şirketlerinden American International Group batmak üzereyken

kamulaştırıldı. Daha sonra kriz geleneksel bankacılık sistemine de sıçradı ve iflas etmek üzere olan Citi Group'a FED büyük miktarlarda yardım yaparak iflasını önledi. Bank of America ise "FED'in likidite kolaylığı ve Hazine'nin borç takası" ile batmaktan kurtarıldı. Nihayetinde 2008'in kasım ayında reel sektöre de yansıyan krizle birlikte Ford ve General Motors gibi büyük şirketler batmamak için devletten destek arayışına girmiştir. Kriz faizler düşük tutularak, menkul kıymet alımlarıyla FED'in bilançosu genişletilerek ve Hazine'nin vergi indirimleri ve kurtarma operasyonları ile atlatılmaya çalışıldı. Bu bağlamda Devletin Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programı (*Troubled Assets Relief Program*) oluşturuldu. Diğer yandan 2010 yılında tüketiciyi korumak için oluşturulan Dodd-Frank Yasası krizin kilit noktası gölge bankacılık sistemine neredeyse ilişmiyordu. Sonuç ise "özel bankaların zararlarının sosyalleştirilmesi" oldu. Finansal kuruluşların kurtarılması için yapılan harcamalarla kamu borcu yükseldi. Sistemde esaslı bir değişimden ziyade finansal kuruluşlar krizden sonra büyüyerek çıktı. İşsizlik ise hızla arttı. Öte yandan ABD'de yaşanan bu kriz finansal piyasaların bütünlüğü nedeniyle Avrupa'ya sıçradı ve Avrupa devletlerinin batık şirketlerin borçlarını üstlenmesi sonucunda Avrupa'da devlet borcu krizine yol açtı (Akçay ve Güngen, 2016: 93-112).

3.4.2. 2008 Krizine Veblenci İktisadi ve Sosyolojik Bir Yaklaşım

Büyük Buhran'a ramak kala Veblen'in satırlarına son noktayı koyduğu yerden bu yana Veblen'in tespitlerinin büyük bir kısmının geçerliliğini koruduğu, kapitalizmin giderek vahşileşerek ve iş insanlarının yağmacı faaliyetlerini artırarak ve çeşitlendirerek sürdürdüğü 2008 kriziyle beraber tekrar görülmüştür. Bu bağlamda 2008 krizi Veblenci bir perspektifle ele alınacaktır.

3.4.2.1. Veblen'in Kriz Teorisi ve Finansal Sistem

2008 krizine bakıldığında Veblen'in ele aldığı coşkunluk, kriz ve depresyon dönemlerinden geçen kapitalist ekonomik sistemin çevrimi ile benzerlik taşıdığı görülmektedir. Veblen (1958 [1904]) “spekülatif coşkunluk dönemi”nin devlet harcamaları gibi dış faktörlerden kaynaklanan bir talep artışı ile başladığını, fiyatların ve kârlılığın artması ile bir kredi enflasyonu oluşacağını, “beklenen kazanç kapasitesi”ne dair beklentilerin yükselmesiyle varlık fiyatlarının şişeceğini belirtmişti. Nitekim 2008 krizi öncesinde FED'in faiz oranlarını düşük tutması, konut kredileri için gerekli koşulları rahatlatması ve gölge bankacılığın önünü açan düzenlemelere gitmesi gibi sebeplerle gayrimenkule talep arttı, konut fiyatları yükseldi ve kredi kullanımı hızlı bir biçimde arttı. Veblen (1958 [1904]) bu spekülatif refah döneminden sonra varlık fiyatlarının gerçek değerinin anlaşılacağını, böylece varlık fiyatlarının düşmeye başlayacağını ve “tasfiye, kredilerin iptali, yüksek iskonto oranları, düşen fiyatlar, zorunlu satışlar ve değerlerin düşmesi” olarak görülen krizin meydana geleceğini ön görüyordu. Veblen'e göre krizin ardından sistemin olağan seyri deflasyon ve kronik depresyon olacaktır. 2008 krizi de benzer süreçlerle patlak vermiştir. Diğer yandan Veblen (1958 [1904]) “makine çağı”nda geçmişle karşılaştırıldığında iş insanının hiç olmadığı kadar “spekülatif alıcı ve satıcı” olduğunu söylüyordu. 2008 krizi ise “finans çağı”nda iş insanların –özellikle yatırım bankacılığının- çıkarları doğrultusunda yağmacı faaliyetlere devam ettiğini (Hall vd., 2012) göstermiştir. Hatta bu krizde finansal sisteme alt gelir gruplarının da katılması sağlanarak ve çeşitli finansal yenilikler de kullanılarak iş insanının Veblen'in ifade ettiği gibi daha önce hiç olmadığı kadar spekülatif alıcı ve satıcı konumuna geldiği görülmüştür. Diğer yandan finansal sistemdeki teşvik politikaları ve parasal avantajlar neticesinde halkın maddi refahına yapılan sabotajın boyutları 2008 krizini konu edinen “Margin Call” filminde, bir yatırım bankasında çalışan mühendisin şu sözleriyle daha iyi anlaşılabilir:

Bir zamanlar bir köprü inşa ettiğimi biliyor muydun? . . . Çekirdekten yetişme bir mühendistim. Köprü, Dilles Bottom, Ohio'yu Moundsville, West Virginia'ya bağlıyor. Köprü 278 metre uzunlukta ve Ohio nehrinin üzerinden geçiyor. Bugün, günde 12.100 insan bu köprüyü kullanıyor. Köprü, Wheeling ve New Martinsville arasını [neredeyse] 56 km kısaltıyor. Günde yaklaşık 1.363.000 km [milden çevrilmiş] sürüş mesafesi yapıyor. Bir ayda 40 milyon 893 bin km ve bir yılda [yaklaşık] 490 milyon 721 bin kilometre mesafeden tasarruf ediliyor. O projeyi 1986'da bitirdim. 22 sene önce. O tek köprü sayesinde insanlar 10 trilyon 795 milyon 865 bin kilometre yoldan tasarruf ettiler. Saatte 80 km ile gittiklerini varsayalım. 134 milyon 164 bin 800 saat veya 559 bin 20 gün yapar. Yani şu küçük köprü iki yerleşim yerinde yaşayan insanların 1531 yıllarını arabada harcamalarından kurtardı. Bin beş yüz otuz bir yıl (Margin Call, 2011).

Bu cümlelerin alt metninde finans sektöründe “yaptığı iş”i sorgulayan mühendisin düşünce yapısının Veblen’in mühendislere atfettiği önemi hatırlattığı söylenebilir. Veblen’in belirttiği gibi mühendisler aslında maddi üretim ve toplumsal refahın sağlanmasına dair bir düşünce yapısına sahiptir. Ancak kapitalist sistem onları uzaktan mülk sahiplerinin “bedava gelirinin sağlayıcısı ve bekçisi” (Veblen, 2011b [1921]) konumuna sürüklemiştir. 2008 krizi de bu alanda çalışan mühendislerin finans sektörünün sağladığı prim, statü ve diğer parasal avantajlardan faydalanmak amacıyla finansal kuruluşların çeşitli departmanlarında çalışarak yerleşik çıkar çevrelerinin açgözlülüklerine hizmet ettiğini göstermiştir.

3.4.2.2. Kemer Sıkmak: “Büyük Birlik” Karşısında Sıradan İnsan

Veblen’in “büyük birlik” (*one big union*) olarak adlandırdığı finansal işbirliğinin neoliberalleşme ile ülke sınırlarını aştığı ve daha güçlendiği Streeck’in ele aldığı “bütünleşmiş” ve “şebekeleşmiş” finans topluluğunun faaliyetlerinde görülmektedir:

Küresel çapta bütünleşmiş finans piyasalarının örgütlenmedeki öncülüğü ve bundan kaynaklanan politik gücü, ilk defa 1992 eylülünde dramatik bir şekilde görünür oldu: Yatırımcı George

Soros, Bank of England'a karşı spekülasyon yaratarak o zamanın Avrupa para sistemini dinamitlemeye yetecek miktarda parayı bir araya getirmeyi başardı. Bu operasyondan sağladığı kazanç 1 milyar dolar civarında olmalı (Streeck, 2016: 119).

Yunanistan, Avrupa Birliği'ne kabul edilmek için kendi borç durumunu hasıraltı etmek zorunda kaldığı ve sonrasında da yeni ve daha düşük faizlerle yüksek seviyede borçlanmaya koyulduğu sırada Amerikan yatırım bankası Goldman Sachs'ın –her zamanki fahiş ücretleri karşılığında- Yunanistan'a hesaplarını parlatmak için yardım ettiği kamuoyunca biliniyor. İleri derecede “şebekeleşmiş” finans camiası (*financial community*) içerisinde bundan hiç şüphe duyulmamış olması pek de inandırıcı değil (Streeck, 2016: 158).

Veblen (1958 [1904]) “[a]nayasal devlet ticari iş devleti [*business government*]'dir” diyerek aslında devletin ticari iş çıkarlarını temsil ettiğini belirtmişti. Devlet kapitalist ticari iş örgütlenmesinin bir parçasıdır. Bu bağlamda Streeck (2016: 180)'in, finansal çıkar çevrelerinin hükümet ile özdeş görülebileceğine dair 2012 yılı ABD seçimlerinden verdiği örneğe bakılabilir. 2012 yılında artan işsizliğe rağmen seçimlere katılım çok düşük olmuştur. Seçimler ise finansal çıkar çevrelerinin sınırlandırılmayan faaliyetlerine karşı kayıtsız kalan bir Başkan ile oldukça varlıklı *Hedge* Fon yöneticisi arasında gerçekleşmişti. Bu durum Veblenci bir yaklaşımla ele alınsaydı da herhalde Streeck'in aşağıdaki satırlarından daha iyi ifade edilemezdi:

Derinlemesine bölünmüş ve örgütsüzleştirilmiş, hem devlet baskısı hem de Adorno'nun en kötümser anlarında bile tahayyül edemeyeceği bir kültür sanayiinin ürünleriyle sersemletilmiş bir toplumun, dünyayı çevreleyen şirketlerde örgütlü ve belli ki sadece politikacıları, partileri ve parlamentoları değil, kamuoyunu da kolaylıkla satın alabilen bir plütokrazi tarafından nasıl da kontrol altında tutulabildiği bu vesileyle görüldü (Streeck, 2016: 180-181).

Krize giden süreçte uygulanan neoliberal politikalara ve krizden kurtulmak amacıyla alınan önlemlere bakıldığında Veblen'in ifade ettiği “büyük çıkarlar birliği”nin daha da güçlendiği görülmektedir. Çünkü Veblen (1969 [1919])'in belirttiği gibi vergilendirme politikaları yerleşik çıkar çevrelerinin lehine olacak şekilde düzenleniyordu; büyük birliğin merkezinde yer alan FED (1924 [1923]) yerleşik çıkar

çevrelerinin lehine politikalar oluştuyordu; devlet kurtarma paketleriyle, borçlarla ve hacizlerle boğuşan “sıradan insan”ı değil finansal kuruluşları kurtarıyordu. Ayrıca G20 ülkeleri ve IMF de finansal çıkar çevreleri lehine (Vidal ve Marshall, 2017: 445) kararlar alıyordu. Üstelik bunun sonucunda Veblen (2011b [1921])’in çok önceden belirttiği gibi sabotaj faaliyetleri ile finans kesiminin bedava gelirinin maliyeti toplumsallaşıyordu. Nihayetinde toplumsal refahın “gasb”ı kemer sıkma politikalarında somutlaştı. Özellikle Avrupa devletlerinde finansal kesimin çıkarlarına yönelik politikaların “devletin iflasına giden bir çöküş” (Veblen, 1958 [1904]) ihtimaline sebep olduğu gözlemlenmiştir. Bu süreçte uygulanan neoliberal politikalar ise sıradan insan için “eziyet ve yenilgiyi garantileme aracı”ndan (1969 [1919]) başka bir şey olmamıştır: Çünkü “[k]emer sıkma, sadece bankaları kurtarmanın bedeli değil, bankaların bunu başkalarının ödemesini istemesinin bedeli”dir (Blyth, 2017: 18). Veblen (1958 [1904]) neoklasik iktisatçıları refahı “iş gönenci” kapsamında ele aldığı ve bu meseleye fiyat, kazanç ve sermaye açısından bakarak “yanlış bir başlangıç” yaptıklarını konusunda eleştirmişti. Çünkü Veblen’e göre toplumsal refah için gerçek başlangıç “sıradan insan”dan olmalıydı.⁸⁷

Veblenci bir yaklaşımla kapitalist sistemde ‘bedava gelir’ peşindeki iş insanlarının yağmacı faaliyetlerinin neoliberalleşme ve teknolojinin gelişmesiyle daha da arttığı ve ülke sınırlarını aştığı görülmektedir. Örneğin vergi cennetleri ve diğer finans merkezi ülkeleri, yerleşik çıkar çevrelerine gizlilik, vergi avantajları ve diğer işlem kolaylıkları sunarak hem diğer ülkelerin vergi geliri kaybı yaşamasına neden olmakta hem de kendi ülkelerinin toplumsal refahını zedeleyecek politikalar

---

⁸⁷ “En baştan başladık ve kendimizden daha iyi bir başlangıç noktası olabilir mi? Biz’le başladık” diyor Holloway (2017: 57-58) ve devam ediyor: “Biz bu toplumun yegâne yaratıcılarız ve dolayısıyla sermayenin sırtını yasladığı yaratıcılarız. İsyan ediyoruz, aksi takdirde, eğer isyan etmiyorsanız bu akşam neden burada olduğunuzu bilmiyorum. Özel olduğumuz için isyan etmiyoruz. İsyanımız bizi bu akşam buraya gelmeyen kitleden farklı kılmıyor. Bizler isyan ediyoruz çünkü sıradan insanlarız.”

uygulanmaktadır (Zucman, 2015).⁸⁸ Diğer yandan neoliberalleşmeyle birlikte tarım ürünleri sektörü de finansallaşmıştır. Gıdanın üretiminde yer almayan hatta işlem yaptıkları ürünü tanımayan -Veblenci terminolojiyle- ‘uzaktan mülk sahipleri’ piyasalarda spekülasyon yaparak gıda fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Örneğin 2010’da bir İngiliz *Hedge Fonu* olan *Armajero* dünya kakao stokunun yaklaşık %7’sini satın almış ve kakao fiyatlarının üç günde yüzde yirmi yükselmesine neden olmuştur (Bor, 2014: 118-119). Ayrıca 2007 ve 2008’de görülen ve birçok ülkeyi etkileyen gıda fiyatları artışının en önemlisi sebeplerinden biri, tarımsal meta işlemlerindeki spekülasyondur (Bello ve Baviera, 2010: 34). Söz konusu gıda kriziyle birlikte birçok ülkede ‘sıradan insan’ isyan etmiştir.⁸⁹ Ayrıca kemer sıkma politikaları ile 2008 krizinin faturasının sıradan insana yüklenmeye çalışılmasıyla çeşitli toplumsal hareketler başlamıştır. 2011 yılında “biz %99’uz” sloganı ile finans piyasalarının merkezi Wall Street’te “İşgal et” (*Occupy Wall Street*) hareketi, İngiltere’de Borsa Binası önündeki protestolar ve Muhafazakâr Parti kongresinin işgali, İspanya’da 15 Mayıs Hareketi ve Yunanistan’daki protestolar (Yıldırım, 2012: 239-240) ile Arap Baharı eylemleri (Güler, 2015: 343) neoliberal politikalara karşı sıradan insanın

---

⁸⁸ Örneğin finans merkezi Lüksemburg’un GSMH’sı GSYH’nın üçte ikisi kadardır. Ayrıca çalışan başına GSYH, 1970’ten beri %1,4 artmıştır. Ülke içinde eşitsizlikler çok yüksek seviyelerdedir. Örneğin *off-shore* sektöründe çalışanların maaşları aşırı yüksekken inşaat, imalat ve ulaşım gibi sektörlerde çalışanların satın alma gücü giderek zayıflamaktadır. Ayrıca ülkede fakirlik iki katına çıkarken gayrimenkul fiyatları üç katına çıkmıştır. PISA verilerine göre ülkedeki eğitim öğretim performansı OECD ülkeleri arasında en son sıralarda yer almaktadır (Zucman, 2015: 118, 120-121).

⁸⁹ Schneider (2008: 5-6)’in derlediği bilgilere göre, Bangladeş’te pirinç fiyatları bir önceki yıla göre iki kat artması üzerine yaklaşık 10.000 işçinin katıldığı protesto gösterilerinde polisle çıkan çatışmalarda birçok işçi yaralanmıştır. Haiti’de, gıda fiyatları 2008’de bir önceki yıla göre %50-100 arasında artmıştır. Protestolarda hayatını kaybeden insanlar olmuştur. Bunun üzerine Haiti Başbakanı istifa etmek zorunda kalmıştır. Tayland’da pirinç o kadar değerlenmiştir ki; hırsızlar geceleri pirinç hırsızlığı yapmaya başlamıştır. Mısır’da pirinç fiyatları 2008 Mart-Nisan aylarında önceki aylara göre iki katından fazla artmıştır. Ekmek fiyatındaki artışlar sonucunda çıkan gösterilerde en az altı insan hayatını kaybetmiştir. Devlet ekmeğe yönelik sübvansiyonlar yapmıştır. Etiyopya’da temel gıda maddelerinin fiyatlarında %30-70 arasında artış yaşanmış, devlet tahıl ihracatını yasaklamış ve düşük gelirli için buğdaya yönelik sübvansiyonlar yapmıştır. Pakistan’ın buğday ihracatını kısıtlaması üzerine, Afganistan’da pirinç iki katına çıkmış ve sınırda kaçakçılık eğilimleri artmıştır. Kamerun’da artan gıda ve yakıt fiyatları üzerine yapılan gösterilerde en az yirmi dört insan hayatını kaybetmiş ve binlerce kişi tutuklanmıştır. Endonezya’da soya fasulyesi fiyatlarındaki artıştan dolayı Jakarta’da on binlerce insan sokaklara çıkmıştır.

isyanının örnekleridir. Vergi devletinin finansal birikim rejimiyle işbirliği içinde olması, krizlerin bedelinin halka yüklenmesi ve devletin sosyal işlevlerini yerine getirmemesiyle birlikte sözkonusu toplumsal hareketler “kapitalist vergi devletinin krizi”ne işaret etmektedir (Gürkan ve Karahanoğulları, 2014: 16).

2008 krizine dair Veblenci mali sosyolojik bir bakış açısı neoliberal çağda kamu maliyesinin kimler için/kimlere karşı nasıl kullanıldığını ve mali gelişmelerin toplumsal ve iktisadi sonuçlarını göstermektedir. Ayrıca evrimci ve kurumsalcı perspektiften çizilen bu tabloda günümüzde devletin, yağmacı kapitalistlerin ve sıradan insanın konumunun bu noktaya nasıl geldiğinin ve kapitalist sistemin krizlere nasıl zemin hazırladığının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

SONUÇ

Veblen neoklasik iktisadı toplumsallık ve tarihsellikten yoksun olduğu, nedensellikten ve eyleyenden kaçındığı, insanı bencil, rasyonel, fayda peşinde toplumdan yalıtılmış birey olarak ele aldığı, metaforlar kullanarak varsayımları normalleştiren taksonomik yaklaşımı nedeniyle eleştirmekteydi. Neoklasik iktisadın bu aşırı ve gerçeklikten kopuk soyutlamacı, indirgemeci ve teknik yaklaşımı neoklasik maliye anlayışını inşa etmiş ve biçimlendirmiştir. Maliye disiplindeki gerçeklikten uzak bu yaklaşım alternatif çabaları ve arayışlar zorunlu kılmış ve bu bağlamda heterodoks perspektiften çeşitli eleştirel çalışmalar yapılmıştır. Maliye yazınında bu alternatif alanlardan biri de mali sosyoloji çalışmalarıdır. Mali sosyoloji mali gelişmelerin ve olayların nedenleri ile toplumsal etkilerini sosyolojik perspektiften inceleyen çok disiplinli bir yaklaşımdır.

Mali sosyolojinin eleştirel damarı, disiplinler arası yapısı ve konu alanlarını göz önüne aldığımızda, Veblen'in kökten eleştirel duruşu; kapsamlı sosyolojik ve iktisadi çözümlenmeleri; felsefe, biyoloji, antropoloji, psikoloji gibi birçok alandan beslenen bakış açısı, devlet, kapitalizm, toplumsal örgütlenme ve toplumsal değişim gibi meseleleri konu edinmesi, kapitalizmi ve krizleri finansın gelişimiyle sosyolojik ve sınıfsal bakış açısıyla incelemesi, kamu maliyesi ve devletin işlevlerine dair sosyolojik tespitleri ve farklı olarak evrimci ve kurumsalcı yaklaşımı Veblen'i bu alana dâhil edebileceğimizi düşündüren etkenlerdir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı sosyolojik bakış açısıyla mali olaylar ve gelişmelerin incelenmesinde alternatif bir yaklaşım olarak Veblen'den ilhamını alan bir mali sosyoloji perspektifini gündeme getirmektir. Bu amaca ulaşmak için öncelikle mali sosyoloji yazınındaki mali sosyolojik bakış açısını, mali sosyolojinin konularını ve sorunsallarını tarihsel perspektifle ele almak gerekirdi. Bu nedenle çalışmada mali sosyoloji yazınına katkıda bulunan kimi yazarların

düşünceleri birinci bölümde incelenmiştir. İkinci bölümde ise Veblen'in iktisadi ve sosyolojik düşünceleri irdelenerek “mali sosyolojiye Veblen ile bakmak” yolunda bizi Veblen'in mali sosyoloji alanında bir yer edinmesini sağlayacak genel fikirleri ortaya konulmuştur.

Tezde Veblen'in ele aldığı ‘sıradan insan’ ve ‘yerleşik çıkar çevreleri’ ikileşimine odaklanılmıştır. Çünkü aslında Veblen'in ele aldığı özel mülkiyetten kaynaklanan aylak sınıf-çalışan sınıf, bireysel zenginlik-toplumsal refah, parasal çıkar-maddi çıkar, iş-sanayi, iş insanı-mühendis gibi bütün ikileşimler (Öncü, 2011) ve yağmacı-ustalık içgüdüğü gibi eğilimler genel olarak toplumsal yaşamdaki bu iki kesimin uğraşları ve ilişkileri etrafında anlam bulmuş ve açıklanmıştır. Veblen makineleşme ve teknolojinin hızla geliştiği ‘Yeni Düzen’de tarih boyunca insanlığın katkılarıyla birikimli olarak gelişen toplumun ortak bilgi stoku olarak gördüğü teknolojiye yerleşik çıkar sahiplerinin el koyduğunu ve asla sorgulanmayan özel mülkiyetin “kutsal”lığı uyarınca kaynaklar üzerinde yerleşik haklarının bulunduğunu belirtir. Bu tespitten hareketle Veblen'in düşüncesinde çok önemli bir yer tutan kavrama ulaşılır: ‘Sabotaj’. Kapitalist iş girişimlerinde yerleşik çıkar sahipleri fiyat sisteminin işlemesi ve yüksek fiyatların sürdürülmesi için üretimin düşürülmesi, üretim kapasitesinin tam kullanılmaması, işçilerin kısmen istihdam edilmesi gibi kendilerine ‘bedava gelir’ yaratacak ancak sıradan insanın maddi refahını baltayacak sabotaj yöntemleri uygular. Veblen (2011b [1921]; 1969 [1919])’e göre bazı hizmetlerin (nakliye gibi) özel sektöre geri verilmesi gibi çabalar ve vergiler de yerleşik çıkar çevreleri lehine, sıradan insanın aleyhine olacak şekilde sabotaj işlevi görmektedir. Ulusal çıkar çevrelerinin bedava gelirinin korunması için koruyucu vergiler uygulanır ve böylece üretim sınırlanarak yüksek fiyatlar ve dolayısıyla iş insanlarının bedava geliri sürdürülmüş olur. İş insanlarının bedava gelirinin maliyetini ise sıradan insan ödemektedir.

Kapitalist sisteminde devletin rolünü Veblen (1958 [1904]) şöyle açıklar: “Anayasal devlet bir ticari iş devleti (*business government*)’dir”. Bu bağlamda devletin ticari iş örgütlenmesinin bir parçası olduğunu, yerleşik çıkar çevrelerinden oluşan iş insanlarını temsil ettiğini ve onların çıkarlarına yönelik politikalar ürettiğini belirtir. Örneğin Veblen’e göre bütçe iş insanlarının çıkarlarına yönelik oluşturulur. Hatta devlet askeri gücünü de kullanarak iş insanlarının iş girişimlerini genişletmek, parasal kültürün başka coğrafyalarda yayılmasını sağlamak, bu kültüre karşı koyan halkların yatıştırılması için ve iş insanları için ticarete daha kârlı koşullardaki barışı yeniden sağlamak için savaşa gidebilir. Böylece iş insanları ve devletin ‘büyük birliği’ devletin iflasına giden bir süreç doğurmaktadır. Peki, bu durumu sıradan insan nasıl kabul etmektedir? Veblen (1958 [1904]) iş faaliyetlerinin ‘vatanseverlik’ duygusu ve ‘özel mülkiyet’ ile meşrulaştırıldığını savunmaktadır. Özel mülkiyetin “kutsal”lığı yanılığısı ve iş girişimlerine dair çıkarlara yönelik düzenlemelerin aynı “çatı” altında yaşayan herkese fayda sağlayacağı inancı iş insanlarının faaliyetlerini sıradan insanın gözünde meşrulaştırmıştır.

Veblen’in bu genel mali sosyolojik bakış açısının mali sosyolojideki yeri, yazındaki kimi yazarlar ile karşılaştırmalı olarak ele alındığında daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü Veblen’in kapitalizm, devlet, mülkiyet, emperyalizm, kriz, vergilerin işlevi, sınıf, askeri ve mali güç, toplumsal değişim, din, teknoloji, gösterişçi tüketim gibi birçok konuda onlardan daha az söylediği bir şey yoktur. Aksine mali sosyoloji yazarlarıyla benzeşen veya onların yaklaşımını tamamlayan veya farklılaşarak daha ileriye götüren düşünceleri vardır ve hatta evrimci ve kurumsalcı yaklaşımındaki özgün teorisi ve kavramlarıyla mali sosyolojide ele alınan kavramlara farklı bir boyut kattığı söylenebilir. Örneğin İbni Haldun’un ‘asabiye’si ile Veblen’in ‘ebeveynlik eğilimi’ benzeşmektedir. Buradan hareketle birbirini bütünleyen iki tespit vurgulanabilir: İbni Haldun’un saptamasıyla devletin gelişmesi, asabiye’nin zayıflaması

ve vergilerin artışıyla ilkel komünal toplumların çözüldüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Veblen'in düşünceleri ışığında ise 'ebeveynlik eğilimi'nin gerilemesi ile toplumlarda parasal kültürün daha kolay yayıldığı, gösterişçi tüketimin ve öykünmenin arttığı ifade edilebilir. Öte yandan Weber'in sınıf analizinin zayıflığı Veblenci bakış açısıyla görülebilir, sınıfların ancak birikimli nedensellik içinde açıklanabileceği vurgulanarak evrimci bir boyut katılabilir. Ayrıca Weber kapitalizmi rasyonellik perspektifinde değerlendirirken Veblen kapitalizme irrasyonel ve 'yağmacı' nitelik atfetmektedir.

Veblen'in kamu politikalarının iş insanlarına hizmet edecek şekilde oluşturulması üzerine düşünceleri Goldscheid (1958 [1926])'ın "devlet içinde devlet" tespitiyle uyumludur. Ayrıca Goldscheid'in kamu mülkiyeti önerisine yakın olan Veblen 'uzaktan mülk sahipliği'nin kesinlikle kaldırılmasından yanadır. Diğer yandan Veblen, Schumpeter'in tersine kapitalizmi barışçıl görmemektedir. Özellikle koruyucu vergilerle ilgili aralarında fikir ayrılığı vardır. Schumpeter (1981 [1942]) koruyucu vergileri "bağımsız bir iç pazar" kurulması amacıyla oluşturulduğunu düşünürken Veblen koruyucu vergilerin çıkar çevrelerinin kazancına yönelik oluşturulduğunu belirtir. Bu bağlamda Veblen'in "devletin gücünün [özel] çıkarlara tahsisi vurgusu" yapan O'Connor (2009 [1973]) ile benzeştiği söylenebilir. Farklı krizler içinde yaşamış O'Connor ve Veblen karşılaştırıldığında Veblen'in krizlere dair perspektifine finansı da eklediği ve dolayısıyla Veblen'in mali sosyolojik bakış açısının günümüzü değerlendirmek açısından faydalı olabileceği görülmektedir.

Neoliberalleşen dünyaya mali sosyolojik bakış açımızı Streeck (2016) ile taşıdığımızda bölüşüm çatışması yaşayan 'kurucu halk' ve 'piyasa halkı'ndan oluşan toplum yapısına dair tablonun aslında daha kapsamlı olarak Veblen tarafından yaklaşık bir asır önce çizildiği görülmektedir. Ayrıca Veblen Streeck'in daha yüzeysel geçtiği toplum kesimlerinin nasıl oluştuğu, iki toplum kesimi arasındaki örtüşmeler, iş

toplumunun (piyasa halkının) oluşmasına sıradan insanın nasıl izin verdiği gibi konuları çok yönlü ve detaylı olarak açıklamaktadır.

Veblen'den bu yana neoliberalleşmeyle birlikte yerleşik çıkar çevrelerinin yağmacı faaliyetleri daha da artarak ve çeşitlenerek gelişmiş, bu yağmacı faaliyetlerin maliyeti sıradan insana yüklenmiştir. Vergiler ise küreselleşmeye ayak uydursa da artık daha kolay sınırları aşan yerleşik çıkar çevrelerinin lehine daha güçlü bir sabotaj biçimi olarak kullanılmaya devam etmektedir. 2008 krizi bu durumu daha görünür kılmıştır. 2008 krizi Veblen (1958 [1904])'in kriz analizinde belirttiği gibi (kamu harcamaları gibi dış faktörlerin etkisiyle oluşan) spekülasyon coşkunluk, kriz ve depresyon dönemlerinden geçerek oluşmuştur. Ayrıca krizin patlak vermesinde Veblen'in ileri sürdüğü gibi spekülasyon hareketleri ve varlık fiyatlarındaki balonlar etkili olmuştur. Krizin aşılmasına dair politikalar ise Veblen'in "büyük birlik" tespitinin varlığını koruduğunu göstermektedir. Çünkü devlet, kurtarma paketleriyle sıradan insanı değil finansal kuruluşları kurtarmıştır. Krizin maliyeti ise kemer sıkma politikaları ile sıradan insana yüklenmiştir. Bu bağlamda krizin aşılmasına dair kamu politikalarının da sıradan insanın maddi refahına yapılan bir sabotaj olduğu söylenebilir. Dolayısıyla neoliberal çağda Veblen'in güncelliğini koruduğu söylenebilir. Günümüzün mali gelişmelerinin nedenleri ve etkilerinin Veblenci bir mali sosyoloji ile daha ileri ve kompleks bir incelenmesinin mümkün olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A., (2010), **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, Ankara: İmge.
- Akçay, Ü., Güngen, A. R., (2016), **Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş**, Ankara: Notabene.
- Andıç, F., Andıç S., Koçak M., (2014), **İbni Haldun: Hayatı ve Eserleri Üzerine Düşünceler**, Ankara: Hitabevi Basım Yayın.
- Andic F.M., Andic, S., (1985), “An Exploration into Fiscal Sociology: Ibn Khaldun, Schumpeter, And Public Choice”, **Finanzarchiv/Public Finance Analysis**, 454-469.
- Arslan, A., (2017), **İbni Haldun**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Aspromourgos, T., (1986), “On the Origins of the Term ‘Neoclassical’”, **Cambridge Journal of Economics**, 10 (3), 265-270.
- Backhaus, J. G., (2004), “Joseph A. Schumpeter’s Contributions in The Area of Fiscal Sociology: A First Approximation”, **Journal of Evolutionary Economics**, 14 (2), 143-151.
- Backhaus, J. G., (2001), “Fiscal Sociology: What For?” Valedictory Lecture, Maastricht University, 19 Ocak 2001, 1-33.
- Backhaus, J. G., Wagner, R. E., (2005), “Continental Public Finance: Mapping and Recovering a Tradition”, **Journal of Public Finance and Public Choice**, 43-67.
- Beaud, M., (2003), **Kapitalizmin Tarihi**, Fikret Başkaya (çev.), Ankara: Dost.
- Bello, W., Baviera M., (2010), “Gıda Savaşları”, **Monthly Review**, (23): 33-48.

Berger, S., ve Elsner, W., (2007), “European Contributions to Evolutionary Institutional Economics: The Cases of ‘Cumulative Circular Causation’ (CCC) and ‘Open Systems Approach’ (OSA) Some Methodological and Policy Implications”, **Journal Of Economic Issues**, 41 (2), 529-537.

Berman, M., (2016), **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, Ümit Altuğ ve Bülent Peker (çev.), İstanbul: İletişim.

Blyth, M., (2017), **Kemer Sıkmak: Tehlikeli Bir Fikrin Tarihi**, Duygu Argın (çev.), İstanbul: Koç Üniversitesi.

Bor, Ö., (2014), “Yeni Tarım Düzeni”, **Köylülükten Sonra Tarım** İçinde, Der. Abdullah Aysu ve M. Serdar Kayaoğlu, Ankara: Epos, 82- 121.

Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/businesslike>, Erişim Tarihi: 26.07.2018

Campbell, J. L., (1993), “The State and Fiscal Sociology”, **Annual Review of Sociology**, 19, 163-185.

Campbell, J. L., (2009), “Epilogue: A Renaissance for Fiscal Sociology?” **The New Fiscal Sociology: Taxation in Comparative And Historical Perspective** içinde, Ed. I. W. Martin vd., Cambridge: Cambridge University Press, 256-265.

Chandor, J. C., (2011), **Margin Call**, ABD: Before The Door Pictures, Benaroya Pictures, Washington Square Films, Untitled Entertainment.

Cin, M. F., (2012), **Post-Keynezyen İktisat**, Ankara: Efil Yayınevi.

Dugger, W. M., (2011 [1921]), “Kızıl Veblen”, **Mühendisler ve Fiyat Sistemi** içinde, Ed. Ahmet Öncü, Ankara: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, 9-10.

Edgell, S., (2015), **Veblen in Perspective: His Life And Thought**, New York: Routledge.

Elias, N., (2002), **Uygarlık Süreci Cilt 2**, Erol Özbek (çev.), İstanbul: İletişim.

Ferrarotti, F., (1999), “The Businessman as Protagonist in Veblen and Schumpeter”, **International Journal of Politics, Culture, and Society**, 13 (2), 241-248.

Foster, B. J., (1984), “The Political Economy of Joseph Schumpeter: A Theory of Capitalist Development and Decline”, **Studies in Political Economy**, 15, 5-42.

Foster, J. B., Holleman, H., (2011), “Finansal İktidar Seçkinleri”, **Monthly Review**, (26), 3-25.

Frambach, H., (2008), “Cameratism and Labour in von Justi’s Economic Thinking”, **The Beginnings of Political Economy Johann Heinrich Gottlob von Justi** içinde, Ed. J. G. Backhaus, Springer, 133- 145.

Giddens, A., (2014), **Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori**, Ümit Tatlıcan (çev), İstanbul: İletişim.

Goldscheid, R., (1958 [1926]), “A Sociological Approach to Problems of Public Finance”, **Classics in the Theory of Public Finance**, Ed. R. Musgrave ve A.T. Peacock, Londra: MacMillan.

Goode, R., (1970), “Public Finance in the International Encyclopedia of the Social Sciences: A Review Article”, **Journal of Economic Literature**, 8 (1), 27-34.

Güler, M. A., (2015), “Kriz ve Yeni Toplumsal Hareketler: ‘İşgal Et’ Örneği”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 17 (3), 330-362.

- Gürkan, C., (2007a), “Veblen, Schumpeter ve Teknoloji”, **Kurumsal İktisat** içinde, Der. Eyüp Özveren, Ankara: İmge.
- Gürkan, G., (2007b), “Kameralizm: Modern Yönetim ve Maliye Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi”, **Toplum ve Bilim**, 43-76.
- Gürkan, C., (2013), “Modern Maliye Teorisinin Klasik Kökenleri: İbni Haldun’dan ‘Post-Kameralizm’e Mali Düşünce”, **Maliye Dergisi**, (164), 1-26.
- Gürkan, C., (2016), “Maliye Teorisinde ve Politikasında Güncel Eleştirel Yaklaşımlar”, **Electronic Journal of Vocational Colleges**, 6 (2), 22-36.
- Gürkan, C., (Teksir), “Fiscal Sociology and Veblen’s Critique of Capitalism Revisited: Insights for Social Economics and the 2008 Crisis”.
- Gürkan, C., Karahanoğulları, Y., (2013), “Vergi Devletine Kuramsal Yaklaşımlar”, **Maliye Dergisi**, 165, 1-26.
- Gürkan, C., Karahanoğulları, Y., (2014), “Neoliberalizmin Krizi ve Kamu Maliyesi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (27), 1-19.
- Hall, J., Dominguez-Lacasa, I., Günther, J., (2012), “Veblen's Predator and the Great Crisis”, **Journal of Economic Issues**, 46 (2), 411-418.
- Hassan, Ü., (2015), **İbni Haldun: Metodu ve Siyaset Teorisi**, Ankara: Doğu Batı.
- Heilbroner, R. L., (2003), **İktisat Düşünürleri: Büyük İktisat Düşünürlerinin Yaşamları ve Fikirleri**, Ali Tartanoğlu (çev.), Ankara: Dost.
- Hodgson, G. M., (2001), **Economics&Utopia: Why The Learning Economy is Not The End Of History**, Taylor & Francis e-Library.

- Hodgson, G. M., (2009), “Foreword”, **The Foundations of Non-Equilibrium Economics: The Principle of Circular and Cumulative Causation** içinde, Ed. S. Berger, New York: Routledge, xii-xiii.
- Hodgson, G. M., (2010), “Choice, Habit and Evolution”, **Journal of Evolutionary Economics**, 20 (1), 1-18.
- Hodgson, G. M., (2011), “General Introduction”, **Essential Writings of Thorstein Veblen** içinde, Ed. C. Camic and G. M. Hodgson, New York: Routledge, 1-39.
- Hodgson, G. M., (2012), “Thorstein Veblen: The Father of Evolutionary and Institutional Economics”, **Thorstein Veblen: Economics for an Age of Crises** içinde, Ed. E. S Reinert, F. L. Viano, Anthem Press, 283-295.
- Holloway, J., (2007), “Gayya Kuyusu Açılıyor: Keynesçiliğin Yükselişi ve Düşüşü”, **Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi** içinde, A. Rıza Güngen (çev.), İstanbul: Otonom, 35-67.
- Holloway, J., (2017), **Kapitalizm İçinde, Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde: San Fransisco Dersleri**, Utku Özmakas (çev.), İstanbul: İletişim.
- Hudson, M., (2015), “Veblen’in Kurumsalcı Kira (Rant) Teorisi Ayrıntılandırması”, **Veblen’i Anlama Kılavuzu** içinde, Ed. Ahmet Öncü, İstanbul: Habitus, 131-157.
- Hughey W. M., Vidich, A. J., (1993), “Veblen, Weber and Marx on Political Economy”, **International Journal of Politics, Culture and Society**, 6 (4), 491-504.
- Hunt, E. K., (1979), “The Importance of Thorstein Veblen for Contemporary Marxism”, **Journal of Economic Issues**, 13 (1), 113-140.

Hunt, E. K., Lautzenheiser, M., (2016), **İktisadi Düşünce Tarihi**, Vedat Ulvi Aslan (çev.), Ankara: Phoenix.

İbni Haldun, (1997), **Mukaddime I-II**, Z. K. Ugan (çev.), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

İbni Haldun, (2015), **Mukaddime I-II**, T. Dursun (çev.), Ankara: Kaynak.

Jo, T. H., (2018), "The Institutionalist Theory of the Business Enterprise: Past, Present, and Future," MPRA Paper No. 84036, University Library of Munich, Germany, 1-19.

Karahanogulları, Y., (2003), "Türkiye'de 'Devletin Mali Krizleri'", **Praksis Dergisi**, 9 (1), 247-276.

Kızılkaya, E., (2007), "Weber, Veblen ve Kapitalizmin Ruhü" **Kurumsal İktisat** içinde, Der. Eyüp Özveren, Ankara: İmge, 143-199.

Koselleck, R., (2016), **Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatiği Üzerine Araştırmalar**, Atilla Dirim (çev.), İstanbul: İletişim.

Köse, A. H., Öncü, A., (2000), **Kapitalizm, İnsanlık ve Mühendislik**, Ankara: TMMOB.

Lapavitsas, C., (2009), "Finansallaşmış Kapitalizm: Kriz ve Finansal Müsadere", Tuncel Öncel (çev.), **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi** içinde, İstanbul: Yordam, 25-74.

Lavoie, M., (2006), **Introduction to Post-Keynesian Economics**, London: Palgrave Macmillan.

Mandel, E., (2008), **Marksist Ekonomi El Kitabı**, Orhan Suda (çev.), İstanbul: Özgür Üniversite.

Martin, I. W., Mehrotra, A. K., Prasad, M., (2009), “The Thunder of History: The Origins And Development of The New Fiscal Sociology”, **The New Fiscal Sociology: Taxation in Comparative And Historical Perspective** içinde, Ed. I. W. Martin vd., Cambridge: Cambridge University Press, 1-27.

Marx, K., (2016 [1895]), **Fransız Üçlemesi**, Erkin Özalp (çev.), İstanbul: Yordam.

McLure, M., (2003), **Fiscal Sociology**, Discussion Paper 03.16, University of Western Australia.

Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/businesslike>, Erişim Tarihi: 26.07.2018

Morris, B., (2004), **Din Üzerine Antropolojik İncelemeler**, Ankara: İmge.

Musgrave, R. A., (1992), “Schumpeter’s Crisis of The Tax State: An Essay in Fiscal Sociology”, **Journal of Evolutionary Economics**, 2 (2), 89-113.

Narin, Ö., (2006), “Sınıf Çözümlemelerinin Med Cezirleri: Marks, Weber ve Ötesi”, http://www.academia.edu/1499519/S%C4%B1n%C4%B1f_%C3%87%C3%B6z%C3%BCmlerinin_Med_Cezirleri_Marks_Weber_ve_%C3%96tesi, 1-29.

O’Connor, J., (2009 [1973]), **The Fiscal Crisis of the State**, Forth Edition, New Jersey: Transaction Publishers.

O’Hara P.A., Sherman, H.J., (2004), “Veblen and Sweezy on Monopoly Capital, Crises, Conflict, and the State”, **Journal of Economic Issues**, XXXVIII (4), 969-987.

O’Hara, P. A., (1997), “Veblen's Critique of Marx's Philosophical Preconceptions of Political Economy”, **Journal of the History of Economic Thought**, 4 (1), 65-91.

Oxford Dictionaries, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/businesslike>,
26.07.2018

Öncü, A., (1992), **Sosyoloji ya da Tarih: İbni Haldun ve Mukaddime Üzerine Bir Deneme**, Ankara: Öteki.

Öncü, A., (2011), “İş İdeolojisini Çürütmek: Veblen’in Devrimci Aktörler Olarak Mühendisler Kuramının Yeniden Değerlendirilmesi”, **Mühendisler ve Fiyat Sistemi** içinde, Ed. Ahmet Öncü, Ankara: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası.

Öncü, A., (2015), “Bir Teknisyenler Sovyetinin Olanaklılığı Hakkında: Veblen’in Kümülatif Nedensellik Yönteminin Türkiye’ye Uygulanması”, **Veblen’i Anlama Kılavuzu** içinde, Ed. Ahmet Öncü, İstanbul: Habitus, 259-286.

Önder, İ., (2015), “Thorstein Veblen: Çok Yönlü Bir İktisatçı”, **Veblen’i Anlama Kılavuzu** içinde, Ed. Ahmet Öncü, İstanbul: Habitus, 55-79.

Özveren, E., (2007), “Kurumsal İktisat: Aralanan Karakutu”, **Kurumsal İktisat** içinde, Der. Eyüp Özveren, Ankara: İmge, 15-43.

Özveren, E., Özçelik, E., (2015), “Kurumsal İktisat’ın Dünü, Bugünü, Yarını”, **Ekonomik Yaklaşım**, 26 (96): 17-57.

Perelman, M., (2015), “Thorstein Veblen: Bir Amerikan İktisat Perspektifi”, **Veblen’i Anlama Kılavuzu** içinde, Ed. Ahmet Öncü, İstanbul: Habitus, 27-54.

Prendergast, G., (2017), “Letters: A General Logic of Crisis”, **London Review of Books**, 39 (5), <https://www.lrb.co.uk/v39/n01/adam-tooze/a-general-logic-of-crisis>.

Raines, J. P., Leathers, C.G., (2012), “Veblenian and Schumpeterian Perspectives on The Financial Crisis of 2007-2009”, 39th Annual Meeting of the History of Economics Society, Brock University, Ontario, 1-23.

- Rutherford, M., (1998), “Veblen's Evolutionary Programme: A Promise Unfulfilled”,
Cambridge Journal of Economics, 22 (4), 463-477
- Schneider, M., (2008), “‘We are Hungry!’ A Summary Report of Food Riots,
Government Responses, and States of Democracy in 2008”, 1-51.
- Schumpeter, J. A., (1981 [1942]), **Kapitalizm, Sosyalizm, Demokrasi: Kapitalizm**,
Tunay Akoğlu (çev.), İstanbul: Varlık.
- Schumpeter, J. A., (2003 [1942]), **Capitalism, Socialism and Democracy**, Routledge.
- Schumpeter, J. A., (1991 [1918]), “The Crisis of Tax State”, **Joseph A. Schumpeter:
The Economics and Sociology of Capitalism** içinde, Ed. R. Swedberg, New
Jersey: Princeton University Press, 99-140.
- Schumpeter, J. A., (2018 [1919]), **Emperyalizmlerin Sosyolojisi**, Cem Bico (çev.),
Ankara: Dipnot.
- Sert, M., (2011), “Maliye’ye Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Mali Sosyoloji: Öncüler”,
Ekonomik Yaklaşım, 22 (81), 1-16.
- Stockhammer, E., Ramskogler, P., (2009), “Post-Keynesian Economics-How to Move
Forward”, **European Journal of Economics and Economic Policies:
Intervention**, 6 (2), 227-246.
- Streeck, W., (2013), “The Politics of Public Debt: Neoliberalism, Capitalist
Development, and the Restructuring of the State”, MPIfG Discussion Paper 13/7.
- Streeck, W., (2016), **Satın Alınan Zaman Demokratik Kapitalizmin Gecikmiş Krizi**,
Kerem Kabadayı (çev.), İstanbul: Koç.
- Streeck, W., (2017), “Letters: A General Logic of Crisis”, **London Review of Books**,
39(2), <https://www.lrb.co.uk/v39/n01/adam-tooze/a-general-logic-of-crisis>.

- Swedberg, R., (2003), **Principle of Economic Sociology**, Princeton University Press.
- Sweezy, P. M., (1958), “Veblen’s Critique of American Economy”, **The American Economic Review**, 48 (2), 21-29.
- Tcherneva, P. R., (2014), “Reorienting Fiscal Policy: A Bottom-up Approach”, **Journal of Post Keynesian Economics**, 37 (1), 43-66.
- Tilly, C., (2009), “Foreword”, **The New Fiscal Sociology: Taxation in Comparative And Historical Perspective** içinde, Ed. I. W. Martin vd., Cambridge: Cambridge University Press, xi-xiii.
- Tilman, R., (1973), “Thorstein Veblen: Incrementalist and Utopian”, **American Journal of Economics and Sociology**, 32 (2), 155-170.
- Tribe, K., (1984), “Cameralism and The Science of Government”, **The Journal of Modern History**, 56 (2), 263-284.
- Tooze, A., (2017), “A General Logic of Crisis”, **London Review of Books**, 39 (1), 3-8, <https://www.lrb.co.uk/v39/n01/adam-tooze/a-general-logic-of-crisis>.
- Uygun, O., (2008), **İbni Haldun’un Toplum ve Devlet Kuramı**, İstanbul: On İki Levha.
- Veblen, T., (1898), “Why is Economics Not an Evolutionary Science”, **The Quarterly Journal of Economics**, 12 (4), 1-17.
- Veblen, T., (1918), **The Higher Learning in America: A Memorandum on the Conduct of Universities by Business Men**, New York: B.W. Huebsch.

Veblen, T., (1919a [1906]), “The Place of Science in Modern Civilization”, **The Place of Science in Modern Civilization and Other Essay** içinde, New York: B.W. Huebsch, 1-31.

Veblen, T., (1919b [1906]), “The Socialist Economics of Karl Marx and His Followers”, **The Place of Science in Modern Civilization and Other Essay** içinde, New York: B.W. Huebsch, 409-430.

Veblen, T., (1919c [1907]), “The Socialist Economics of Karl Marx and His Followers”, **Place of Science in Modern Civilization and Other Essay** içinde, New York: B.W. Huebsch, 431-456.

Veblen, T., (1919d [1908]), “The Evolution of The Scientific Point of View”, **The Place of Science in Modern Civilization and Other Essay** içinde, New York: B.W. Huebsch, 32-55.

Veblen T., (1924 [1923]), **Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times: The Case of America**, London: George Allen and Unwin.

Veblen, T., (1946 [1914]), **The Instinct of Workmanship and the State of the Industrial Arts**, New York: The Viking Press.

Veblen, T., (1958 [1904]), **The Theory of Business Enterprise**, New York: Mentor Books.

Veblen, T., (1969 [1919]), **The Vested Interests and The Common Man: The New Point of View and the New Order**, New York: Capricorn Books.

Veblen T., (2011a [1882]), “Mill’s Theory of the Taxation of Land”, **Essential Writings of Thorstein Veblen** içinde, Ed. C. Camic and G. M. Hodgson, New York: Routledge, 53.

Veblen, T., (2011b [1921]), **Mühendisler ve Fiyat Sistemi**, Barış Özçorlu (çev.), Ankara: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası.

Veblen, T., (2015 [1899]), **Aylak Sınıfın Teorisi: Kurumların İktisadi İncelemesi**, E. Kırmızıaltın ve H. Bilir (çev.), Ankara: Heretik.

Veblen, T., (2017a [1909]), “Marjinal Faydanın Sınırlılıkları”, **Seçilmiş Makaleler** içinde, Der. Eren Kırmızıaltın, Ankara: Heretik, 177-193.

Veblen, T., (2017b [1898]), “Çalışma İçgüdüsü ve Emegın Usandırıcılığı”, **Seçilmiş Makaleler** içinde, Der. Eren Kırmızıaltın, Ankara: Heretik.

Veblen, T., (2017c [1898]), “İktisat Neden Evrimsel Bir Bilim Değildir?”, **Seçilmiş Makaleler** içinde, Der. Eren Kırmızıaltın, Ankara: Heretik, 71-92.

Veblen, T., (2017d [1899]), “İktisat Biliminin Ön Kabulleri I”, **Seçilmiş Makaleler** içinde, Der. Eren Kırmızıaltın, Ankara: Heretik, 93-118.

Veblen, T., (2017e [1899]), “İktisat Biliminin Ön Kabulleri II”, **Seçilmiş Makaleler** içinde, Der. Eren Kırmızıaltın, Ankara: Heretik, 119-147.

Veblen, T., (2017f [1900]), “İktisat Biliminin Ön Kabulleri III”, **Seçilmiş Makaleler** içinde, Der. Eren Kırmızıaltın, Ankara: Heretik, 149-176.

Vidal, G., Marshall, W. C., (2017), “Vested Interests and the Common Man as Seen Through Monetary and Fiscal Policy: Flooding Wall Street or Main Street?”, **Journal of Economic Issues**, 51 (2), 440-445.

Wikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/John_Pierpont_Morgan, Erişim Tarihi: 15.08.2018.

Wikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Deus_ex_machina, Erişim Tarihi: 12.12.2018.

- Waller, W., Rezende, F., (2015), “Thorstein Veblen, Ticari Girişim ve Finansal Kriz”,
Veblen’i Anlama Kılavuzu içinde, Ed. Ahmet Öncü, İstanbul: Habitus, 81-130.
- Weber, M., (2004 [1948]), **Sosyoloji Yazıları**, Taha Parla (çev.), İstanbul: İletişim.
- Weber, M., (2012 [1922]), **Ekonomi ve Toplum**, Latif Boyacı (çev.), İstanbul: Yarın.
- Weber, M., (2017 [1949]), **Sosyal Bilimler Metodolojisi**, Vefa Saygın Öğütle (çev.),
İstanbul: Küre.
- Weber, M., (2017), **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Milay Köktürk (çev.),
Ankara: BilgeSu.
- Wikipedia, <https://en.wikipedia.org/wiki/Anthropomorphism>, Erişim Tarihi: 16.07.2018
- Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Gilded_Age, Erişim Tarihi: 18.07.2018
- Wikipedia, <https://en.wikipedia.org/wiki/Volk>, Erişim Tarihi: 07.11.2018
- Wood, M. E., (2012), **Özgürlük ve Mülkiyet: Rönesans’tan Aydınlanma’ya Batı
Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi**, Oya Köymen (çev.), İstanbul: Yordam.
- Yıldırım, Y., (2012), “‘İşgal Et’ Hareketi Üzerine”, **Ankara Üniversitesi Sbf
Dergisi**, 67 (01), 237-244.
- Zucman, G., (2015), **Vergi Cennetleri: Ulusların Gizli Zenginliği**, Yasemin Özden
Charles (çev.), İstanbul: Yordam.

ÖZET

Kanacı Ertuğrul, Hatice Gül, Mali Sosyolojiye Veblen ile Bakmak, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ceyhun Gürkan, 166 s.

Veblen neoklasik iktisadı eleştirmiştir çünkü neoklasik iktisat metaforlar ve varsayımlarla kurumları veri olarak almaktadır ve insanı rasyonel, faydacı bireyler olarak varsaymaktadır. Neoklasik iktisatçılar aynı zamanda toplumsallıktan, nedensellikten ve gerçeklikten yoksun taksonomik bir yaklaşımı benimsemiştir. Neoklasik iktisadın geliştirdiği bu yaklaşım neoklasik kamu maliyesi teorisine de yansımıştır. Mali sosyoloji neoklasik kamu maliyesine karşı alternatifler arayan heterodoks bir yaklaşımdır. Mali sosyoloji mali ve finansal olayların nedenlerini ve toplumsal etkilerini tarihsel ve sosyolojik bakış açısıyla inceleyen disiplinler arası bir yaklaşımdır. Tezin amacı Veblen'in kurumsal ve evrimci iktisadı ile sosyolojisini mali sosyoloji çalışma alanıyla birlikte incelemektir. Tezde mali sosyoloji alanına katkıda bulunan teorisyenler Veblenci bir mali sosyolojik perspektif ışığında yeniden değerlendirilmiştir. Ayrıca 2008 krizi Veblenci bir bakış açısıyla yorumlanmıştır. Sonuç olarak Veblen'in özgün kavramları ve teorisinin, neoliberal kapitalizmin günümüzdeki koşulları ve yapısını dikkate alan mali sosyoloji alanını geliştirme potansiyeli bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Veblen, Mali Sosyoloji, Evrimci ve Kurumsal İktisat

ABSTRACT

*Kanacı Ertuğrul, Hatice Gül, “Rethinking Fiscal Sociology with Veblen”,
Master’s Thesis, Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ceyhun Gürkan, 166 p.*

Veblen criticized neoclassical economics, because it takes institutions as given by means of metaphors and assumptions, and it assumes human beings as rational utilitarian individuals. Neoclassical economists have also a taxonomic approach devoid of sociality, causality and reality. This approach developed by neoclassical economics is, too, reflected in the neoclassical theory of public finance. Fiscal sociology is a heterodox approach that seeks alternative ways against neoclassical public finance. Fiscal sociology is an interdisciplinary approach that examines the causes and social effects of financial and fiscal events from a sociological and historical point of view. The aim of the thesis is to survey into Veblen's institutional and evolutionary economics and sociology together with fiscal sociology scholarship. In this thesis, theorists who have contributed to the field of fiscal sociology have been re-evaluated in the light of a Veblenian fiscal sociological perspective. In addition, the 2008 crisis has been interpreted from Veblen's point of view. As a result, it has shown that the original concepts and theory of Veblen has the potential to enriching the field of fiscal sociology that takes into account the current condition and structure of neoliberal capitalism.

Keywords: Veblen, Fiscal Sociology, Institutional and Evolutionary Economics